

vigilia

1990

3

Kereszténység és politika:

Göncz Árpád és Tomka Miklós írásai

Pártok állásfoglalásai

Török Endre: A hatalom kísértésében

A Szentírásról:

Nemes Nagy Ágnes és Kukorelly Endre esszéi

Kenyeres Zoltán a Nyugat-regényekről

Angelus Silesius és Károlyi Amy versei

ANGELUS SILESIUS: Kerubi vándor (<i>versek, Tatár Sándor fordításai</i>) . . .	161, 194
RÓNAY LÁSZLÓ: Papi sors '90	162
KÁROLYI AMY: A teremtés utolsó napja; Pihe (<i>versek</i>)	167, 205
JÁKI SZANISZLÓ: Katolikus tudomány	168
KENYERES ZOLTÁN: A Nyugat könyvespolcán: Kassák Lajos: Misilló királysága . .	175
MILETA ĐONOVIĆ: Éjszakai hajózás, A víz prédikációja (<i>versek</i>)	180
ZLINSZKY JÁNOS: Az egyházközségi szervezet életre keltéséről	181
GERLEI JÓZSEF: Torzó (<i>elbeszélés</i>)	190
VARGA IMRE: Hadd légy örök; Lehullt a hó, erdei sétatimra emlékezem (<i>versek</i>)	211, 214

KERESZTÉNYSÉG ÉS POLITIKA

I. Vélemények — álláspontok

GÖNCZ ÁRPÁD: Politika és kereszténység	195
TOMKA MIKLÓS: Egyház és politika	198

II. Beszélgetések a pártok képviselőivel

Magyar Demokrata Fórum, Független Kisgazdapárt, Magyarországi Szociáldemokrata Párt (<i>Giczy György</i>)	206, 208, 210
--	---------------

TALÁLKOZÁSAINK A SZENTÍRÁSSAL

NEMES NAGY ÁGNES: Kain, Ábel, gimnázium	212
KUKORELLY ENDRE: Az ünnep	215

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Naszlady Attilával (<i>Sz. R.</i>)	216
--	-----

MAI MEDITÁCIÓK

TÖRÖK ENDRE: A hatalom kísértésében	221
---	-----

ÉLŐ VILÁGEGYHÁZ

Elkötelezett egyház — Haitiban (<i>M. M.</i>)	224
---	-----

DOKUMENTUM

Az 1950-es egyezmény (<i>II. rész</i>)	226
--	-----

NAPLÓ

Teológia: Dr. Tarnay Brúnó OSB: Jézus Krisztus — Isten kinyilatkoztatása (<i>Ladocsi Gáspár</i>)	232
Irodalom: Károlyi Amy: Bezárt ház (<i>Kalász Márton</i>)	233
Balassa Péter: Hiába: Valóság (<i>Rónay László</i>)	234
Színház: Klasszikusok a mai francia színpadon II. (<i>Erdődy Edit</i>)	235
Film: Roger nyuszi (<i>Borbély Szilárd</i>)	237
Zene: Esztó Zsuzsa zongoraestje a Zeneakadémia nagytermében (<i>Berlász Melinda</i>) .	238
Képzőművészet: Bakallár József mikrorealizmusa (<i>Tóth Sándor</i>)	238
Kulturális krónika: (<i>Rónay László</i>)	239

A címlapon Bakallár József alkotása

Kerubi vándor

(részletek)

I. 2.

Az örök nyughely

Milyen lesz nyughelye; mást emésztet a gond,
Porhüvelye fölött díszkő hirdessen vagyont.
Nem gondolok vele: sírom, koporsóm, sírkövem
Legyen Jézus szive, ahol nyugalmam meglelem.

I. 18.

Úgy cselekszem, mint Isten

Isten jobban szeret engem mintsem magát:
Ha én is így teszek, nem méltatlannak ád.

I. 24.

Légy semmi, s semmit ne akarj

Ember, midőn még vágysz, szeretsz, tudsz, létezel,
Úgy nem vagy még szabad, még bűn nyom, mint teher.

I. 64.

Az isteni vetés

Az Úr szántóvető, szava, mit vet, a szem,
Szellem az eke, s a szántott föld szivem.

I. 302.

Aki áll, visszafelé megy

Megállni aki vágy az Úr útja felén,
Az meg is fordul már és pusztulásba mén.

II. 1.

A szeretet többet ér a félelemnél

Az Istent félni jó. Ennél is jobb szeretni;
S annál még jobb pedig vele elkeveredni.

II. 11.

A legbiztosabb védelem

Aludj, lelkem, aludj! A Megváltó sebében
Oly biztonság övez, mint máshol semmiképpen.

II. 17.

Isten senkitől nem tagadja meg magát

Igyál, egyél, ezt mind ajándokul kapod:
Az egész Istenség terített asztalod.

Tatár Sándor fordítása

Papi sors '90

Talán oroszóránk volt, talán másmilyen, nem emlékszem pontosan. Harmincegynehány esztendő alatt megfakul az emlékezet. A jelenet azonban ma is előttem van: át kellett vonulnunk a másik osztályba, ahol padja mellett állt Z. Nem ismertem, az alsósokat nem volt szokás ismerni. Annyit tudtunk róla, értelmes fiú. Szóval áll a padja mellett. Fejét lehajtotta, arcán a szégyen pírja. A padon pedig irtózatosszerű rendetlenség. Könyvek, füzetek, tollak, ceruzák. Tanárunk nem szólt, csak égne emelte a szemét. „Mi lesz belőled?” — ez volt ebben a kétségbeesett tekintetben. Kamaszok voltunk, röhögünk, aztán visszaözlöttünk osztályunkba, és elfelejtettük az egészet.

De most, amikor újra találkoztam Z-vel, a kisváros komoly arcú plébánosával, olyan élességgel merült fel bennem a régi emlék, mintha ma történt volna. Mert íróasztalán a rendetlenség ma is elképesztő. A hajdani füzeteket félig írt papírlapok váltották föl, az iskolakönyveket szakmunkák. A kisasztalon jegyzetpapírok, újságkivágások. Egy méltóság-teljes szüette szekrény és díszes térdeplő egészíti ki a szoba berendezését. A falon kereszt és XXIII. János pápa bekeretezett fényképe. Az íróasztalon két fémbe rámászt képecske búvik elő a halmok alól: öszes asszony az egyikén, Márton Áron a másikon. Erdély püspöke éppen a szentelésére indul.

— Kérsz kávét?

— Ha van.

Gyors mozdulatokkal nekikészül a kávéfőzésnek. Finom művi porceláncsészéket hoz, cukrot tálkában, ezüst fogóval.

— Ennyi luxust megengedhetek magamnak, nem?

Isszuk a kávét. Szórakozottan lapozgatok az egymásra dobált könyvek egyikében. Cédula hullik ki belőle, rajta kézzel írt versidézettel:

*Zengő barangszó: pompás ünnepély
csattint a fényképész: görnyed bele.
A Mendelssohn-nászinduló zenél.
A pap! S a kereszténység jön vele.*

*Hölgyek térdelnek: csupasz vállukat
kínálva kokottan és fotogénn.
Az urakon konjunktúra-frakk:
karórájukat szemlélik diszkrétén.*

*Fut a mozi: liturgikus színbáz
a tökélet és a jóízűt ünnepli.
Csak egy szó süttog: „Istenkáromlás!”
Az Úr szava, de Őt nem hallja senki.*

— Egy tanulmányból másoltam ki. A *Teremtő dicsérete* volt a kötet címe. Öt éve jelenhetett meg a Pruggnál. Akkor csak azért tetszett, mert modernnek éreztem. Most már időszzerű is. Az egyetemistáknak akarom felolvasni. Így élünk mi itt és most.

— Liturgikus színházban?

— Nem. Néha olyan érzésem támad, mintha az egész, amit átélünk, hatalmas színházi előadás volna, amelyben mi vagyunk a szereplők. Vannak, akik főszereplőknek hiszik magukat, s a többieknél hevesebben törtetnek előre, mások szerényen a háttérben maradnak. Ebben az előadásban milliók statisztálnak, s akik játszanak, azok sem ismerik jól a szerepüket.

— Szoktál színházba járni?

— Hát hogye! Másképp nehezen tudnék szót érteni a fiatalokkal. Pedig, hidd el, néha nagy megpróbáltatást kell átélnem. Hol vannak azok a régi színházi ünnepek...? Emlékszel még M. tanár úr zenedélutánjaira? Akkor kedveltem meg a zenét. És azok a vasárnap délelőttök a Mátyás-templomban! Egy ideig énekes akartam lenni. Aztán pap lettem. Énekes miséken csillogtatom a tehetségemet.

— Nem értem, mit akarsz mondani ezzel a verssel.

— Láthatod, aláhúztam benne a *konjunktúra-frakk* kifejezést. Ez tetszett legjobban. Manapság nagy divat nálunk öltözeteket, mezt cserélni. Erről jut eszembe: jársz még meccsre?

— Már régóta nem. Ez nem foci.

— Én sem. De a Sportot azért elolvasom. Szóval, a konjunktúra-frakknál tartottunk. Ha visszanezél az elmúlt három évre, nem többre, csak háromra, igazat adhatsz nekem. Annyi üldözött és kifosztott ember jelent meg a színen, ahány partizán volt korábban. A múltkoriban olvastam az üldözött katolikus főszerkesztőről. Az egyik hívem hozta a lapot: „Nézze csak, plébános úr”. Elolvastam. „Hát nem szörnyű? Szegénynek még most sem szolgáltatnak igazságot!” „Mit tenne, mérnök úr?” — kérdeztem. „Természetesen visszahelyezném a főszerkesztői székbe.” Akkor elmondtam neki, amit én erről a szerencsétlen üldözöttről tudtam és tudok. Amerre járt-kelt főszerkesztő korában, nem azt kereste, mit tehetne az egyházért, amelyet képviselnie kellett volna, hanem mindenütt kötelességének érezte elmondani, hogyan nevezte ki őt annak idején...

— ...Az egyházi főhatóság...

— Ó, nem! Az akkoriban nem nevezhetett ki főszerkesztőt. Nem. Őt a Hivatal nevezte ki. És azzal dicsekedett, hogy a kultúrpolitika akkori irányítója rendszeresen felügyeli a munkáját. Aztán elküldték, és az egyik egészen baloldali folyóiratban lelkesült bírálatot írt az ország akkor első emberének tanulmánykötetéről. Aztán kilépett az Írószövetségből. Elmondd, kikkel együtt?

— Sejttem.

— Aztán visszalépett. A könyvét, úgy hallottam, némi „hivatali” nyomásra jelentette meg évekkel ezelőtt az egyik kiadónk, a másik makacsul ellenállt. És most üldözött, a sebeit mutogatja. Mondd meg őszintén: nem színház az egész? Még megérjük, hogy gyűjtést rendezünk az ilyesfajta üldözöttek javára.

— Annak idején is ilyen indulatos voltál?

— Befelé rágtam magam. Annak idején nagyon kevesen voltak, akik nyíltan is ki merték mondani az indulataikat. Az indulat amúgy sem jó tanácsadó. Nem visz semerre sem. Tudnunk kell megbocsájtani és okosan felejtani.

— Okosan?

— Igen. Elfelejtani a bántásokat, elfelejtani a sérelmeket, hiszen Krisztus nálunk sokkal nagyobb és súlyosabb sérelmeket szenvedett és megbocsájtott. Különbösen is, ha ismered az evangéliumokat, sehol sem mondta, hogy rózsalugasban fog járni az egyháza. De azért a múlt tapasztalatait nem szabad mindenestől, megemésztetlenül félredobnunk. Keresnünk kell a hiteles embereket. Ha kevesen vannak, el kell kezdenünk nevelni őket, mert a mi egyházunknak ma sok-sok hiteles emberre volna szüksége. Ezeknek a hiteles embereknek szerintem igenis joguk van kihajítani a pénzváltókat, s

mindazokat, akik zsidvászárú tettek vagy teszik az atyai házat. Mondd, téged is P. tanított matematikára?

— Hajjaj!

— Emlékszem, kihívott egyszer a táblához. Persze nem tudtam megoldani a példát. Először csak körözött körülöttem, aztán bömbölni kezdett: „Maga, fiam... nem hiteles ember! Maga marha!”

— Ez hogy jutott most eszedbe?

— Sokszor gondolok rá mostanában. Őt ilyen hiteles embernek éreztem. Tette a dolgát ott, abban, ahová Isten és a rendje állította. Tőle el tudtuk fogadni az átkokat, mert éreztük, hogy a legjobbat akarja kihozni belőlünk, a saját eszközeivel a matézis szent csarnokát akarta megtisztítani a kufároktól. De tudott szeretni is. Mert olyan ember volt, aki mindig másokra nézett, és sosem önmagára. Hát, ilyen emberekben van nekünk hiányunk.

Elmesélek neked egy igaz történetet, hogy megértsd, mire gondolok. A mi plébániánkon elég régóta működik egy jórészt értelmiségiekből álló csoport. Egy orvos a vezetője, vannak tagjai között tanárok, mérnökök, egyetemisták, de vannak háziasszonyok, sokgyerekesek, nyugdíjasok is. Elég gyakran megkérdezik tőlem, hogyan látom, mi a teendő a mai politikai viszonyok között, miképp kell itt nekünk, keresztény-katolikusoknak állást foglalnunk? Nekem megvan a személyes véleményem és állásfoglalásom, de arra nem érzem magam fölhatalmazva, hogy azt másokra ráerőltessem. Gondoltam, meghívom az egyik újrászerveződött párt sokat látott emberét. Vitatkozzanak, mondja el a véleményét, hátha termékenyítő szempontokat kapunk.

— Őt hiteles embernek gondoltad?

— Azért hívtam. De amikor már mindent megszerveztünk és a meghívókat is szétküldtük, lemondta a beszélgetést, mert meghívást kapott aznapra az egyik nagykövetségre. Nem mondom, biztos jobb vacsorát evett, mint amit itt kapott volna. Mégis fáj a dolog, s láttam, a híveknek is rosszul esett.

— Ettől még igazán hiteles ember lehet.

— Persze. Csakhogy nekünk olyan hiteles emberek kellenek, akik őszintén elmondják a véleményüket, ha ezt várják tőlük. Akik tájékoztatnak, akik értékeket tudnak felmutatni, vagy legalább azt az utat, amely az értékekhez vezetne... Bocsáss meg, nem kínáltalak semmivel. Iszol valamit?

— A vérnyomásom.

— Az enyém is. Mostanában néha mintha hangyák mászkálnának a fejem búbján. Mondta is a sekrestyésünk: „Plébános úr, nem szabadna annyit dolgoznia!” Nem szabadna... nem szabadna... De akkor ki fog dolgozni? Ki látja el a papi feladatokat? Ketten vagyunk. Ha valamelyikünk kiesik, látványosan összeomlunk. Hát, ugye ezen is segíteni kellene valamiképpen. Kicsit összeszorul a szívem, amikor találkozom egyik-másik régi fiúval, osztálytársammal, iskolatársammal, akikkel együtt voltunk szeminaristák. Ballagnak az utcán az unokájukkal.

— Kiugrottak?

— Dehogy! Kirúgták őket a szemináriumból. Emlékszel, nem is egyszer volt ilyen politikai akció. Aki tiltakozott, azt kirúgták. Gondolt arra akkor valaki, mit jelent ez majd húsz-harminc év múlva? Még iskolába jártunk, amikor a rendi kispapokat is majdnem testületileg szórták ki, mert nem voltak hajlandók B-nak asszisztálni. Annak a papnak, akit felfüggesztett a Szentszék. De itt misézett és áldást osztott.

— Ismertem. Művelt, kedves ember volt. Sz-n is találkoztam vele nyaranta. Ott volt a nyaralója.

— Tényleg nagyon kedves ember volt. A nyaralóját meg sosem láttam — szerencsére. De a magyar egyház történetében vállalt és végigjátszott szerepe — az nem volt kedves. Az

bizony sötét szerep volt. Mit gondolsz, mennyit ártott egész egyházunk hitelének az ilyesfajta szerepvállalás? El tudod képzelni, hogy egy egyház szervesen fejlődhetik, ha mesterséges kiválasztás érvényesül benne? Ha ennek a kiválasztásnak a szempontjait kívülről határozzák meg? Ha papjaink közül néhányan fejbólintó Jánosokként vettek részt olyan döntések meghozatalában, amelyek ellen tövöltve kellett volna tiltakozniuk?

— Próbáltak volna tiltakozni...

— Az igaz. De helyeselni azért nem kellett volna! Nézd meg csak a lengyel katolikusokat. Nem véletlen, hogy ott az egyháznak olyan hatalmas szerepe volt és van a megújulásban. Nekünk meg az arcunkat kell keresnünk. Figyelnünk kell a tükörben, igaziak-e a vonásaink.

— Ne haragudj, képtelen vagyok szabadulni attól a gondolattól, hogy mellékvágányon vagyunk. Rendben van, elhiszem, hogy hiteles emberekre van szükségünk, hogy nem látjuk tisztán a jövő útjait, hogy rengetegen cserélnének és cseréltek álarcot. De nem szabad elfelejtenünk, hogy erőtlenségünkben is van hatalom. Megmutattad az előbb *A Teremtő dicsérete* című kötetet, amelyből a verset másoltad ki. Abban *A szó ereje* című tanulmányban volt egy másik vers is, s ha jól látom, azt is kiírtad. Akkor most hadd emlékeztesselek erre:

*Én olyan sok mindent elfelejték
a legtöbbet
csak pár dolgot nem*

*A kis angol táncosnőt nem
piros cipővel.
Az égő Bergabornt sem
az Elgernordwand előtt.*

*A balottakat sem
mésszel leöntve.
Abogy ragyogtak a holdfényben.*

*Szép angyalok idejét
koszorúval hajukban
és géppisztoly az övükben.*

*A levélszekrényben egy cédula:
bagyd el házadat.
És egy másik:
Jézus volt nálad.*

*Jézus, ki az?
Egy galileai
egy szegény ember
lázadó.*

*Nagybatalom
és Erőtlenség
mindig
ma is!*

Nem tudok szabadulni attól az érzésemről, hogy ott keresed a hiteles embert, ahol nem érdemes. A magyar egyház most tényleg az erőtlenség stádiumában van, és nemcsak a saját hibájából. De nekünk itt belül is hiteles emberekre van szükségünk, függetlenül a politikától.

— Ebben egyetértünk. Elég sokszor meditálok, vajon hogyan teljesítjük mindazt, amit teljesítenünk kell és lehet. Katolikus iskolákat kell felállítanunk, mert a társadalom igényli azokat az életértékeket, amelyeket a vallásos nevelés alakít ki és szilárdít meg. Tehát már ma meg kell kezdeni a jövő katolikus pedagógusainak nevelését. Lelkipásztorkodnunk kell, nagyobb mértékben és szélesebb körben, mint eddig tettük és tehetünk. Válaszolnunk kell azoknak, akik kérdéseket tesznek föl. Napról napra több a kérdező. Segítenünk kell a családok tekintélyének visszaszerzésében. És hát a szociális feladataink...

— Azt hiszem, a szociális gondok most nagyobbak, semhogy egyházunk megoldhatná őket.

— De amennyit a magunk erejéből tehetünk, azt kötelességünk megtenni. Az egyház nem lehet Róbert bácsi. Ennél többre van küldetése. De kettőzött, háromszoros figyelemmel kell lennünk azokra, akik éheznek és szomjaznak. Sajnos rengetegen vannak, s nemcsak a Lélek igazságaira éhesek. És amit én a legfontosabbnak érzek: nekünk is, tényleg, vissza kell nyernünk a hitelünket. Ezt pedig csak kérlelhetetlen, mély önvizsgálattal érhetjük el.

— Szerinted mi a teendő?

— Ezt képtelenség felsorolni.

— Mégis...

— Szerintem a legfontosabb az, hogy megmozgassunk minden jószándékú és tenni akaró embert. Az egész egyház tenni akaró és tudó részét. Papokat és világiakat.

— Emlékszel még a hajdani nagy vitára a világiak nagykorúságáról?

— Én akkor még egész fiatal voltam. Szinte gyerek. De most már nem vitázni kell erről a kérdésről. Ha akarjuk, ha nem, tudomásul kell vennünk, hogy egyházunk feladatait csak közösen tudjuk ellátni. A világiaknak ehhez nagykorúaknak kell lenniük, nekünk pedig úgy kell megosztanunk velük a lehetséges megosztandókat, hogy tényleg felelős, érett felnőtteknek nézzük őket.

— Nálatok jól működik az egyházközség képviselőtestületi szervezete?

— Működhetne jobban is. Nézd, beszéljünk őszintén. Van itt egy neuralgikus pont. A pénzügyek. Amikor kinevezésemet megkaptam, s átnéztem a plébánia erre vonatkozó elszámolásait, döbbenet ébredtem rá, hogy az iratok felét egyáltalán nem értem. Nekem fogalmam sem volt a bizonylati fegyelemről. Ilyesmiről nem tanultunk, s káplánkodásom idején sem találkoztam ezzel a kérdéskörrel. Teljesen kétségbeestem. Engem le fognak csukni! Akkor az is megfordult a fejemben, hogy innen menekülnöm kell, mielőtt nagy baj lesz. Ahogy az iratok közt lapozgattam, találkoztam egy névsorral, amelyben azokat sorolta fel az elődöm, akik a plébánia területén élnek és diplomával rendelkeznek. Volt köztük nem egy pénzügyi szakember. Azonnal felkerestem őket, s azóta nekem nincsenek ilyen gondjaim.

Egy papnak iszonyúan sok feladata van. Ezeket azonban azokon a területeken, amelyeket nála okosabban és jobban oldhatnak meg mások, rájuk kell hagynia. Bizalommal, ráhagyatkozással. Amikor hosszas harc után engedélyt kaptunk a hittanterem megépítésére — volt egy korszak, amikor építkezni már lehetett —, ezt az itteni mérnökök tervezték, itteni kivitelező irányította a munkát, amelyben mindenki, aki csak tehette, részt vett. Egyszer leraktak itt valami iszonyatos mennyiségű téglát. Láttam, hogy küszködnek vele, kimentem, hátha segíthetek. Odajött hozzám egy torony. Tényleg akkora volt az az ember, mint egy torony. Kicsit akadozott a nyelve, s feltámadt bennem a vágy, hogy egy kis szódát is leheljen rám, ne csak bort. A vállamra tette a tenyerét, majdnem összeestem a súlya alatt. Azt tagolta nagyon óvatosan: menjek csak győntatni vagy a betegekhez, ne ártsam bele magamat abba, ami nem az én dolgom.

Talán szerencsém volt. Én azonban rettenetesen hiszek a kegyelemben. Vakmerően hiszek. Mert már sokszor megtapasztaltam, hogy a Lélek tényleg itt fű körülöttünk. Csak hagyni kell és át kell adnunk magunkat az áramának. Meggyőződésem, hogy az egyetemes magyar egyházat is ez a Lélek segítette át a bajokon és a megpróbáltatásokon. Miért ne segítene, amikor most egy új helyzetben vagyunk, de megint csak rászorulunk?

— De nekünk is közre kell működünk, nem?

— Persze! Mindenkinél közre kell működnie. Ott, ahová a sors rendelte, a tehetsége szerint. Mint ahogy mindenkinek őszintén számot kell vetnie önmagával is. Aztán ki kell nyújtanunk a kezünket a másik ember felé, és együtt, egymás kezét szorítva, el kell indulnunk — előre. A magyar emberre az a jellemző, hogy amikor mennie kellene, akkor meditál vagy vitatkozik. Mi addig fogunk várakozni és huzakodni, amíg Európa népei elrobognak mellettünk, s mi még mindig tétován nézelődünk, s azon vitázunk, hogy haladunk-e, pedig csak állunk.

— Mintha prédikálnál.

— Ne élcelődj! Inkább mondok valamit. A múltkor gyönyörű homiliát írtam magamnak, előre dörzsöltem a tenyeremet: ez aztán hatásos beszéd lesz. Már a miseruhámat vettem, hangolt a zenekar — havonta egyszer zenekar működik közre a nagymisén, szívességből —, amikor egyszer csak azt mondja az a néni, aki a virágokat gondozza: „Drága plébános úr, olyan szép beszédet mondhatna ma a szegények királyáról.” Sejtethed, Krisztus király ünnepe volt, én pedig a világ királyairól akartam szónokolni, akik, lám, elmúlnak, de az igazi király megmarad. Épp a karomat nyújtottam a ruha fölvétele közben, úgy is maradtam egy pillanatra. Mint egy szobor. Mit mondjak, a szegények királyáról beszéltem. Rengetegen voltak, egy pissenést nem lehetett hallani. A mise után egymásnak adták a kilincset, igen, ilyen beszéd kell nekünk, erre van szükségünk! Akkor arra gondoltam, megint a Lélek szólt, de emberi alakot választott magának. Szigorú emberi alakot, mert M. néni igencsak kardos menyecske, engem is leteremt, ha nem veszem észre valamelyik mesterművét a vázában.

— Ne haragudj, elszaladt az idő.

— Akartam is mondani, de hát a vendéget mégsem illik kitenni.

— Igazán vendégmarasztaló búcsúszavak.

— Tudod mit, maradj csak nyugodtan. A templomi hirdetőre meg kellene fogalmazni egy szívhez szóló írást arról, hogy jöjjenek minél többen a hétfői megbeszélésre. Fel szeretnénk tölteni a kórusunkat fiatalokkal. Elmegyek gyóntatni, adok papírt, csak fogalmazz nyugodtan!

Mit mondjak? Életem egyik legnehezebb fogalmazványa volt. Amikor kifelé mentem, átadtam egy idősebb úrnak, aki számoszlopok összeadásával bíbelődött. „A plébános úr kérte” — dadogtam zavartan. Elolvasta. „A plébános úr szebben fogalmaz” — mondta megbocsájto mosollyal. „Első próbálkozásra ez is megteszi.” S látva riadalmamat: „Ne csüggedjen, megy ez még jobban is!”

KÁROLYI AMY

A teremtés utolsó napja

*Az állatok kicsit odébb álltak,
a lélekzetnek csak lebét kapták,
nem az egész lélekzetet,
így jutott nekik agyag-agy,
de kárpótlásul ember-szemek.*

*Ők az almából se kaptak,
mi nyeltük le a tudatot,
így lett vagyonunk a világ,
s ők szegények lettek, de ártatlanok.
Az az őrzési lélekzet,
ami életet lebell,
az teremti féltestvéreink
és bélésnek belénk rejti el.*

Katolikus tudomány

A Galilei-ügy árnyai

A konfliktusok hosszú árnyakat vetnek. Különösen akkor, amikor kritikus helyzetben keletkeznek. Kamaszok szoktak egy életen át neheztelni apáikra azért, mert nem tanúsítottak kellő megértést irántuk. Ilyen kamasz volt a tudomány, amikor először érzett rá eljövendő erejére Galilei géniusza révén. Ez nem azt sugallja, hogy ha az egyház teljes megértéssel fogadta volna, az elég lett volna ahhoz, hogy Galileit megfékezze „hübriszében”, amely ugyanakkora volt, mint géniusza.

A felületes szemlélő azt mondhatná, és ez sajnos gyakran így történt, hogy VIII. Orbán és Bellarmin egyháza sokkal jobban felfogta Galilei tudományos jelentőségét, mint Galilei maga. Ők azt a realizmust kifogásolták, amellyel Galilei az égitestek heliocentrikus elrendeződését szemlélte. Szerintük a heliocentrikus teória vagy más hasonló fizikai elmélet nem egyéb, mint az adatok sajátos elrendezése, ennek azonban lényegileg nincs köze a valósághoz.

Ez a meglehetősen agnosztikus nézet a fizikai elmélet és a fizikai világ összefüggéséről már kétezer éves volt, amikor Galilei egyházi bírái elé került. Ők teljesen tudatában voltak annak a tiszteletről méltó elméleti örökségnek, amelynek első emlékezetes megfogalmazását Platón a *Timaios*-ban adta. Eszerint a tudomány, vagy inkább a tudományos nézet olyan technika, amelynek célja „a jelenség megóvása”. A technikát matematikai vagy geometriai formulának tartották, amely olyan égi események egymásra következésének magyarázatául szolgál, mint például az égitestek változásai és viszonylagos helyzete; ezeknek a mozgásoknak és testeknek okát vagy fizikai természetét azonban nem firtatja.

Ugyanezek az egyháziak azt a megújuló népszerűséget is ismerték, amelyet ez a tudományos elmélet élvezett a Galileit megelőző évszázadok során. A heliocentristák — Kopernikusz, Kepler, Galilei — sajátos kisebbséget alkottak, mivel ők konkrét megfelelést állítottak az adatok geometrikus rendszerezése és a fizikai valóság között. Az ellenkező, tisztán formalista többségi nézet kevésbé ismert következménye az volt, hogy a mindenség szerkezetének igazi ismeretét a Teremtő privilégiumának kellett tartaniuk. Galilei nem magyarázta félre VIII. Orbán meggyőződését, aki 1623 körül többször magánkihallgatáson fogadta, amikor évekkal később ezt az agnosztikus véleményét a kozmoszról Simplicius szájába adta: Galilei őt tette Dialógusaiban tudományos nézeteinek szócsövévé.

A helyzet ironiája, hogy a fizikai tudományról alkotott tisztán formalista és csaknem agnosztikus nézetet (és ennek a kozmoszra való alkalmazását) vezető egyháziak foglalmazták meg. A 15–16. századból származó divatos filozófiai szkepticizmusra törekedtek, s azt nem vették tekintetbe, hogy az „Ige testté lett” dogmája alapos és egyetemes realizmusra kötelezi őket. Tudomásul kellett venniük azt az ősi keresztény meggyőződést is, hogy az egész látható világ vagy kozmosz tiszta és nyilvánvaló alapot nyújt a Teremtő fölismeréséhez. És hogy az ironia teljes legyen, Galilei volt az, nem pedig Bellarmin, aki Jeromost és Ágostont idézte a Nap mozgásáról és a Föld mozdulatlanságáról szóló bibliai leírásokkal kapcsolatban, mondván, hogy ezek csupán a jelenségeket rögzítik. Majdnem száz évvel Luther után vezető katolikus egyháziak úgy érezték, hogy olyan alapról — a Biblia szó szerinti értelmezéséből kiindulva — kell ellene küzdeniük, amelyet ő maga választott. Ilyen stratégiával azonban győzelmeik csak pillanatnyiak, időnként pürrhosziak lehettek csupán, de sohasem vezethettek végső diadalra.

Az egyetemek: a tudomány fellegráirai

A többi jól ismert. Galilei elítélését a tudományos közvélemény¹ élénk emlékezetében tartja. Ez együtt járt a katolikus jelenlét tartós csökkenésével is az akadémiákon. A francia forradalom által egyetemektől megfosztott egyház néhány tucat katolikus egyetem alapításával 1880 és 1930 között újra némi tért hódított.

Az egyháznak az egyetemekről történő kivonulása olyan folyamat, amelyet nem ellensúlyoz a katolikus felsőoktatás néhány helyének fennmaradása vagy néhány új intézmény alapítása. Ezek legfőljebb századrésznyi töredékét fogadhatják be a magasabb tanulmányokat végző katolikus ifjúságnak. Azt a néhány helyet természetesen kincsként kell megbecsülnünk és minden eszközzel támogatnunk. Tudományos központokként azonban aligha működhetnek. Ennek egyik legfőbb oka a tudományos laboratóriumok fenntartásának egyre magasabb költsége. Összességében: tagadhatatlan tény, hogy az egyház eltávolodott a tudomány fellegráiraitól, az egyetemektől.

A tudomány pedig egyre nagyobb szerepet játszik a modern életben. A napi kényelem, a közlekedés, a hírközlés, a lakás, a pénz, az oktatás, a szórakozás, az üzlet, az egészségügyi ellátás és a hadviselés, a tudomány nélkül elképzelhetetlen. A tudomány mindenkiért van, mégpedig olyan értelemben, hogy ma minden az asztalunkon — kenyér, vaj, tej, csirke, hamburger, sült krumpli, hogy a vitaminokról ne is beszéljünk — termelési ágazatok tudományosan megtervezett produktuma. A tudomány természetesen a katolikusoké is, hiszen ők sem akarnak éhen halni vagy megfagyni vagy mérföldeket gyalogolni mindennap a zöldségért. Nem élvezhetjük nyugodt lelkiismerettel a tudomány eme előnyeit, ha teljes szívvel nem támogatjuk.

A katolikusok legalább olyan mértékben támogatták és segítették a tudomány és a technika fejlődését, mint mások. Egy példa a bismarcki Németországból: A „Kulturkampf” bismarcki ideológusai nem tudtak választ adni a tényre, hogy tudományos-technikai szempontból a Második Birodalom legfejlettebb területe az erősen katolikus Rajna-vidék. A katolikus kultúra védelmezői akkoriban a katolikus tudósok hosszú listáit állították össze. Ezzel bizonyították annak a tételnek tarthatatlanságát, hogy a tudományos gondolkodás és a katolikus hit összeegyeztethetetlen. Másvalaki természetesen éppúgy összeállíthatná a nem hívő tudósok listáját is, bizonyítandó, hogy a tudomány és az ateizmus sem összeegyeztethetetlen.

Nem hívők vagy agnosztikusok alkotják a Pápai Tudományos Akadémia nagy részét, mert a tagság fő kritériuma pusztán a tudományos kiválóság. Mégis ezt az Akadémiát azzal a meggyőződéssel alapították, hogy a tudomány út Istenhez, hogy a tudományos kutatás a Teremtő dicsérete, s hogy a tudomány által létrehozott csodálatos eszközök sokrétűen valószínűsítik meg az első emberpárnak adott parancsot: „sokasodjatok és vonjátok uralmatok alá a földet!” Ez más szóval azt jelenti, hogy a tudomány a katolikusokért is van.

Valójában Newton nem fedezhette volna föl második és harmadik törvényét, ha egyetemistaként nem tanulta volna az elsőt. Ha Newtont megszorították volna, akkor hivatkozhatott volna Descartes-ra, aki a mozgás első törvényét valóban részletesen kifejtette, nevezetesen, hogy egy test ugyanazzal a sebességgel folytatja egyenes vonalú mozgását, amíg egy másik test fel nem tartóztatja vagy a súrlódás le nem lassítja. Mégis: a tény az, hogy az 1600-as évek elején az első törvényt már majdnem 300 éve ismerték.

Eredetileg Jean Buridan fogalmazta meg a Sorbonne-on, 1330 körül, aki szigorúan teológiai megfontolásból tette, amit tett. A probléma, amivel szembesült, az volt, hogy az arisztotelészi kozmológia egy döntő tételt kellett pontosan értelmeznie — eszerint az univerzum és annak mozgásai örökkévalóak. Mint jó katolikus, Buridan emlékezett a IV. Lateráni zsinatra, ahol 1215-ben az egyház ünnepélyesen dogmává nyilvánította azt az ősrégi katolikus hitet, hogy az univerzum múltjának története véges. Ez a jelentése annak a

szent kifejezésnek, hogy „teremtés az időben”, amint ezt a teológia hagyományos tanítása jóval a IV. Lateráni zsinat előtt vallotta.

E dogma tudatában Buridan habozás nélkül kijelentette, hogy Arisztotelész hibázott, amikor az univerzumot kezdet nélkül valónak tartotta. De még ha az univerzumnak, az anyagi egységek mozgó egészének volt is kezdete, könnyen fölmerülhet a kérdés, hogyan kezdődött el annak mozgása. Erre a kérdésre egy teológus csak azt felelheti, hogy mivel a mozgás is a valósághoz tartozik, ez is olyan ajándék, amelyet csak a Teremtő adhat. Ez ontológiai válasz: az a teológus felel így, aki tudja, hogy eszközeinek egy részét a filozófia biztosítja. A mi időnkben Karl Barth próbált filozófiától mentes teológiát megalkotni. Vaskos köteteket írt felkavaró intelmekkel, de legtöbbjük, mint a prédikációk általában, nem élvezett tartós olvasottságot. Mint születésének ez évben tartott centenáriumi ünnepei mutatták, Barthot főleg azok a teológusok olvassák, akik nem veszik észre, hogy minden gondolkodásnak, így a teológiának is, lényege a filozófia.

De visszatérve Buridanra, az ő tanszéke a Sorbonne-on nem a teológia, hanem a természetfilozófia volt. Ez pedig szorosan egybetartozott a fizikával — ami nem lepi meg azokat, akik tudják, hogy Oxfordban és Cambridge-ben a fontosabb fizikai tanszékek egy részét ma is természetfilozófiának nevezik. Mint természetfilozófusnak vagy fizikusnak neki nemcsak arról kellett beszélnie, hogy minden mozgás végső soron ajándék, hanem annak módjáról, „hogyan”-járól, ahogyan a mozgás egésze működik, vagy arról a formáról, amelyben a mozgás először megjelent. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a fizika vagy a természettudomány a hogyan-ról szól, nem a miért-ről. Amikor egy fizikus megjelöli az okokat, vagy végképp nem elvontan a létről megállapítja valaminek a létét, úgy beszél, mint egy filozófus és gyakran úgy, mint aki nagyon keveset tud a filozófiáról. Ezért fortynak fel az értelmiségi körök, amikor Nobel-díjas fizikusok népszerű bestsellerekben magyarázzák szakmájukat. Megpróbálják ugyanis eltüntetni az örök misztériumokat (vagy a tovább már nem magyarázhatókat), viszont misztériumokat emlegetnek ott, ahol nincs is. Jó példa erre James Jeans: *A rejtélyes univerzum* című 1929-ben megjelent műve, amely e század, és talán az egész modern kor legolvasottabb tudományos ismeretterjesztő művei közé tartozik.²

Teológia, filozófia és fizika nem keveredett össze, amikor Buridan módosította Arisztotelész állításait az univerzum örökkévalóságáról. „Mikor Isten megteremtette a világot, mindegyik égi pályát tetszése szerint mozdította, és így olyan lendítőerőt préselt beléjük, amely anélkül mozgatta azokat, hogy Neki többé mozdítania kellett volna őket, kivéve azt az általános hatást, amellyel minden dologban közreműködve részt vesz... a minden égitestbe beléadott lendítőerő nem csökkent és nem ment tönkre a későbbiekben, mert nem volt oly ellenállás, amely elnyomhatta, tönkretelhetette volna.”³ Ez a szöveg lényegében azonos Newton első törvényével — amikor ezt leírták, megszületett a tudomány vagy a newtoni tudomány. A szöveget vagy annak változatait Buridan diákjai kéziratosán százzszámra másolták és vitték Európa négy sarkába, Oxfordtól Krakkóig, Kölnből Salamancáig. Mire Galilei és Descartes fellépett, a szöveg általánossá, számtalan nyomtatott könyvben elérhetővé vált. Olyan volt, mint a levegő, amelyet belélegzünk, de adottnak vesszük és ezért nem értékeljük.

A keresztény tudomány születése

A XVII. század, amelyet Whitehead zseniális századnak nevezett, elfelejtkezett Newton első törvényének középkori vagy keresztény eredetéről és egyáltalán nem vette figyelembe azt a tényt, hogy a tudomány céljai szempontjából a kereszténység az összes vallás között páratlan helyet foglal el. A tudomány szempontjából elengedhetetlenül szükséges

volt, hogy az ember az univerzumot teremtett valóságnak tartsa. A teremtett világ elméletileg lehet örökkévaló is, de csak a teremtett világ jöhet létre az időben, azaz lehet kezdő pillanata és véges múltja. Az univerzumot természetesen nem tarthatták teremtettnek a nagy ősi kultúrák, amelyek mindegyike panteizmussal volt átitatódva. Amikor néhány alkalommal görög filozófusok vizsgálták az univerzum teremtettségét, azaz a valóság létrehozását a semmiből, az ötletet megvetéssel elejtették. Még kevésbé tudtak mit kezdeni a régi görögök az időben való teremtés gondolatával, azaz az univerzum igazi kezdő pillanatával.⁴

Az időben való teremtés azonban a judaizmusban és az iszlámban is szent tan volt. Akkor viszont miért van az, hogy Arisztotelész művelt zsidó és muzulmán magyarázói nem jutottak el oda, ahova Buridan? A válasz a zsidó és a muzulmán teológia közös szemléletében rejlik. Sok zsidó és muszlim teológus, aki az univerzum korát néhány ezer évre becsülte, egy sajátosan megformált univerzumra gondolt. Alexandriai Philóntól — aki Krisztus kortársa volt — kezdve a zsidó teológusok nagyon vonzódtak ahhoz a platóni ideához, hogy a Teremtő démiurgosz volt, aki egy öröktől létező formátlan anyagból alkotott, hogy megteremtse ezt az univerzumot minden sajátos alakzatával és képződményével. Sokkal jobban ismertek a muzulmán gondolkodók, különösen az averroisták, akik elfogadták az univerzum arisztotelészi örökkévalóságát. (Az ortodox muszlim gondolkodók olyan álláspontot választottak — a véletlenszerűségét —, amely a következetes gondolkodást elutasította.) Ezért meglepő, hogy mind a zsidó, mind a muzulmán értelmiség kezdettől fogva hajlott a panteizmusra.

Miért volt olyan eltérő a kereszténység fejlődése? A válasz a kereszténység központi dogmájában, a megtestesülés dogmájában rejlik. A Szentírásra támaszkodva a dogma azt állítja, hogy egy valóságos emberi lény, a Názáreti Jézus volt az Atya egyszülött Fia. Eszerint viszont semmi más, az univerzum egésze, sem bármelyik része nem tekinthető az Istentől származottnak, az isteni természet kisugárzásának. Minden más tehát, kivéve a Megtestesült Igét, csak teremtmény lehet, ez pedig épp az ellenkezője a szülésnek vagy emanációnak. Röviden, a megtestesülés keresztény dogmája szolgált eszközként arra, hogy a semmiből, időben történt teremtés keresztény dogmáját megőrizze. Ez a dogma elengedhetetlen volt Buridan számára, hogy minden mozgás kezdetéről így gondolkodjék.

A katolikus tudomány születése

De ha a teremtés dogmájára szükség volt ahhoz, hogy a megtestesülés dogmáját megőrizze, a megtestesülés dogmája viszont feltételezi a látható, hierarchikus egyház dogmáját, amely tekintéllyel taníthat. Ha pedig a tudomány közvetlen kezdetét egy keresztény dogmának köszönheti, akkor végül is az egyháznak kell köszönetet mondanunk azért, hogy ezt a dogmát hierarchikus tekintélyével győzelemre vitte.

Hogy az időben való teremtés dogmája és Newton első törvényének Buridan-féle első megfogalmazása kapcsolatban van egymással, ezt csak azok tagadják, akiknek határozott érdekük fűződik a szekularizált nyugati kultúra fő dogmájához. E dogma szerint a józan ész — ami egyenlő a tudománnyal — az igaz isten, és általánosságban a kereszténység, különösen pedig a katolikus egyház teljes diszkreditálása elengedhetetlen volt a józan ész, azaz a tudomány ádventjéhez, ami az emberiség egyedüli megmentője. Buridan fölfedezésének jelentőségére a neves fizikus, filozófus, tudománytörténész Pierre Duham hívta föl a figyelmet.⁵ Ő mutatott rá arra, hogy a tudománynak katolikus a bölcsője. Ennek a ténynek egyszerű és hatalmas következményei vannak. Ha történelmileg a tudomány a katolikus egyház szülötte, akkor soha nem válhat, vagy nem változtatható az egyháztól

idegen valósággá. A gyermek elfeledheti születése helyét, messzire elvándorolhat, oly erőssé és kiválónak válhat, hogy megveti szüleit — de mindennek ellenére teste az anyja testéből lett, csontja az ő csontjából. Megfordítva: egy szülő rosszul bánhat gyermekével, ellenezheti életpályáját és gyanakvással figyelheti azt — mindennek ellenére a gyermek a szüleitől származik. Ha a tudomány valóban hozzátartozik a kereszténységhez, akkor a kereszténységnek is hozzá kell tartoznia a tudományhoz, ahogy a gyermek és a szülők egymáshoz tartoznak.

Az eredet kiemelkedő fontosságú a kulturális és társadalmi élet minden vetületében. Igen fontos tehát, hogy a tudomány eredetének teológiai gyökereire rávilágítsunk egy olyan korszakban, amikor minden eladható, amire jó vagy rossz tudományos címkét ragasztottak, és amikor semminek sincs vonzereje, ha így vagy úgy nem tudományos mezben jelenik meg.

Duhem nem lehet segítségünkre más irányú vizsgálódásainkhoz, amelyek megmutatják, hogy a tudomány eredete katolikus. Ennek oka az is, hogy Duhem korán meghalt, e század elején, mielőtt a tudomány poszt-newtoni szakaszába lépett. Ez az időszak példa nélkül álló alkotó termékenységgel, mind az elméletben, mind a gyakorlatban. A tudomány valóban olyan önálló hatalommá vált, hogy arra még legodaadóbb hívei sem számítottak. Az ekkor jelentkező bizalomhiány a tudósok gondolkodásáról és munkájáról, vagyis a tudomány módszertanáról alkotott előítéletekből fakadt. A XIX. század végére jelszóvá vált, hogy a tudomány egyenlő az empirizmussal vagy a racionalizmussal. Az empirizmust természetesen a metafizika elutasításával azonosították, a racionalizmust pedig kantianus értelemben magyarázták. De az empirizmus és racionalizmus bástyait szétzúzták a XX. század nagy tudományos áttörései: az atomok és atommagok világának fölfedezése és kvantum-mechanikai leírása, a csillagok evolúciójának és a galaxisok világának az általános relativitás elmélete által értelmezett fölfedezései.

Az empirizmustól és a racionalizmustól eltérő filozófiát kellett elfogadni, ha a tudomány nagy XX. századi előrelépésére magyarázatot kerestek. Nem kisebb egyéniség, mint Einstein vallotta be, hogy az ő tudományos munkássága realista filozófiát tartalmaz, és lehetőséget ad arra, hogy Isten létét kozmológiai úton bizonyítsák.⁶

Tudomány, univerzum és katolikus hit

Az agnoszticizmus hirdetésével a modern tudomány nem csupán abba a veszélybe kerül, hogy sajátos egyéni értelmezését adja filozófiájának és történetének. A valódi veszély sokkal nagyobb. Maga az univerzum kerül veszélybe. Az univerzum a tudomány legújabb és legizgalmasabb tárgya. A tudósok persze már jóval a XX. század előtt beszéltek róla. Mindig azt állították, hogy egy tudományos törvény csak akkor érvényes, ha az egész mindenségben érvényes. Ha a víz csak a Földön H_2O és nem mindenütt az univerzumban, akkor az nem törvény, hanem csak lokálisan érvényes hozzávetőleges becslés. A tudományos törvények egyetemes érvényességéhez tehát szükség volt a világegyetemre. Azt azonban az Einsteint megelőző tudományossággal nem lehetett áttekinteni. Csak az általános relativitás elmélete révén vált vizsgálhatóvá a gravitációsan egymásra ható anyag világegyeteme. Azóta a tudomány sok mindent megtudott az univerzumból. Az univerzum, James Jeans felfogásával ellentétben, a világegyetem tulajdonságainak összessége, szerkezete és fizikai története egyre kevésbé látszik titokzatosnak.

A tudomány most kutatja az univerzum nagyon korai állapotait, amikor az nem volt nagyobb, mint egy kristály. Valóban, ahogy Chesterton mondta egyszer, az univerzum a legszebb ékszer. Chesterton megjegyzése mögött realista metafizikája húzódik meg. Ha egy ékszer olyan különleges, hogy azonnal azt juttatja eszünkbe, aki ilyen csodálatossá

formálta, akkor az univerzum mindenképpen tanúskodik a Teremtőjéről — arról, aki megalkotta. Mert egyedül Isten van az univerzumon túl. Mert ha az univerzum szó jelent valamit, akkor kizárja egy másik univerzum lehetőségét, nem is beszélve több univerzumról. Ha ugyanis az univerzumok kölcsönhatásban vannak egymással, akkor egyetlen univerzumot alkotnak. Ha nincsenek, akkor pedig kölcsönösen megismerhetetlenek. Newman megjegyzése egyszerű, de páratlanul mély: csak egyetlen gondolat nagyobb az univerzumnál — alkotójának gondolata.⁷

Természetesen csak a keresztény filozófusok fogják megtenni ezt a lépést az univerzumtól a teremtőig, a kozmológiai érvelés végső lépését. A tudomány Kant szerint nem biztos abban, hogy az univerzum végtelen vagy véges, atomisztikus vagy folyamatosan osztható. Ezért az univerzum fogalmának nincs helye az olyan filozófiában, amely tudományos egzaktásra törekszik.

Kant után kétszáz évvel a tudomány sokkal többet tud, nemcsak azt, hogy az univerzum atomisztikus-e vagy sem, végtelen-e vagy sem. Kétszáz évvel Kant után, a tudomány egyben tudja látni a dolgok egészét. A filozófusok még nem mindnyájan ébredtek rá arra, hogy az utolsó ötven évben mi megy végbe a tudományos kozmológiában, de a tudósok az univerzumot érvényes valóságnak tekintik.

Tétek, stratégiák, felelőségek

Mindezt könnyen beláthatják a katolikusok, hiszen ők az egyetlen főbb vallási csoport, amely megmásíthatatlanul elkötelezte magát a kozmológiai érvelésnek. Néhány katolikus elfeledhette ugyan az I. Vatikáni zsinat definícióját az értelemről és a hitről, azonban az egyház mindig emlékeztet arra, hogy az értelem a látható világból következtet a Teremtő léteire, és ezt teljes bizonyossággal teszi. A tudomány megcáfolt már néhány szentnek kiküldött ellenvetést, amelyek kétségbe vonták azt, hogy a mindenségből megbízhatóan következtethetünk Istenre.

Nagy öröm számunkra, hogy a legújabb és legjobb tudomány a katolikus dogma nem várt szövetségesévé válik. Ha az univerzum kicsúszik értelmi belátásunk köréből, akkor végül az igazi hitvallás is kicsúszik a kezünkől. Mert mi marad a hitvallásból, ha az égről és a földről és minden láthatóról való legelső kijelentés olyan univerzumra vonatkozik, amely az értelem merő képzelgése? Ilyen esetben az egész hitvallást eldobhatjuk, az összes Bibliát elégethetjük, és az összes katolikus templom és kollégium bezárhatja kapuit. A katolicizmus igazán a kozmoszt védelmezi. Mert hogyan várhatunk hitelesen új eget és földet, ha az égről és a földről alkotott képünk csupán képzelgés?

Az új ég és új föld eljövele előtt az embernek be kell teljesítenie az Istentől kapott parancsot, hogy ezt az eget és földet művelje. Természetesen az embernek morális erővel is rendelkeznie kell, hogy pontosan használhassa eszközeit, félelmetes tudományos eszközeit. De a keresztény, vagy még inkább a katolikus keresztény savanyú erkölcsprédikátorra süllyed, ha csak a döntőbíró szerepét kívánja játszani, és azt is csak a partvonalról, a kozmosz meghódításában. Ez a győzelem az ember páratlanul szép játéka. A tudomány megfigyelései tiszta örömmel tölthetnek el. Az első találkozás Maxwell egyenleteivel, Boltzmann statisztikus mechanikájával, Einstein általános relativitáselméletével éppoly izgalmas lehet, mint egy Beethoven szimfónia meghallgatása. A botfúlúság nem igazolhatja a zene megvetését, mint ahogy a matematikai szaktudás hiánya sem a tudomány megvetését. A tudományban lehetnek káros túlkapások, de ennek ellenére, a tudomány igazi ünnepe az embernek, a legnemesebb értelemben vett rituálé, amelytől a katolikus nem húzódhat vissza. A katolikus értelmiséginek pedig legalább hozzávetőlegesen meg is kell értenie.

Összefoglalva: A tudomány egy keresztény dogma keretei közti születése, nélkülözhetetlen a reális metafizika (a kozmológiai érvelés) az alkotó tudományos módszerben, és az univerzum a tényleges valóság, ahogyan azt a modern tudományos kozmológia tanúsítja. E három ok miatt a katolikusnak otthon kell éreznie magát a földön a tudomány színe előtt. Ezek az okok igen mélyre vezetnek. Nem sajátíthatók el és nem bizonyíthatóak egy könnyű leckében. De védelmeznünk és tanulmányoznunk kell őket, mert ha nem, akkor a keresztény kultúra anakronizmussá válik tudományos korunkban. Ez a kor könnyen válhat egy kortalan korszak vagy örökkévalóság preludiumává. A cinikus most azt mondaná: „Ó, igen, a tudomány révén egyenesen a mennybe vagy a pokolba löhetjük fel magunkat”. A reménykedők számára — és a hívő mindig a remény embere — adódik egy konstruktív nézőpont. A tudomány bizonyítja a Bölcsesség könyvének igazságát: a legfőbb dicséret Istennek szól, aki mindent mérték, szám és súly szerint rendezett el. (Bölcs 11, 20) Minden mérték, minden szám, minden súly ezért Isten rendelte hang abban a dicséretben, amelyet az univerzum Istennek mond, mindent átfogó mérték, szám és súly pontos meghatározottsága révén. Ez a három dolog a kizárólagos, bár nagyon gazdag tárgya a tudománynak: szerves részei annak a dicséretnek, amellyel az ember Alkotójának tartozik.

Csányi Attila fordítása

Jegyzetek

1. Ugyanez a közvélemény nem emlékezett arra, hogy a kor olyan vezető tudósai szerint, mint Descartes és Leibniz, Galilei kiátkozásában a pápai csallhatatlanságnak nem volt szerepe. — 2. Erről bővebben írtam *Science and Creation: From Eternal Cycles to an Oscillating Universe* (Edinburgh, 1974.) című könyvemben. — 3. Bővebben u.o. 233. o. — 4. Ezek megvitatását lásd: *Cosmos and Creator* (Edinburgh, 1980.) c. könyvemben. — 5. Duhem működéséről lásd: *Uneasy Genius. The Life and Works of Pierre Duhem*. Dordrecht, London, Boston, 1984. — 6. Ezt a vallomását 1950-ben, barátjához M. Solovine-hoz írott levelében tette. — 7. J. H. Newman: *The Idea of a University*. London, 1888. 462. o.

Számunk szerzői:

Göncz Árpád író, a Magyar Írók Szövetségének elnöke,

Jáki Szaniszló bencés, egyetemi tanár, USA

Kenyeres Zoltán irodalomtörténész, egyetemi tanár, ELTE

Zlinszky János egyetemi tanár NME, Miskolc, az Alkotmánybíróság tagja

Mileta Donović szabadkai szerb költő

A Nyugat könyvespolcán — elfelejtett regények —

KENYERES ZOLTÁN

Kassák Lajos: Misilló királysága

Ez volt Kassák első regénye. A Nyugat adta közre hat folytatásban 1916 tavaszán és kora nyarán. Nem akkor készült, hanem jó négy-öt évvel korábban, de Osvát a szerkesztői teljhatalom önkényes mozdulatával asztalfiókjába zárta. Igaz, meg is mondta Kassáknak, hogy várnia kell, esetleg hosszú ideig várni. Talán az írónevelő lélektana játszott közre abban, hogy érlelési időt mért rá, talán hozzájárult a Hatvanyval éppen akkor folytatott szerkesztéspolitikai vita egyik-másik, ma már nehezen kideríthető részlete is. Osvát talányos viselkedésénél azonban még talányosabb volt Kassák magatartása. Önéletírásában nyoma sincs neheztelésnek, sőt szinte íróvá avatását keltezte — mégpedig nála szokatlanul átmelegedett hangon — a regény elfogadásának és a várakozás megkezdésének napjával.

Amikor 1910-ben hazatért a szellemi inasévének tekinthető európai vándorlásból, anyjához költözött a Váci útra. Anyja a Hétháznak nevezett hírhedt bérkaszárnnyában lakott a Zsilip utca és Árboc utca tájékán egy szoba-konyhás lakásban. Vele lakott három leánya. A tüneményes tehetségű Bözsi, akit később Újvári Erzsébet néven ismertek meg a versolvasók. Terus, aki hamarosan Uitz Béla felesége lett és Mariska, akinek már volt egy kislánya, s amikor nem sokkal később férjhez ment, hová máshová is vitte volna a férjét, mint — akárcsak Terus — anyja szoba-konyhájába. A csöppnyi lakásban hatan-nyolcan voltak állandóan, már nem is számolva a barátokat, barátnőket, alkalmi vendégeket, vidéki rokonokat. A versírásban nem zavarta Kassákot a jövés-menés, láрма, gyereksírás, veszekedés. A vers a lélek mélyéről bukott fel, különös féléber állapotban. Verset mindenütt tudott írni, mint önéletrajzában megjegyezte, gyári klozetban, kávéházban és a hétházi zsibongásban egyaránt. A próza azonban más volt. A prózához le kellett ülni, tündönni, beleélni magát a történetbe, más emberek életsorsába. A prózához csöndre volt szükség és nyugalomra. Mit tehetett volna: vattával bedugta a fülét. Így születtek az *Életsíratás* novellái, és így született a *Misilló királysága* is. Amikor elkészült egy-egy részlettel, kivette a vattát a füléből, kiment a családhoz a konyhába és felolvasta.

A verseit 1910-ben Osvát még egyetlen mozdulattal utasította el. Kassák nem haragudott meg, csak vállat vont. Ha nem kell a Nyugatnak, majd kell másnak. Úgy is lett. Elutasított verseit elvitte Révész Bélának, aki akkor a Népszava irodalmi rovata mellett Zigány Árpáddal szerkesztette a Nyugat progresszív vetélytársának tekintett Renaissance című folyóiratot is. A Renaissance júliusban leköszölte az Osvát által elutasított öt verset, augusztusban pedig közreadott még négyet. Ez egyszeriben meglobogtatta Kassák nevét az irodalmi életben. Amikor nem sokkal később bekopogtatott Schöppflinhez a Vasárnapi Újságnál, a szigorú ítéssz már tudott róla, Szilágyi Géza is szinte ismerősként fogadta az Újság szerkesztőségében. Csak a Mérleg utcát nem volt képes bevenni. — Faragatlan, nyers dolgok ezek, kérem, még mindig nem azok, amiket a Nyugat közölhetne — adta

vissza az újabb verseit Osvát. Kassákban nőtt a dac, nem sértett haragot váltott ki belőle a visszautasítás, hanem a „majd megmutatom én”, a „juszt is” indulatát táplálta fel. Majd ír olyat, amit már Osvát sem képes visszautasítani. Szinte ellenségnek tekintette Osvátot, akit le kell győzni, úgy érezte, a Nyugat falai mögött nagy, szabad térségek vannak, s mindenáron oda akart eljutni.

A *Misilló királyságával* törte át a falat. A regényt egy szuszra, alig másfél hónap alatt írta meg. Minden valószínűség szerint 1911-ben. Amikor 1918-ban könyv alakban is megjelent, Kürti Pál, aki a Nyugatban méltatta, 1912-re tette keletkezését. Ez minden bizonnyal tévedés. Egy év ide vagy oda persze nem sokat számít, a pályakezdés megsűrűsödött esztendeit tekintve azonban nem is egészen mindegy. Az 1912-es év eseményeit az *Egy ember életének* ötödik kötete beszéli el, a *Misilló királyságának* keletkezéséről és fogadtatásáról pedig a negyedik kötet végén esik szó. Itt írja: „Nem kellett furcsa, nyakatekert históriákat kitalálnom, olyan voltam, mint egy anyaggal telezsúfolt szekrény, csak magamba nyúlok és megvannak a témáim, szomorú és mélységes emberi történetek. (...) *Misilló királysága* címen kezdtem el a regényt. Valahonnan messze, gyerekkori emlékeimből bukkantak elő a figurák. Sok történetből kevertem ki egyet-egyet, sok figurából állítottam össze regényem alakjait. Elgondolásban nem volt meg bennem annyira a történet, hogy tudtam volna, hogyan fog lefolyni, milyen elemek vegyülnek el benne, hol éri el csúcspontját, és hol kell bezárulnia. Mintha nyugodalmasan folyó vízre egy szál deszkát vettem volna, ráültem, s hagytam, hogy a folyó vigyen magával a tenger felé. Egyik mondat szülte a másikat, egyik alak előhozta a homályból a másikat.”

Amikor elkészült, ismét a Mérleg utcát kereste föl. Osvát nem volt benn a szerkesztőségben, egy alacsony, mosolygós tekintetű ember vette át a kéziratot. Ignotus. Majd átadja a szerkesztő úrnak, ígérte. Elkezdődött az ítéletre várás idegtépő ideje. Nem is annyira a megjelenés izgatta, mint az első hiteles vélemény, az autentikus szó. S tudta, Osvát ezt képes kimondani. Talán egyedül ő. Elhatározta, nem megy többé a Nyugat háza tájára, nem kér, nem kérdez, nem sürget. Egy délután véletlenül találkozott össze Osváttal a Körúton. Osvát szívélyesen üdvözölte, kezet nyújtott. — „Elofvastam a regényét, uram — mondta —, szép. No lássa, uram, ez írói cselekedet.” Karon fogta Kassákot és elindult vele. — „Le fogjuk közölni, de egy ideig várni kell. Nem tudom, meddig, lehet, hogy hosszabb ideig, de ez önt már ne nyugtalanítsa.” Kassák nem nyugtalanzkodott, türelemmel várt őt évig. Közben egyéb írásait már közölte is a Nyugat. Közben irodalmi szervező lett, irodalmi szerkesztő, megindította a Tett című folyóiratot, létrehozta a magyar avantgárd első körét. Nevét megismerte az egész ország. Ő azonban tudta, hogy a körúti házak tövében ott, azon a délután ütötték íróvá.

A regény, amely már Osvát tetszését is elnyerte, így kezdődik:

„A várostól vagy két órai szekérútra, a hegység keleti lábánál és egész közel a zajos járású, zöld színű folyócskához volt az özvegyasszony majorja. Az özvegyet Lavicskánénak hívták s már harminc éve annak, hogy fiával, az akkor még karonülő Misillóval a birtokra költözött.” Ez az első bekezdés. A máris szétvált idősíkok messzefolyó tágas történetet ígérnek. Az elbeszélés jelenétől harminc évre támaszkodik ki a kezdet múltja. A következő sorokban aztán még tizenötöt hátrál a mese. A majorba költöző szikár özvegy még telt és kíváncsi fiatalasszony: férje mihaszna, kocsmázó ember, elhanyagolja a gazdaságot, s ha az asszony mukkanni mer, ököllel megy neki. Tizenöt évi házasság után születik gyermekük. Ami dolog van, lassan mind az asszonyra marad, s az asszony élete csupa gyötrelmek a férje mellett. Az olvasó, aki kezdi beleélni magát a történetbe, az intonáló, bevezető jelenetek

után egyre fokozódó indulatba jön. Úgy érzi, ezt az ital rabjává lett, félállati embert meg kellene büntetni. Kinek is? A sorsnak? A Jóistennek? A mesét szövő elbeszélőnek? Az olvasó kívánsága mindenesetre teljesül, mintha csak gondolataiban olvasna az író. Lavicska egy szép nap kékes-piros arccal megy haza, összegörnyedve kuporodik a padkán, lélegezni is alig tud, szörnyű görcsök szorítják. Nyilván szívrohama van. Az olvasó már látni is véli a szakállas falusi orvost, amint föléje hajol, s valami csodaszerrerrel visszahozza az életbe. Ez azonban nem következik be, az asszony nem hív segítséget, hanem hideg szemmel végignézi, amíg a férje kiszenved.

Lavicskáné egyedül marad, ekkor költözik ki a majorba vöröses-szőke kisleány, Misillóval. Kemény, száraz, szívtelen asszony lesz belőle, a majori cselédek és béresek zsarnoka. Mindenütt ott van, mindenkinek a körmére néz, látástól vakulásig űzi, hajtja az embereket. Kisfia nő, cseperedik és egyre inkább órá ut. Önző, követelőző, szeretetnélküli gyerek, az elkényeztetés a rossz tulajdonságokat növeli föl benne. Ha a parasztok néha kedvesen közelednek hozzá, ostorával arcukba vág és gyermeki gonoszsággal élvezi tehetetlenségüket. Lavicskáné örül, hogy ilyen a fia, csak az a fontos, gondolja, hogy ne olyan mihaszna legyen, mint az apja volt. Az olvasó, aki a regény elején még az asszony pártjára állt, hamarosan elfordul tőle és azt kívánja, bár bűnhődne meg ő is szívtelen természetéért. A büntetés nem is késik, sőt szörnyűbb és kíméletlenebb lesz, mint ahogy az igazságérzetével háborgó olvasó várná. A gyerek lábát szétzúzza egy mezőgazdasági gép, amputálni kell. Az asszony szeme fénye egy életre nyomorékká válik. Falábon biceg a falusi gyerekek után, s ahogy nő, mindig nagyobb falábat kell faragtatni neki. Múlnak az évek, Misilló lassan felnő és nagydarab, nehéztetű legény lesz belőle. Az asszonyok, lányok incselkednek vele, nem veszik férfiszámba a nyomorékot. Mégis megesis első férfikalandja, de utána csúnyán cserbenhagyja a teherbe ejtett majori lányt születő gyermekével együtt. Anyja még csak örvend fia kegyetlen szívtelenségének.

Egy napon Lavicskáné is meghal, mint egy nagy madár gubbad a cifra láda tetején, akárcsak a férje annak idején a kemencepadkán. Misilló magára marad s egyre féktelenebbül tör ki rossz természete. A nyomorék testben megnyomorodott lélek lakik s nem várhat tőle senki jót. Már megbűnhődött Lavicska, megbűnhődött Lavicskáné, most elkezdődik Misilló büntetése. Misilló már harmincéves — itt érkezünk vissza a regény jelen idejébe, amit eddig csak nyitó sorai jeleztek — és harmincéves korában feleséget vásárol magának. Ágrólszakadt apjától egy tizenhat éves lányt vesz meg néhány zsák búzáért, gyepőlővel magához szíjazva viszi házába. Anyica sír, rúgkapál, haza akar menni. „Éjjel úgyis megfojtalak, ha elalszol” — mondja újdonsült urának. De Misilló csak öleli, csókolja, boldog vele, s vele tervezi „boldogsága színarany várát, ahol majd ő lesz a király”. Ez a mondat magyarázza meg a regény címét. Misilló boldog és imádja Anyicát. Anyica viszont boldogtalan és gyűlöli Misillót.

Anyica egy idő múlva rájön arra, hogy szerelmével zsarolhatja az urát. Lassan kezd fölülkerekedni rajta. Kis kedvezményeket jár ki a majoriaknak, biztatja a cselédeket, hogy vigyék el ezt, azt. Segít a nélkülözőkön, talán nem is csak a szegények iránti rokonszenvből, hanem hogy bosszút álljon fukar, kegyetlen, úrhatnám férjén. Közben már gyermeket várnak. Misillóval madarat lehet fogatni, ragyog a boldogságtól. Várva várt gyermekének születése idején találkozik össze a hajdani kalandjából származó fiával, aki már legénykévé cseperedett. Összeszólalkozik vele, a fiú ostorral vág végig apján. Misilló elesik és cseperedett. Anyica ettől kezdve valósággal rabságba veti, az ápolás ürügyén az ágyból sem engedi fölkelni, zsarnokoskodik fölötte, s kezdi mindenből kiforgatni. De Misilló boldog, elhiszi felesége álságos szavait és naphosszat babusgatja újszülött kisfiát. Ahogy Anyica egyre jobban rászedi férjét, ahogy Misilló egyre tehetetlenebb, kiszolgáltatottabb és becsapottabb lesz, az olvasó szíve úgy engesztelődik meg iránta s a föltámadó sajnálat már együttérzéssé növekszik.

Ezen az érzelmi fordulón elkezdődik a hamis szavú Anyica megbüntetése. Misilló már korábban egy katonaságtól leszerelt nyalka legényt fogadott föl béresgazdának, aki egyébként a hajdani megejtett lánynak az öccse. Anyica beleszeret a csinos fiatalemberbe. Valósággal üldözi szerelmével, szerelmet kér, könyörög, zsarol tőle. Misilló ágyhoz szögezésének is az a célja, hogy légyottjaikat ne zavarhassa meg. Gyermekével sem törődik, a féktelen asszonyi vágy elnyomja benne az anyai szeretetet. Az olvasó gyanítja, hogy kapcsolatuk előbb-utóbb kitudódik és Misilló szörnyű bosszút áll, előbb a férfit mészárolja le, aztán feleségével végez. A bő folyású történet fölött már ott komorlik a tragédia árnya. A tragédia be is következik, de nem úgy, ahogy az olvasó elképzei. Kristóf, a fiatal férfi kitör a szerelmi rabságból, föllázad és ő öli meg Anyicát. Gyilkos bilincsbe verve viszik el a csendőrök, Misilló pedig megháborodik fájdalomában; Anyica volt az élete, boldogsága, eltervezett csodavárának királynője. A szomorú történet szereplői lelépnek a színről, egy nap Misilló is eltűnik, a határban, belevész a természetbe, meseivé lesz, többé nem látja senki. Csak a majori szegények maradnak ott és a megműveletlen föld.

Eddig tart az elmesélhető történet. Azt szokták mondani, hogy a regény cselekménye nem azonos a regény lényegével. Ez tévedés. Az elbeszélt események egymásrakövetkezése, szekvencialitása a regény összetartalmának egyik részét alkotja. Csak az elméletieskedő nagyképűség mellőzi az elemzésben. Kétségtelenül van azonban a mű összetartalmának egy másik része is: ez a meseszerkezeten belül fejlődik ki, abban az övezetben jön létre, amelyet belső szövegkörnyezeti történetnek lehet elnevezni. Nem más ez, mint az eseménytörténettel való írói bánásmód. Az epizódok földolgozásának mikéntje, ahogy az egyenletesen pergő időben egyes időszakok kiemelődnek és hangsúlyt kapnak, ahogy az egymás mellett elhelyezkedő időszakok egymáshoz képest változó intenzitással töltődnek föl történettel, eseménnyel, ahogy váltakozik bennük az eseménysűrűség. Elbeszélő ritmus ez, ami az egyenes vonalú történetet lüktetővé változtatja, szakaszolja, hangsúlyokat helyez el benne. A történet kezdetét és befejezését például alig meséli el bővebben ez a regény, mint az ímént előadott tartalmi összefoglalás, másutt viszont oldalakat tesz ki, ami itt csak egy-egy mondat volt. Megint másutt tíz oldalakat. S az is előfordul, hogy a tartalmi összefoglalás olyan mozzanatot érint, amelyek a szöveg közvetlen jelentésrétegében nincs is kifejtve, csak a sorok mögül bújnak ki. Ebből azonban korántsem következik az, hogy a regényt csak az tenné regénnyé, ami a történet hátán jelenik meg benne, ami nem mesélhető el, ami kívül van az eseményeken. A *Misilló királysága* epikus regény, elmond és értelmez egy történetet, s ahogy elmondja és ahogy értelmezi, ez a két, egymástól alig elválasztható folyamat egymásnak feszül, összefonódik és együtt alakítja ki a regény világát s ezen keresztül sajátos lételelmzést végez.

A történet az epizódok felfűzött láncolatában büntetéssorozatként jelenik meg. Lavicskáné megbünteti a férjét, Misilló a maga nyomorékságával megbünteti anyját, Anyica megbünteti Misillót, Kristóf megbünteti Anyicát, s mind együtt megbüntetik, terméketlenné változtatják a földet. A történettel való bánásmód révén, az elbeszélői ritmus nyomán olyan hangsúlykiemelések mennek végbe, hogy elindul egy ellentétes folyamat is. A büntetéssorozat az elmesélhető történetből bontakozik ki, a vele ellentétes megengesztelődési vagy megtisztulási sorozat a belső, szövegkörnyezeti tartalom dinamizmusából áll elő. Az elbeszélői ritmusban testet öltő történetértelmezés rajzolja ki, és az olvasó részvételében, együttérzésében éri el végpontját. Lavicskáné magára marad, kegyetlenül nyúzza a béreseit, de mindent elkövet nyomorék fiáért. Misilló durva, önző ember lesz, cserbenhagyja első szerelmét, de idővel gyengéd, szerető férj és jó apa válik belőle, imádja feleségét és rajong kisfiáért. Anyica orránál fogva vezeti a férjét, visszaél kiszolgáltatott-

ságával, de segíti a szegényeket és elesetteket, a gyilkossá váló Kristóf pedig mer szembefordulni az élethazugságokkal és megkísérel kitörni fojtogató álságos világából.

A történet lineáris menetében a vádpontok fogalmazódnak meg, a szöveggörnyezetben viszont a mentőkörülmények kerülnek elő. A kettő együtt alakítja ki a regény világtérképét. E világtérképezés pedig egyáltalán nem ahhoz az eklektikus megnyugtatóhoz vezet, hogy az életben szétválaszthatatlanul együtt van jó és rossz: békéljünk meg ennek tudomásulvételével. Ellenkezőleg. A *Misilló királysága* azt sugalmazza, hogy a világ a benne lévő rossz miatt végső soron megbékíthetetlen, önkörében nem is kijavítható. A jó hiába van a világban, ha ott van mellette a rossz, mert a rossz mélyen tönkreteszi az életet. Ezt fejezi ki a regény belső képsora a megműveletlen, parlagon hagyott földekkel. Misilló eltűnése a tájban meseivé változtatja az alapvetően naturalista történetet, a terméketlenség képe pedig már-már kozmikusá növeszti a zárt környezetben játszódó regényes históriát. Az eltunyult, munkátlan emberek, a szántatlan határ jelképes értelemmel ruházzák fel az utolsó sorokat; a föld szegénysége a történet során addig bemutatott lelki szegénység, a fénytelen élet egyenes következményének mutatkozik. Egy megrontott, de talán még megváltható világ reményességének-reménytelenségének többértelműségével zárul.

A történetben semmi nem utal e többértelműségből a megválthatóságra, egyetlen cselekménymozzanat, egyetlen epizód nincs benne, amely erre vallana. Sem az elbeszélő mese, sem a mese elbeszélő szövevényesítése nem szólaltatja meg ezt az eszmét. Mégis benne van. A mese a megérdemelt büntetéssorozatot mutatja be, az eseménytörténettel való írói bánásmód, az elbeszélő ritmus a kiengesztelés evvel ellentétes értéktartalmú folyamatát indítja el. Az az eszme, hogy az elrontott világ talán még megváltható, az epikus szerkezetre mintegy merőlegesen, a nem epikus részletekben tűnik fel, de ott sem tételesen vagy didaktikusan, hanem sugalmazásszerűen jelenik meg.

A cselekményes narrációt itt is, ott is leíró részek törik át. Ezek a részletek rövidek, általában nem hosszabbak néhány sornál: villanásnyi természeti képek, a tél vagy a tavasz munkájáról, a fák és a színek szépségéről, a vizek hangjáról. A kemény, érdes, szikár, néhol már kegyetlen történet ezeken a helyeken átmelegszik és poétikusá válik. „Szép decemberi éjszaka volt. A bolyhos, fehérgyapjas égről, nagy, ritka pelyhekben szállingózott a hó, de semmi hideget nem hozott magával. Az egész határt egy pillantással be lehet látni, az égen és a földön minden, minden szűz fehérbe öltözött, s mintha ez éjszakára virágot nyitottak volna az útszéli törpefenyők is.” Vagy: „A tél elviharzott és helyébe pajkos ezerszínével megjött a tavasz. A fák máról holnapra rügyet nyitottak, a hegyről zúgva-zengve megindult a kékes-sárgás hólé, gazdagon megittatta a kopasz határt s csakhamar haragos zöld gyomok nyújtóztak ki az iszapos földből. (...) A majorság minden fészke megnyitotta sötét ajtaját, a béresek vasmarokkal durrogtatták sugáros ostoraikat, a jószág vad nyihogással ficáinkolt s a hegyről mint valami láthatatlan kórus hangzott le a bégető nyáj kolompverése.”

Nem sok ilyen felfénylő részlet van a komor regényben, de már ez a kis poétikus nyelvi mező is elegendő ahhoz, hogy a röghözragadó történetben föl villanjon valami transzcendentális távlat. Ha csak pillanatokra is, az epikus nyelv itt költőien dinamizálódott nyelvnek adja át a helyét s a líra minőségébe vált át. Nincs ezekben a néhány soros részekben semmi érzelmes túlzás, sőt még rájuk is vetül a történet alapvető komorsága. Ha hirtelen elűnőnek az epikus szálak tónusától, mázas díszek lehetnének csak az elbeszélésben, a „haragos gyomok” és az „iszapos föld” képével azonban hozzálényegülnek a történethez s éppen immanens jelenlétükkel segítik elő magának a történetnek átlényegülését. Hitelesek az előadott epikus dimenziókban s hitelességük révén járulnak hozzá az egymásnak feszülő epikus folyamatok (a büntetés és kiengesztelés) magasabb értelmezéséhez. Előkészítik és elősegítik a történet mesei befejeződését, főképpen pedig

a kopárrá vált táj már-már „waste land”-i képének ambiguitását erősítik. Az értelmességtől mentes poétikus mező azt sugalmazza képi jelentéssel, hogy a bemutatott világ önkörében már nem javítható meg, de a mindenség nagy rendjébe betagolódva még megváltható.

A *Misilló királysága* nem a magyar naturalizmus regénye volt, hanem a naturalizmus iskoláján átment és már továbbjutott regény. Németh Andor 1920-ban a megelőző évtizedek legművészibb írásának nevezte. Azt írta, hogy „nyüzsgő az élettől és mégis absztrakt; befelé komponált, sötét krétákkal színek helyett (...) a lélek dantei homálya ez. Klasszikusan kopár, intenzitásban életdús kompozíció.” Komlós Aladár 1933-ban a látomásosságát emelte ki. „Kassák parasztjai — írta — félelmetes erők között élnek; maguk és a természet ellenséges erői közt. Naturalizmus? — tette föl a kérdést. — A rajz sötétsége erre emlékeztet, s a *Misilló* mégis távol van a zolai iskolától, mert nem -tudományos-megfigyelésből, hanem látomásból született.”

Valószínűleg ez a Komlós Aladár által is említett távlatosság, természetesség és lelki öntörvényűség az, ami Osvát tetszését is megnyerte annak idején. A *Misilló királysága* a 19. századi hagyományokat meghaladó premodern regény legjobbjai közé tartozott. Nagy kár, hogy a mai olvasó nem könnyen ismerkedhet meg vele: utoljára 28 évvel ezelőtt, 1961-ben jelent meg. Pedig érdemes lenne újból elővenni a feledés homályából. Ez a kemény, kérlelhetetlen és mégis fölfénylő, poétikus történet a magyar regény korszerűsödésének egyik különleges remeke.

MILETA ĐONOVIĆ

Éjszakai hajózás

*Jövök és megyek
De már itt az este
Eszperinosz**

*Testem beépített a magányba
És a lélek*

*„A lélek
Ha ismerni akarja önmagát
Lélekbe kell
Néznie”*

*Éjszakai tükörben
Idegen és néma
gondolom
Fejembe kerül*

A víz prédikációja

*Egy madár ébreszt
A vízen él
Gyermekkorom számos napját
A madárral töltöttem*

*Légszomszjas mellet
És
én*

*A folyóhoz megyek
Hallom a mélyből
Híggýél*

*Megérkezem a vízhez
Én megszenvedem
A tűzokádó balat*

*Nem tudom bová legyek
Bezárkózom a templomba
Felemelkedem majd letérdelek*

Molcer Mátyás fordításai

* estéli ájtatosság

Az egyházközségi szervezet életre keltéséről*

Javaslat a laikusok bevonásáról az egyházi szervezet munkájába

A téma felvetésének indokaihoz

Nem adhatok végleges kidolgozott javaslatot, inkább a problémák felvetése és a lehetséges út keresése a célom. Azon is sokat gondolkoztam, mit írjak eszmefuttatásom elé címként. Reform? Van mit megreformálni? Modernizálás? Van lehetőség újítani? Kérdéses, hogy létezett-e, legalábbis a nagyvárosban, olyan szervezet, amit életre lehetne kelteni, de erre legalább papíron van lehetőség.

A II. Vatikáni zsinat évek óta időszerűvé teszi a világiak szervezett bevonását az egyház munkájába. Ha most foglalkozunk ezzel, mégsem csak ezért tesszük, hanem mert parancsoló szükséghelyzetben vagyunk.

Egyházunkban századokon át kétségbe vonták annak szükségességét, hogy klerikusok és laikusok együtt munkálkodjanak az egyház feladatainak megvalósításán. A mi egyházunk szent, hierosz és felépítése, legalábbis a Tridentinum óta, egyértelműen hierarchikus. A szentséggel felavatott és megerősített kiválasztottak, elhivatottak vezetnek, ők a pásztorok, a nyáj engedelmesen követi őket. Protestáns testvéreink olyan történelmi időszakban kérdőjelezték meg e felépítés helyességét, mikor sok volt a rossz pásztor; az eredmény a nyugati egyházszakadás lett. Azóta a katolikus egyház még inkább ragaszkodott ahhoz, hogy ügyeit csak teológiailag képzett, a papi rend fegyelmébe szokott vezetők kezébe szabad tenni.

Országunkban csak erősítette ezt a szemléletet, hogy az egyház kiváltságokat élvezett, az állam, a városok, a nagyobb birtokosok mint kegyurak gondoskodtak anyagi szükségleteiről, inkább segítette híveit, mintsem rájuk szorult. Így ragaszkodhatott ahhoz, hogy minden, a vallással összefüggő feladatot (az oktatást, a szervezeteket, a vagyonkezelést, a propagandát, a birtoklást) a kléruson belül intézzen és klerikusokkal intéztessen.

Ennek a rendszernek voltak előnyei. A legnagyobb, hogy kényelmes és látszatra súrlódásmentes. Kényelmes a klérusnak, mert körön belül, külső ellenőrzés és nyílt ellenzék nélkül intézheti összes ügyeit. Vonzó azoknak az egyházi személyeknek, akik papok lettek a pasztorációra való teljes elhivatottság nélkül, s így az egyházi rendben lehettek tudósok, írók, bírák, hivatalnokok.

Kényelmes a rendszernek, hogy a káderutánpótlás az egyházi renden belül áttekinthető és hosszú távra szervezhető. Nincs fluktuáció a pályák között, jobb állás, kereset utáni hajsza, nem gond a család lakása, elhelyezése. Aki rátette kezét az eke szarvára, az ott marad mellette, szinte katonai szervezet és fegyelem körében rendeződnek az egyházi teendők.

Kényelmes volt a rendszer a hívőknek is, mert nem kellett állást foglalniuk, mérlegelniük, problémákat megoldaniuk. Csak engedelmeskedniük kellett; mindenre kaptunk receptet, elirányítást, s abban a tudatban követhettük, hogy az Krisztustól jó, hogy „aki Titeket hallgat, engem hallgat”. Elfogadtuk, hogy az „elmenvén, tanítsatok” csak az egyházi rendnek szól, hogy a „tegyetek tanúságot mellettem” nem ró önálló feladatot válogatás nélkül minden keresztényre.

* Tanulmányom az új id. szabályzat előtt készült. A hivatkozások a régi szakaszaira, vagy mindkettőre egymás után vonatkoznak, ahol csak az újra, azt külön jelöltem.

A mai világban azonban ennek a rendszernek előnyei mellett hátrányai is egyre szembeszökőbben mutatkoznak meg. Sebezhetőbb a klerikális egyház. „Megverem a pásztor és szétszélednek a nyáj juhai.” Pap nélkül jószíval megszűnik a keresztény közösség. A hívek nem érzik át kellően a felelősséget az egyház ügyeiért, mintha nem is az ő ügyeik lennének. Hankiss Elemér *Diagnózisok* c. kitűnő kis könyvében írja korunk magyar államáról: „Védtelembekké tesz minket a válságtünetekkel szemben az, hogy a magyar társadalom nem érzi felelősnek magát a problémák, a bajok sokaságáért. A kormányzat az elmúlt három évtizedben magára vállalta minden kérdés megoldását, helyettük dönt, helyettük gondolkodik, rászoktatta az embereket arra, hogy aktív részvételük nélkül is el tudja kormányozni az országot.” (133. o.) Máshol megállapítja, hogy a bajokról való informáltságunk túl hiányos ahhoz, hogy felelősséget érezhessünk értük. Az utolsó három században egyházunkról is elmondhatjuk ugyanezt.

A II. Vatikáni zsinat, nyilván a világegyházban már korábban is mutatkozó problémákat felismerve, változtatni akart ezen a helyzeten. Több zsinati dokumentum szól a világiak apostoli elhivatottságáról, tevékeny közreműködésük szükségességéről, felelősségükről a hit terjesztése terén, az egyetemes papság méltóságáról. Elolvastuk ezeket a dokumentumokat, itt-ott azon viták anyagát is, amelyekben születtek, hallottunk szomszédaink és testvéreink bajairól, de nem tettünk döntő lépéseket a megjelölt úton. Igaz, sok minden történt. Odaengedtük a nőket az oltárhoz. Felengedtük a világi híveket a lektori pulpitusra. Több a — bár szűrt — információ egyházunk gondjairól. De aligha mondhatjuk el, hogy ráléptünk a zsinat által e tekintetben kijelölt útra, még kevésbé, hogy azon haladunk.

Helyzetünkben ez a tétovázás ugyan nem teljesen indokolatlan, mert nálunk a meglévő megővése is gond a sokáig ellenséges, de legalábbis közömbös környezetben, nemhogy új út keresése. Mind a papság, mind a hívek nehezen mozdulnak az újítások útján, jóllehet a zsinati intézkedések, kezdeti és egyesek részéről jelentkező tétovázás, húzódozás után meglepő gyorsan visszhangra találtak és eredményt hoztak. Nem is állunk egyedül ebben, más szocialista országokban is megőrződött az egyház klerikális felépítése, persze más és más okokból: a lengyeleknél azért, mert egyelőre van pap bőven, a cseheknél pedig eddig nem volt mód semmiféle újjal való próbálkozásra.

Az eddigi rendszer fenntartására nincs elég pap. Már ma sincs és rövid időn belül egyáltalán nem lesz. Meg se kell verni a pásztor, hogy a juhok elszéledjenek, a pásztorok elfogynak, és így fog széttölni a nyáj! Amint végre illetékes egyházi fórum is megfogalmazta, a laikusok bevonása az egyház szervezeti munkájába parancsoló és sürgős szükségsszerűséggé vált, mert rövid az az idő, amíg ez még úgy oldható meg, hogy a klerikusok átadják a munkát. Ha tovább halogatjuk, nem lesz kitől átvenni, nem lehet a folytonosságot biztosítani.

A magyar laikus katolikusok közül sokan érzik a felelősséget egyházukért, a közösséget ezekkel a gondolatokkal. Szeretnének egyházunkat megőrizni, megmenteni magunknak. Ugyanakkor nem tudjuk, mit tehetünk ezért. Nem vagyunk kellően informálva, jórészt még az egyházi szervezet belső ügyvitelének mechanizmusáról sem. A mai hierarchikus felépítés mellett a laikusok nem rendelkeznek hatáskörrel és lehetőséggel arra, hogy bizonyos feladatköröket átvegyenek, azokért felelősséget vállaljanak. Kísérletezésre pedig nem nagyon van idő, olyan utat kellene találni, ami bizonyosan járható.

Mit tehetünk?

Mit tehetünk az adott helyzetben? Először is tisztázni kell, mi az, amit a klérus munkájából a laikusok átvehetnek. Melyek a feltétlenül papi teendők, melyek a fontosabb, bár nem feltétlenül klerikust igénylők, és melyekben nélkülözhetők. Mennyi időt vesznek igénybe, milyenek a személyi vonzatok, és 5–10 éves távlatban mennyire látszik biztosítottak ellátásuk.

Egyházunk ugyan a Krisztussal való benső lelki misztikus kapcsolat révén él és áll fenn, de benne van a világban. Ezzel jár, hogy vannak ingatlanaink, ingóságaink, jövedelmünk, költségeink, iskoláink, sajtónk, tanulóink és öregeink, járműveink és nyilvántartásaink, könyv- és levéltáraink, bíróságunk, szegényeink — hogy a szimbólum nyelvét használjam, lámpáink, amelyekhez olajat kell szerezni, tárolni, betölteni — és e feladatokat folyamatosan el kell látni. Ehhez nem lesz többé elég a látszategyüttműködés. Nem elég, ha a klérus kis számú beavatottat az általa elegendőnek vélt mértékben tájékoztat esetről esetre egyháza problémáiról. Nem lesz elég részünkről a szabadidő egy részének feláldozása e célra, nyugdíjasaink mégoly áldozatos buzgólkodása sem. Olyan hívekre lesz szükség, akik hivatásszerűen, de legalább főfoglalkozásban vesznek át feladatokat az egyházi szervezetben, és felelősséggel, szaktudással látják el azokat.

Nyilvánvaló, hogy a papi rendnek kell ellátnia az egyházon belül továbbra is mindazokat a teendőket, amelyeket a szentség, az apostoli szukcesszió folytán csak pap láthat el. Ahogy a nőktől sem lehet a családi teendők közül átvenni asszonyi lényegükből fakadó feladataikat, a gyermekszülést, táplálást, a papok sem adhatják át azt, amit hitük szerint csak ők tehetnek: a szentségek hordozását és kiszolgáltatását. Bérálni és papot szentelni püspök fog ezután is, áldozatot bemutatni, feloldozni és a beteget megerősíteni papjainknak kell, bármilyen kevesen vannak is.

A keresztség és a házasság szentségére ez nem áll ilyen dogmatikus egyértelműséggel, mert az első mindenki kiszolgáltathatja, az utóbbit pedig úgyis a felek szolgáltatják ki egymásnak, csak egyházfegyelmi előírás a proprius parochus tanúságtétele az aktusnál — mégsem hiszem, hogy itt kell keresnünk a terhek átvételének lehetőségeit. E téren, valamint a szentelmények kiszolgáltatása terén, az alsóbb papi rendek felélesztése lehetne megoldás. Ezzel tudomásom szerint foglalkozik is az egyház vezetősege, e téren azonban nem tudunk megoldást kínálni, legfeljebb véleményt mondani.

A szentségek kiszolgáltatása, az áldozat bemutatása, a papok képzése és nevelése, az ezzel kapcsolatos igazgatás a klérus dolga, és az is marad hihetően még nagyon sokáig. Ugyanígy az marad, amíg csak lesz rá hivatás, a katolikus iskolákban a tanítás és nevelés fontos feladata. Ezen túl azonban elvileg minden más megosztható a világiakkal, vagy átadható nekik.

Előfeltételek

Elvben minden átadható. Ennek azonban szubjektív előfeltételei vannak, mindkét oldalon. Az első előfeltételt a klérus részéről kellene megteremteni. A papságnak vállalnia kell azt a kényelmetlenséget, hogy kilép az egyházi rend zártágából, és nemcsak párbeszédet kezd a világiakkal, de együtt is dolgozik velük. Vállalnia kell, hogy bizonyos egyházat érintő kérdésekben a világiak lesznek az illetékesek, hogy időnként ellenvéleményt mondanak; netán kellemetlen kérdéseket kell velük megbeszélni; hogy szemmel fogják kísérni, és nyíltan véleményezik az egyházi szervezet működését. Vállalni kell a demokratikus kooperatív kormányzási módszert. Ez lassúbb, időnként nehezekebb, mint a tekintélyelvi rendszer, de szükséghelyzetben hihetetlen tartalékot képes mozgósítani. A papságnak mindenekelőtt a pasztoráció ellátását kell vállalnia. Nem lehet majd úgy vélekedni, „én ugyan pap vagyok, de oly fontos kormányzati, tudományos, adminisztratív vagy művészi feladataim vannak, hogy nem ülhetek a gyóntatószékbe kisszerű problémákkal veszködni”. Ha választani kell a feladatok között, a papság legfontosabb dolga az elveszett bárány felkutatása a pusztában, a szentségekben rejlő kegyelem eljuttatása a rászorulókhoz.

Vállalni kell az egyházi anyagi ügyek, a vagyonkezelés nyíltságát is. Félő, hogy sok helyütt ez lesz a legnehezebb kérdés. Pedig elkerülhetetlen, hiszen ha a hívektől várjuk — és joggal várjuk — az egyháziak anyagi szükségleteinek biztosítását, akkor engedjünk nekik is

betekintést a felhasználásba és annak eldöntésébe, mire használják föl az anyagiakat. A klérusnak a vagyonkezelés és a beruházások intézéséhez hiányzik a kellő szaktudása, emiatt és jóhiszeműsége miatt is könnyen szenvedhet hátrányt. Itt van tehát a legnagyobb szükség és a legtöbb lehetőség is a közreműködésre.

A második — szubjektív — feltételt a hívek részéről kell megteremteni. Nekik is vállalniuk kell a feladatot. Vállalni kell a foglalkozásszerű részvételt az egyház feladataiban, vállalni kell a tájékozódás, érdeklődés, véleménynyilvánítás, együttműködés, ellenőrzés terheit. Vállalni kell a közösségi létet, azt, hogy nemcsak a nekünk rokonszenves paphoz kapcsolódunk és rajta keresztül áttételesen egymáshoz, hanem meghatározott közösségekben egymáshoz is, és együtt a pásztorhoz. Az esetlegesen összetereitelt vagy összecsoportosult nyáj szellemisége helyett a keresztény testvériség tudatát kell megtalálni, felébreszteni. Régebben megvolt ez a falusi közösségekben. Ma már ott is megfogatkozott. A városokban, kivált a nagyvárosokban, sohasem volt meg. Amint már megírták, egyházunk botránya, hogy alig-alig találta meg a munkáspasztoráció formáját, amikor ez az életforma tömegjelenséggé vált. A munkás életformája mobilisabb, mint a röghöz kötött földművesé, s ezért alig maradt a területi egységekben működő és szervezkedő egyházközségek tagja. Szomorú, de többnyire anyagi helyzete is oka volt ennek. Egyházunk sokszor lehajolt a szegényekhez, de többnyire felettük állt, és nem közöttük, általuk élt. Itt, a mi nagy városunkban, nekünk, katolikus keresztény hívőknek meg kell találnunk egymást, hogy felnőjünk a feladathoz. Ez is kényelmetlen. A felebarát elviselése, *ferre parem*, Szent Pál egyik legnehezebb parancsa. Ki az én felebarátom? Kérdezzük ma is sok esetben, ha szembetalálkozunk azzal a kötelezettséggel, hogy a sok kellemetlen köröttünk nyüzsgőt magunkhoz mérten szeressük. Nincs nekünk, mai embereknek, ebben túl nagy gyakorlatunk. A felebarát mint konkurens, mint környezeti ártalom, mint zajforrás, mint kellemetlenség jelentkezik. Államunk is, egyházunk is abban a tudatban nevelt bennünket, hogy nincs szükségünk egymásra, ellátnak bennünket egyenként, felülről.

Szükségünk van készségre a feladatok vállalásához. Türelemre a kezdeti nehézségek áthidalásához. Jóindulatra és alázatosságra az együttműködés során megmutatkozó súrlódások áthidalásához, a félreértések, személyi sérelmek elviseléséhez. Szükség van arra, hogy tudatosítsuk: az ügy nem csekély számú kiválasztottak ügye, nem egy laikus klérusé, újabb egyházi rendé, hanem minden keresztény hívőé: az egyházunk ügyeivel való törődés éppúgy hozzátartozik ahhoz, hogy a katolikus egyház tagjai vagyunk, mint az apostoli hitvallás közössége. Ha ezeket a belső előfeltételeket biztosítani tudjuk, akkor remélhetjük a cél elérését. El kell kezdeni tudatosítani, minél előbb, minél több papi közösségben, minél több templomban, mit vár ma tőlünk az egyház.

A megvalósítás útja

Keresni kell a tárgyi megvalósítás lehetőségét is. A keretet, amelyben a hívek az egyház ügyeivel találkoznak, a személyeket, akik a többiek képviseletében és egyetértésével, együttműködésével a feladatokat átveszik. Alighanem alulról, az egyházközségi szervezeten belül célszerű ezt a munkát megkezdeni. Az egyházközség olyan jogilag elismert és megalapozott szervezet, amelyben a hívek és papjaik (szándékkal vettem előre a híveket) együtt munkálkodnak az egyház helyi feladatainak megvalósításán. A 3222/1938. VKM. határozat azon egyházközségeket, melyek a ma érvényes, a Magyar Püspöki Kar által 4590/1938. sz. alatt jóváhagyott szabályzat alapján létesülnek, *lényegileg*, külön kormányhatósági jóváhagyás nélkül is megalakultnak tekintie. E jogszabályt 1984. január 1-jén átdolgozott formában, kísérleti jelleggel adták közre.

Tény, hogy e jogszabály sok része elavult. Lényegileg azonban ma is megalakítható e szerint a világi hívek helyi szervezete, és ahhoz nem kell előzetes állami hozzájárulás.

Adott jogi forma életrekelte és felhasználása nagy előny minden újjal szemben, ami külön jóváhagyást igényel. A kérdés az: egyáltalán fel lehet-e használni ezt a sémát arra, ami a célunk. A szabályzat szerint elvben minden plébánia egy egyházközséget képez, de mód van arra is, hogy a plébánia egyes részei (például lelkészségek) külön egyházközséget alkossanak, arra is, hogy kisebb plébániák közös egyházközségben egyesüljenek. (1–2. §) Ez az egyházmegyei hatóság döntésén múlik. Minden katolikus hívó a szabályzat szerint korra és nemre való tekintet nélkül tagja annak az egyházközségnek, amelynek területén tartósan lakik. (3. § 7–2. § 6.) Az egyházközség tagjai a szabályzat szerint jogaikat és kötelességeiket — az új 3. § összefoglalást igyekeznek adni — mint egyházközségi választók, az egyházközségi képviselőtestület és az egyházközségi tanács által gyakorolják. (5. §)

A szabályzat szerint az egyházközség jogi személy. Demokratikus önkormányzattal rendelkezik. Területi szerv, nem esetleges odatarozás egy rokonszenves paphoz, hanem feladat és jog az adott közösség életében való részvételre. Ezt tudatosítanunk kell. Az egyházközség minden felnőtt tagja jogosult e munka során az egyházközség végrehajtó szerveit megválasztani. A választásra jogosultság szabályai esetleg korszerűsíthetők (6. § új 15. §), amire még visszatérünk, de nagyban-egészen használhatók. A fővárosban elhagytuk a választási formákat. Álláspontom szerint vissza kell azokhoz térni. Nagy belső erőt rejt a választási rendszer. Nem szabad meghagyni a híveket abban az érzésben, hogy róluk döntenek nélkülük, tehát nincs rájuk szükség a döntések meghozatalánál és megvalósításánál. A választott képviselő- és végrehajtótestületek hatásköre ugyanis jogszabályban adott. Ugyanakkor széles körben lehet tudatosítani a felelősséget, ami a joggal jár, feltéve, hogy ezeket a testületeket nem felülről hozzuk létre. Ellene vehető ennek a javaslatnak, hogy a hívek tanácsai sok egyházközségben hasznos munkát végeznek mai formájukban is, amikor lényegében a plébános által *meghívott* világiak vesznek részt a munkában, szabadidőben és önkéntes vállalkozás alapján. Ez valóban így van. A mi plébániánk például sokmilliósi beruházást bonyolított le úgy, hogy annak irányítása a gyakorlatban teljesen az ahhoz értő világiak kezében volt; jelentős karitatív tevékenységet végez ugyanilyen módon és a liturgikus életben is messzemenően igénybe veszi a hívek közreműködését. Ugyanez a helyzet az adminisztráció terén is. Éppen ezek a tapasztalatok és eredmények bátorítanak fel arra, hogy ezt az együttműködést széles körben javasoljam. Véleményem szerint azonban egyrészt ez országosan nincs így, másrészt nem is kívánható meg általában ilyen, vagy még fokozottabb mértékben. Amellett a mi egyházközségi tanácsunk sem a hívek képviselőjében jár el, ennek pedig megvannak a maga hátrányai, korlátai.

Az egyházközségi választótestület

Magam is érzem, hogy a gyakorlatban az egyházközség életre hívásának legnehezebb kérdése az egyházközségi választások megtartása. Sokféle formáját tudom ennek elképzelni. Mindenesetre elengedhetetlen hozzá, hogy meghatározzuk a választásra jogosultak körét. Ehhez pedig valamilyen nyilvántartást kell létrehozni. Ettől sokan eleve húzódoznak.

Plébániánk napirendre tűzte, hogy a gyakorló, egyházközségi hozzájárulást fizető hívekről nyilvántartást fog vezetni. Ezt általánossá kellene tenni és esetleg kibővíteni. A pasztorációs munkában is segítene, ha lenne a plébániáknak kimutatásuk a területükön élő hívekről. Az alapot valóban képezhetné a hozzájárulást fizetők névsora, néhány, a választás miatt szükséges adattal kibővíve. Lehetővé kellene tenni azonban, éppen a választások miatt, hogy erre a jegyzékre önkéntes jelentkezés alapján a hívek felvetéssék magukat. Elképzelhető, hogy amúgy is szükséges felvilágosító munka mellett kihirdetjük: egy hosszabb, hathónapos időszak alatt minden hívó, aki az egyházközség

tagjának érzi magát, vetesse magát nyilvántartásba a plébánián, akár szóbeli, akár írásbeli jelentkezés útján.

El kell dönteni, felvegyünk-e egyáltalán olyan híveket a szavazók jegyzékére, akik az egyházközség anyagi terheihez egyáltalán nem járulnak hozzá. Hogy a szegényeket ez okon ki ne zárjuk a jogosultak köréből, meg kell találni a módját, hogy indokolt esetekben felmentést adhassunk a hozzájárulás fizetése alól, vagy a plébános, vagy esetleg az ő és a világi elnök jogkörébe utalva ezt a kérdést.

El kell dönteni, felvehetők-e a névsorba azok a hívők, akik rendezetlen házasságban élnek, akik ateista szervezet tagjai, vagy akik gyermekeiket nem nevelik keresztény módon, esetleg meg sem kereszteltetik. Bizonyos határozott állásfoglalást az életvitelben talán meg lehet kívánni azoktól, akik egyházunk ügyeibe felelősséggel beleszólhatnak. Megfogalmazás kérdése is ez, kérhetjük azok imáit, akik nem tudnak a követelményeknek mindenben eleget tenni, nem szabad őket szeretetünkben kizárni, de *formális* toleranciának e téren talán nem indokolt helyt adni. Mindenesetre e kérdések eldöntendőek és nem könnyű kérdések. Indokoltnak tartom a választói korhatárt 18 évben megállapítani. Más kizáró okok, mint elmebetegség, büntettség, stb. fenntarthatók a régi szabályzat szerint, egyébként sem valószínű, hogy nehézséget okoznának.

A választás gyakorlati lebonyolítása

Az így összeírt választók jogának gyakorlása a képviselőtestület megválasztásánál a másik megoldandó kérdés. A képviselőtestületnek olyan létszámúnak kell lennie, hogy még akcióképes legyen — legalább a plébániatemplomba beférjen —, de létszámánál fogva lehetőleg az összes hívővel közvetlen kapcsolatot biztosíthasson. Nyilván kell majd valamilyen javaslatot készíteni, hivatalos listát közreadni, a megválaszthatók névsorával. Lényegében azon fordul majd meg a kérdés, sikerül-e olyan mértékű közvéleménykutatással összeállítani ezt a listát, hogy a hívek a magukénak érezzék. Ezzel kapcsolatban is ajánlatos hosszabb — néhány hónapos — határidőt adni arra, hogy a választásra jogosultak a képviselőtestületi tagokat előzetesen javasolhassák. E javaslatokat figyelembe kell venni a listák összeállításánál. Ügyelni kell a területi, korbeli, foglalkozási megoszlásra, hogy a testület minél színesebben és jellemzőbben képviselje a híveket.

Az előzetes közvéleménykutatással összeállított javasolt listát közre kell adni — például a templomi hirdetőtáblán —, hogy a hívek megismerhessék, és utána kell a szavazást megszervezni. Ezt sem indokolt egy napra szűkíteni, hanem írásbeli nyilatkozatot kellene kérni hosszabb, mondjuk egy hónapi időszakra a listára, az esetleges személyi módosításokra, azzal, hogy az akár a templomban egy gyűjtőládába, akár a plébánián leadható. Természetesen a szavazó személyének azonosíthatóságával, hiszen a választói jogosultság felülvizsgálandó.

Ily módon a hívek érezhetik, hogy a képviselőtestület tényleg képviseli őket és a továbbiakban is kapcsolatot tarthatnak azzal. Tudatosítani kell, hogy tényleg őket képviseli, tájékoztatni kell őket munkájáról, ezzel a Vatikáni zsinat szellemében a hívek közreműködése és felelőssége az egyházközség dolgaiért remélhetőleg jelentősen növekedni fog.

Az egyházközségi képviselőtestület

A szabályzat szerint az egyházközségnek két szerve van, a képviselőtestület és a tanács. Az egyházközségi képviselőtestület, amely közvetlenül választott, egy sor jelentős kérdésben jogosult a döntésre az egyházmegye jóváhagyásával. Választott tagjainak száma 1000 hívőnél

12, minden újabb 1000 után 1, de nem több mint 30. (13. §) Ez még működőképes létszám. A képviselőtestületnek hivatalból tagjai az egyházközségekben működő papok, a területén működő egyházi iskola képviselője és a kántor (22. §—14. §). Az egyházmegyei hatóság kinevezhet az egyházközség tagjaiból a választott tagok egyötödénél nem több személyt a képviselőtestületbe (22. § c. — 16. §). (Az új szabály ezt az arányt $\frac{1}{4}$ -re emeli.)

A képviselőtestület a szabályzat szerint öt évre választható. Az időközi kilépések pótlására (elköltözés, elhalálozás, lemondás, választói jogosultság megszűnése miatt) póttagok is választandók, akik esetleg hallgatókként részt vehetnek a képviselőtestület munkájában. A képviselőtestület választja meg világi elnökét, az egyházközség gondnokát, jegyzőjét, pénztárosát, választhat más tisztségviselőket is szükség szerint (27. §). Ugyancsak a képviselőtestület választja meg tagjai sorából az egyházközség operatív végrehajtó szervét, az egyházközségi tanácsot, a számvizsgáló bizottságot (és a felszólalási választmányt). Utóbbi két szerv a költségfelhasználások felülvizsgálatának, illetve a választói névjegyzékbe való felvétellel kapcsolatos panaszok intézésének hatáskörét kapja. A képviselőtestületnek a szabályzat szerint jelentős a hatásköre. Szabályrendeleteket adhat ki az egyházközség igazgatására (53. § b.). Választja az egyházközség kántorát, új egyházközségi világi állásokat szervezhet, javaslatokkal élhet az egyházmegyei hatóság felé az egyházi állások betöltésére, meghatározhatja ezen állások javadalmazását (53. § e—g.).

Az egyházközségi képviselőtestületnek tehát jelenleg is érvényes jogköre kiterjed státusok létesítésére az egyházközségben, a szükséges, a papságtól átvethető és átveendő munkák vállalására. Ez jelentős jogkör, amellyel élni kellene. Mint említettem, fontos volna minél több ügykör felelős és folyamatos ellátásáról megfelelően fizetett alkalmazottak útján gondoskodni. Az egyházközség képviselőtestülete jogosult a költségvetés meghatározására és a felhasználás ellenőrzésére; módjában áll tehát gazdálkodni a rendelkezésre álló anyagi eszközökkel. Ugyanakkor módja van tolmácsolni a híveknek, hogy a rendelkezésre álló eszközök esetleg nem elégségesek. A képviselőtestület jogosult dönteni az egyházi épületek fenntartásáról, jogosult ingatlanokat szerezni, felhasználásukról határozni (53. § j—l.). Végül jogosult a képviselőtestület a területén lakó katolikus gyermekek sikeres vallásoktatása érdekében is intézkedéseket tenni (53. § u.). Olyan jogkörök ezek, amelyekkel sok minden megoldható abból, amit ma szeretnénk. Érdemes vállalni értük a képviselőtestület létrehozásával járó feladatokat.

Az egyházközség tanácsa

Az egyházközségi tanács kisebb, a képviselőtestület által választott szerv az állandó ügyvitel biztosítására a képviselőtestület jogkörébe tartozó összes kérdésekben. Elnöke ugyancsak a mindenkori plébános és a képviselőtestület világi elnöke. A taglétszám nem előírt, ezt a képviselőtestület határozza meg. A tanács hatáskörébe tartozik a választások lebonyolítása (63. § a.), a költségvetés elkészítése, a zárszámadás előterjesztése, a gazdálkodás kérdései, az egyházközségi hozzájárulás összegének meghatározása és a beszédéről való gondoskodás — képviselőtestület határozatai alapján; az egyházközségi építkezések intézése, az egyházközség alkalmazottaival munkaszerződéseket köt meg, és azokról tájékoztatja a képviselőtestületet, jóváhagyja a választói névjegyzéket, általában intézkedik az egyházközségi igazgatás ügyeiben.

A mai hívek tanácsának ez az egyházközségi tanács felel meg, noha hatásköre jelentősebb és létszáma kisebb, mint a ma szokásos. Lényegében itt nyílik mód arra, hogy a világiak a gyakorlatban minél többet átvegyenek a feladatokból, illetve intézkedjenek azok intézményes átvételéről. A tanács a képviselőtestülettel azonos ideig működik, tagjai visszahívhatók és újraválaszthatók. Az egyházközségi tanács létrehozásánál arra kell

ügyni, hogy ez kifejezetten operatív testület: ha nagy a létszáma, nem tud kellő intenzitással működni, mert nehéz összehívni, informálni, nehezebb tanácskozni, döntenie. Az egyházközség nagysága szerint 5–15 tag között kellene a létszámot meghatározni. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a hívek és a képviselőtestület által ellátott ügköröknek csak a „témafelelősei” valók ebbe a tanácsba. A tényleges munkához, feladatkör szerint változó jelleggel és létszámmal, elsősorban a képviselőtestület tagjaiból, de akár azon kívül állókból is, munkacsoportokat, bizottságokat lehetne szervezni, mint ahogy azt a városmajori egyházközség ideiglenes szabályzata javasolja és mint ahogy ez, legalábbis a pénzbeszedés és a karitás terén állandóan, a templomfelújítással kapcsolatban eseti jelleggel a mi egyházközségünkben is gyakorlat. Ilyen munkacsoportokkal sok minden megoldható: a hívekkel való kapcsolattartás szervezése, a liturgikus munkában való közreműködés, a tanácsadó- és szeretetszolgálat stb. A képviselőtestület ki- és megválasztásában meg lehetne valósítani bizonyos területi elvet is, egy-egy képviselőtestületi tag lehetne felelőse háznak vagy házcsoporthoz, üzemnek vagy iskolának. Ezzel megvalósítható az egyházközség összefogása.

A *liturgikus munkában* valósult meg leginkább a hívek részvétele. Énekkar, egyházzene, templomi vetítés, ministrálás, pénzbeszedés, felolvasás mindmennyi olyan feladat, amibe a hívek már legtöbb helyen bekapcsolódnak. Ennek van persze a legmélyebbre nyúló hagyománya is, sekrestyés, kántor, orgonista, ministráns már hosszú ideje nem papi személy volt a legtöbb helyen.

Meg kellene szervezni a *tanácsadást* a kisgyermekes szülők és fiatal házaspárok számára. Tudatában kell lennünk annak, hogy a vallási ismeretek mégoly jó templomi hitoktatással való továbbadása sem lehetséges aktív családi közreműködés nélkül. A következő generáció vallásos neveléséhez a példamutatás mellett a családi liturgikus élet és a tételes vallásismereti tanítás is szükséges. A most gyermekes szülők jelentős része maga sem kapott olyan alapokat, hogy erre minden segítség nélkül képesek lehetnének. Igen sok jó ötlet, módszer adható át e téren, s ebben nagy segítséget nyújthatnak azok, akik maguk is végeztek mindezt. A lélek ott fű, ahol akar, de az Úr útját egyengetni kell: meg kell találni a módját annak, hogy az egyházközség az összes szülőknek minél több segítséget adjon döntő fontosságú nevelő munkájukban. Nagy szerepe lehet ebben a laikus családok híveinek.

A másik terület, ahol a rendszeres tanácsadás megszervezése a hívek bevonásával sürgős lenne, a házassági tanácsadó szolgálat. A keresztény házasság szabályainak megtartása a mai életben rengeteg etikai, jogi, orvosi, pszichológiai probléma elé állítja a híveket, minden korosztályban.

Gyakorló ügyvédként észleltem, idejében adott orvossággal mennyi házasság megmentésére lehetne remény. S azt is, mennyire tájékozatlanok a hívők is e téren az egyház előírásairól. Laikusok, akik maguk is küszködnek e gondokkal, sokat adhatnának egymásnak. Egyáltalán szükség lenne arra, hogy a fiatalok gondjaikkal katolikus orvoshoz, pszichológushoz, katolikus jogászhoz fordulhassanak, mert a szakmai előírások ma sokban nem fedik az egyház előírásait.

Vannak azonban területek, ahol ez a „bizottsági” munka, ez az alkalmoszerű segítség nem elégséges. Az adminisztráció, az anyakönyvektől a levéltárak és pénztárak kezeléséig, a műemlékvédelem, a műszaki feladatok összefogása és szervezése, mindennekeftől pedig a vagyonkezelés, a pénzkezelés minden fázisa szakértelmet, rendszeres és folyamatos tevékenységet követelnek. Ezt a XV. Benedek pápa által jóváhagyott egyházi törvénykönyv is előírta már a III. könyv XXVIII. fejezetében az egyházi vagyon kezelésével kapcsolatban: a megyéspüspökök erre szervezzen maga mellé tanácsot két vagy több, a világi jogban is járatos férfiból káptalanának meghallgatása után, hacsak a helyi szokással ezt már eddig is valamilyen hasonló alkalmas módon meg nem oldották (1521. §). Ugyanígy a helyi

vagyoni igazgatásra is alkalmas férfiakat kell kijelölni kellő szakértelemmel, három évre szóló és esetenként meghosszabbítandó megbízással, és ebbe a munkába a laikusok is bevonhatók a megyéspüspök felső felügyeleti joga mellett (1522. §). Ez az 1917-ben megjelent törvénykönyv azóta sokban meghaladott, ám ebben a vonatkozásban még a gyakorlatba sem ment át mindenütt. (Az új codex azóta megjelent.) Más kérdés, hogy e munkából, amit a papság vállalról mi, hívek, levehetünk, egyes részeket nem lenne-e indokolt kerületi, esetleg fővárosi vagy egyházmegyei szinten megszervezni: így például a jogi, a műszaki, vagy a könyvelésellenőrzési teendőket. Mindenesetre olyan feladatok ezek, amelyek ma sok felszentelt papot lekötnek, pedig ők nem ezt tanulták: e feladatokat világi szakemberek el tudnák látni.

Jelentős részt vállalhatnak a laikusok a vallásoktatásban is. Itt elsősorban a teológiát végzett világiakra gondolhatunk, akiket szakképzettségük alkalmassá tesz. Ott, ahol a lelkipásztor nem tudja már megfelelően ellátni a hittantanítást, az egyházközségi képviselőtestület hitoktatói állást szervezhet. Más országokban ennek gyakorlata van, nálunk is volt előzménye, és aligha kerülhető el újabb bevezetése.

Hogy hol kell még szervezett státusokkal segíteni a bajokon, hol lesz elegendő a hívek képviselőtének „társadalmi munkája”, az adott feladatok és az egyházközségek anyagi lehetőségei fogják eldönteni. A megvalósítás során a gyakorlatban számos olyan kérdés adódhat, amelyekre most nem is gondolhatunk. Nem volt célom az érvényes egyházközségi képviselői szabályzatot e tanulmányban paragrafusról paragrafusra átdolgozni és korszerűsíteni: ez jogász feladat. Szabadjon talán annyit kijelentenem, hogy a szabályzat alkalmas arra, hogy annak alapján újjászervezés nélkül, pusztán az elavult részek figyelmen kívül hagyásával az egyházközségeket újrászervezzük, és működésbe hozzuk. Annak alapján a képviselőtestületek és az egyházközségi tanács, valamint az egyházközség tisztviselőinek jog- és feladatköre meghatározható. Tartalmazza azokat az alapvető jogosultságokat, amelyekkel laikusok a szükséges egyházközségi teendőkre társadalmi tisztségként vagy foglalkozásszerűen beállíthatók. Megoldható általa az egyházi rend szükséges tehermentesítése és a hívek bevonása annak életébe. A módosítás a püspöki kar útján indokolt és időszerű, de amíg végleg meg nem történik, addig is érdemes lenne felhasználni a meglévőt. Melyek hát a soron következő sürgős teendők?

1. Fel kell mérni, hogy a klérus a pasztoráció mellett öt, illetve tíz év múlva milyen feladatokat fog még ellátni, illetve hol tapasztalhatók máris égető hiányok?

2. Tudatosítani kell papi koronákon és az igehirdetésben a hívek előtt is, melyek a feladatok és milyen elvárások mellett oldhatók meg.

3. Meg kell valósítani az egyházközségi választók összeírását, ennek tükrében esetleg össze kell vonni vagy meg kell osztani egyes egyházközségeket az alkalmas létszám megteremtésére.

4. Az egyházközségekben létre kell hozni a választott képviselőtestületeket.

5. A képviselőtestület által megválasztott egyházközségi tanácsoknak meg kell határozniuk, melyek az előttük álló feladatok közül a társadalmi munkával, illetve világi státusokkal megoldhatók.

6. A státusokat létre kell hozni és fokozatosan fel kell tölteni.

Nem foglalkozhattam a felsőbb, esperesi vagy egyházmegyei szinten megvalósítható világi közreműködéssel, noha utaltam ilyenekre is. Fontosabbnak tartom az alulról történő szervezést: nem másodklérust kell kialakítanunk, hanem olyan tudatos egyházközségi szervezetet, amelyben minden hívő megtalálhatja a neki való és általa igényelt helyet, s ahol a feladatot vállaló világi hívek éppen papjaik idejét szabadítják fel arra, hogy az egész közösség minden tagjával fenntartsák a kapcsolatot a szentségeken keresztül, személyes jelleggel.

Torzó

Délben a család még együtt ebédelt.

— Anyu, én megyek — állt fel Feri egy után az asztaltól.

— Ne menj! — mondta váratlanul Ruskóné; kenyérhéjat rágcsált, ez volt ebéd utáni csemegéje.

— Edzésre megyünk Csicsával.

— Itt maradsz! — csattant fel Ruskóné. Nem értette magát. Nem szokott Ferivel így beszélni. Egy tizennyolc éves fiúnak nem az a dolga, hogy szombaton a szüleit őrizze.

— Ötre itthon vagyok — mondta Feri nyugodtan, s bement kerékpárjáért a szobába. Vadonatúj versenygép volt, két hónapja vette, s csaknem naponta szétszedte, megtisztította, összerakta — beleölte minden örömét, s bánatát is amiatt, hogy nyolcadik általános után nem vették fel a gépipariba.

— Csókolom! — köszönt, laposan anyjára nézett. Csak a vállát látta. Csicsa egyszer elcsalta egy tárlatra: ott látott a szobrokon ilyen nehézkes, vastag vállat. Anyjában is volt valami agyagszerű. Egyszerre félni kezdett ettől a mozdulatlanságtól. Lába a hajtókarba ütközött, a kerékpár fölkegyezett.

Ruskóné hirtelen az ajtónál termett.

— Ne menj, Ferikém, ne menj!

Feri elfordult: ez a rimáncodó asszony nem az ő anyja. Apjára nézett. Ruskó némán szívta cigarettáját, s tanácstalanul megemelte a kezét. Szőrös, tömzsi karját úgy nyugtatta az asztalon, mintha most is a volánt fogná. Hétközben a busz kiszívta minden erejét — itthon már csak nyugalmat akart. Különben is: ez az egy szem fia van, neki parancsolgasson? Az ember azért dolgozik, hogy megadja gyerekének, amit magának nem adhatott meg.

Ruskóné is magához tért.

— Jól van — mondta, s maga nyitott ajtót. — De ötre gyere haza! Kimegyünk a Szigetre.

Mégis mikor Feri kihúzta lábát az ajtón, olyan érzése támadt, most már késő. De mi késő...? S mi volt az előbb ez az érthetetlen makacsság és elérzékenyülés...? Nem tudott szabadulni attól a gondolattól, van valami oka, s ez az ok valahol a jövőben rejtőzik. Úgy vélte most, hogy a jövő egy távoli hely, ahová csak később érkezik meg az ember. Ismeretlen, titokzatos hely a látható világon kívül... Mi vár ott Ferire, s mi vár őrá...?

Megrettent; sosem tudta eldönteni, hogy áll egyáltalán a másvilággal; azt hitte, most onnan izentek neki. Hiszen az is a jövőben vár mindenkire...! Leült, majd felugrott a székről, futni szeretett volna, ki az utcára, Feri után a jövőbe.

Az órára nézett.

Fél kettő. Hogyan bírja ki ötig? Valamiképp meg kell bizonyosodnia, hogy semmi sem volt, amit érzett.

Ruskó a szobába ment, a díványra dőlt, hasára húzta a díszpárnát, olvasni kezdett, aztán orrára ejtette az újságot — elaludt. Négykor ébredt, s újságját iszonyúan ropogatva megjelent az ajtóban.

— Na, indulunk vagy nem?

* Tisztelettel köszöntjük a 70 éves szerzőt.

— Megvárjuk Ferit — nézett fel rá Ruskóné fáradtan, mint akit álmatlanság gyötör. A konyhát már rendbe rakta, semmi dolga nem volt; két tenyerét térde közé szorította, mintha így akarná imára kényszeríteni magát.

Fél ötkor felmosolygott — Feri árnyékát látta az ajtó függönye mögött. Igen, el kellett múlnia ennek a szorongásnak, hogy minden újra a régi legyen.

De nem Feri volt.

Csicsa kopogott, s tüstént be is dugta szemüveges képét.

— Ruskó néni, tessék sietni! — hadarta. — A Feri bukott... az Uzsoki utcai kórházba szállították...

— Mi történt? — ugrott fel Ruskóné; sehogy sem akarta befogadni, amit hallott.

Csicsa sápadtan újra kezdte:

— A Feri kereke két villamossín közé szorult, a fék felhasította a combját... — S erőltlenül hozzátette: — Az ütőrerét...

Míg Ruskó taxi után futott, Ruskóné azt hajtogatta:

— Megéreztem, ugye, hogy megéreztem...!

A kórház előtt Csicsa bátortalanul megszólalt:

— Mikor behoztuk, eszméletlen volt... Mert a feje is...

A lépcsőn Ruskóné rosszul lett:

— Jaj, fogjanak meg! Hol vagy Ferikém, egyetlen fiam!

Ruskó belékarolt, valósággal vonszolta. Szeme a fülledt falak közt ködbe borult; óriás gombákká nőttek előtte az arcok, s elpöföntek valami végső erőfeszítésben. Szerette volna megrázni ezt a nehézkes testet, fülébe ordítani valamit, amitől elhallgat.

— Miért egyetlen...? Miért egyetlen? — sziszegte dühösen a foga közt.

Nem tudta, mit beszél. Miért éppen ezek a szavak jöttek a szájára? Homályos, eltemetett vádak keltek életre benne, s amikor rádöbbsent, hogy ezeket sziszegi, elhallgatott.

Az ajtó magától kinyílt, Feri ágyát mintha eléjük tolták volna. Az ágyon két lehunytt szemhéj fogadta őket — Feri tudomást sem vett róluk.

— Sikertült megmenteni — állt meg mögöttük egy fiatal ápolónő; a fontos dolgoknak kijáró lassúsággal megigazította homlokába fésült huncutkáját, s mielőtt magukra hagyta őket, megjegyezte: — Az agyrázkódás nem súlyos.

— Agyrázkódás? — Ruskóné alatt az egész világ rendült meg. Romhalmazon állt, s ami megmaradt belőle (egy szék, egy ablak, benne valamilyen fa lombja), értelmet változtatott: nem maga volt többé, s nemcsak magáról beszélt, hanem arról is, aki a dolgok mögé rejtőzve figyelte őt. Isten, úgy rémlett neki, a megvalósult jövőben várt rá; olyan közel jött hozzá, hogy belül égette már, egyetlen lángbokor volt — nem látott tőle semmit.

S ekkor — könnyei okozták talán? — látta, hogy Feri szája megmozdul, szempillája fölrebben. Igen, vizet kért... Ruskóné melléje térdelt, jobbát feje alá csúsztatta, s a pohár után nyúlt.

— Igyál, Ferikém!

Csak ide kellett jönnie, hogy fia fölérézzen, és újra éljen! De Feri feje megbillent, s hirtelen nagyon nehéz lett a karján.

Az ügyeletes orvos belépett.

— Mit csinál? — kiáltott rá.

— Jaj, doktor úr, meghal a fiam! — rebegte Ruskóné.

— Megőrült? Ki engedte ide? — ordított az orvos; nyakán kidagadtak az erek. — Nővér, miért nincs itt, nővér?

Ellökte Ruskónét, majd két ujjal felhúzta a beteg szemhéját: a reflexek akkor fejezték be működésüket. — Ó — mondta, s meglepődve hátralépett. — Menjenek ki!

Később utánuk jött a folyosóra, s részvétét nyilvánította.

Az agyagváll megrándult. De mintha valaki felülről rászólt volna, nem mert hangosan

sírni. Már nem akart tudni semmit, azon az egyen kívül, hogy Isten előre megsúgta neki Feri halálát.

Ruskó bárgyún vigyorgott.

— Nem gondoltuk, hogy ilyen súlyos...

Az orvos rádüllesztette szemét; megértette ez az ember, hogy a fia halálát közölte vele?

— Persze, mi sem gondoltuk...

Ferit többé nem látták.

Útközben egymást okolták, hogy a folyosóról nem mentek vissza. Ruskóné nem emlékezett, hogyan jutottak haza. Otthon tört rá a zokogás. Úgy üvöltött, mint a bezárt állat. Furcsán visszhangzottak fülében férje szavai: „Miért egyetlen...? Miért egyetlen...?” Majd halott nyugalom szállta meg; Ruskó már azt hitte, megzavarodott. De mintha csak erőt gyűjtött volna, magára zárta az ajtót, s újra felhangzott bűgő üvöltése. Egyedül akart gyászolni, egészen egyedül. Akár egy pusztai farkas.

Aztán elképzelte a temetést. Azzal vigasztalta magát, hogy a nyitott koporsóban, a virágok közt úszó ravatalon Feri ismét az övé lesz.

Erre azonban öt napig kellett várniuk, mert a rendőrség is beleavatkozott, a biztosító pedig vizsgálatot rendelt el. Mikor Ruskóné megtudta, hogy Ferit az egyesület biztosította, s a maga halottjának tekinti, követelőzni kezdett.

— Háromnapos temetés legyen, öt koszorú és gyászbeszéd.

— Természetesen — mondta a sportegyesület titkára. — Magam fogom búcsúztatni.

— És a munkahelyéről? — kérdezte Ruskóné. — A főnöke nagyon szerette. Tavaly két hétre magával vitte a Balatonra. Fényképem is van róla.

A titkár komoly maradt.

— Majd intézkedünk, hogy ők is...

Ruskó röstelkedve a padlót nézte.

— Villamossal menjünk, vagy értünk jönnek? — kérdezte, s összehúzott szeme állta a titkár tekintetét.

— Jó, magukért jövünk.

— Ezen a kocsin? — mutatott Ruskó a szürke Moszkvicsra, mely a titkára várt.

— Ezen, fél kettőkor.

— Köszönjük, az jó lesz! — nyújtotta kezét Ruskó, s érezte, hogy megbecsülik.

A temetés napján Ruskóné főzött, de csak főtt marhahúst tett az asztalra krumplival, mártás nélkül. Ruskó megütközve nézett rá, aztán szó nélkül tányérjára hajolt, s minden falat után vizet ivott. Ruskóné is az asztalhoz ült, de csak csipegetett. Aztán váratlanul felsőhajtott:

— Van Isten... Megsúgta nekem.

Ruskó nem volt annyira bizonyos a dologban.

— Jól van, anyukám... El kell viselnünk.

— Megéreztem...

— Azt is megérezted — mondta Ruskó —, mikor tavaly karamboloztam. Pedig az kisebb volt, mint ez.

— Én mindent megérzek — nézett maga elé Ruskóné, majd öltözködni kezdett, s tizenkettőkor már kinn ült a konyhában, útrakészen.

Fél kettő előtt tíz perccel kijelentette, hogy már nem jönnek.

— Dehogynem jönnek — nyugtatta Ruskó. — Megígérték.

De Ruskóné taxi után küldte. Ruskó kiállt a ház elé, fogott egyet. Mikor az egyesület kocsija értük jött, ők már úton voltak a temető felé. Meglepődtek, milyen korán érkeztek. Megkérdezték az egyik feketébe bújtatott teremőrt, melyik fülkébe menjenek. Az őt átkiáltott egyik társának:

— Melyik a Ruskó?

Ruskó csaknem a torkának ugrott. A teremőr észre sem vette, s másodszor is megismételte:

— Melyikben van a Ruskó?

Ruskó a neve után nézett, mely együtt szállt a levegőben a temető galambjaival.

Aztán ott álltak a ravatalozóban, s elakadt a lélegzetük — a koporsó le volt zárva. Feri arca örökre eltűnt a szemük elől. Ruskó kiment a ravatalozó elé, hogy valakin számon kérje ezt a sértést, de nem talált senkit. Egy gyászhuszár később azt mondta, nem rá tartozik, valószínűleg a nagy hőség miatt zárták le előbb a koporsót, nehogy...

— Mit nehogy — hördült fel Ruskó, majd elcsöndesedve odaállt a felesége mellé.

Ruskóné a koporsóra borult, vinnyogva sírt, ujjai a deszkát kaparászták. Később, duzzadt, haragos szemmel méregette a három papot, mintha valami kivetnivalót keresne rajtuk. Aztán a koszorúkat vette sorra, s találgatta, melyiket ki küldte. Mikor a koporsót a gyászautóba csúsztatták, csodálkozott, hogy nem látja előtte a két fekete lovat. A sírnál ráfeledkezett Feri klubtársaira, s arra kellett gondolnia, hogy nem jó helyen állnak, akadályozzák a sírásók munkáját. Ő is rossz helyen állt, hantokon tipródott, rá kellett szólni, hogy lépjen hátrább, de alig tudott mozdulni. Az az anyag, amiből őt gyúrták, mintha már csak törni tudna.

Mikor a pap a Miatyánkba kezdett, nem mert belekapcsolódni — félt a saját hangjától. Hiszen olyan régen nem imádkozott már! Pedig jó lett volna. Ujjai sem kulcsolódtak össze... Attól tartott, hogy Isten kineveti, vagy lesújt rá, mert azt hinné, hogy gúnyolódik vele. Mert itt volt, kétségtelen, egészen közel, láthatatlanul, de elbűjt a látható világ mögé. Ruskóné nem tudta, hová nézzén.

Szeme a fátyol alatt a szomszéd sírra esett: a kereszt tövében egy kőanya ült, ölében halott fia. Mind a két karja le volt törve. Talán a háború alatt a közelben esett le egy bomba, vagy a fagy és a hőség marta szét. Nézte egy ideig, azán felcsuklott az eltemetett zokogástól. Könnyei a fátyol alatt sem tudtak eleredni. Kétségbeesetten azt a másik anyát nézte, s míg Feri sírhantja fölött föl nem állították a keresztet, nem vette le róla a szemét. Azok a vállak, az a lehajtott fej...! — mintha azt mondanák: „Legyen...!” Mintha beleolvadtak volna egy nagyobb akaratba...

Aztán a végén oda vonszolták a szürke Moszkvicshoz, besegítették, mert tagjai nem akartak engedelmeskedni. Mikor házuk előtt kiszállt, megsimogatta a karosszériát, akár egy jó lovat.

Otthon ágynak esett, s mikor Ruskó látta, hogy napok múlva sem mozdul, megkérdezte tőle:

— Mi bajod? Hívjak orvost...?

— Minek...? Úgysem támaszthatja fel őket! — válaszolta.

— Kiket?

— Akiket megöltem... — mondta. — Ferit és a többit...

A szomszédok azt hitték, már félrebeszél. De Ruskó tudta, mire gondol.

Az egyik asszony odalépett az ágyhoz, a paplan fölött összekulcsolta Ruskóné ujjait, s elkezdte csöndben az Údvözlégyet. Ruskóné tehetetlenül tűrte, aztán ujjai sorra elengedték egymást. Mikor az asszony újra össze akarta kulcsolni őket, Ruskóné kiszabadította a kezét, s érthetően azt mondta:

— Nem...! Nem csapom be az Istent.

— Imádkozzál érettünk, bűnösökért... — mormolták fennhangon az asszonyok, mintha ők jobban tudnák, kihez kell fordulni ilyenkor.

Egy idő múlva Ruskóné szája is mozogni kezdett, de nem együtt az asszonyokkal. S akkor sem hagyta abba, mikor ők befejezték. Motyogása egyre erősödött, torkából bugyborékol, betöltötte a szobát. Néhány értelmes szó után úgy rémlett, más nyelven beszél, de ők nem fogják fel, mert nem ismerik ezt a nyelvet.

— Mondd magyarul, anyukám! — kérte Ruskó. — Mi ezt a nyelvet, tudod, ugye, nem értjük!

Ruskóné szája tovább mozgott. Kijött az orvos. Agyvérzés. Szállítsák kórházba. De Ruskó megmakacsolta magát. Még egy kórház itt nem lesz. Ruskóné is mondott valamit.

— A maguk felelősségére! — búcsúzott az orvos.

Ruskó pénzt nyomott a kezébe, s elhatározta, hogy maga ápolja a feleségét. Szabadságot vesz ki, fizetésnélkülit is, és talpra állítja az asszonyt.

Másnap Ruskóné mintha jobban belesüppedt volna az ágyba.

— Csak nem hagyod el magad? — fedtte a férje. — Éppen mikor már...

— Megyek Feri után, nem maradok itt tovább! — jelentette ki Ruskóné, aztán suttogóra fogta. — A biztosítási díjból... érted? Csináld meg a karját annak a... kőnyának, ott Feri sírja mellett, hogy...

Hosszú szünet következett. Már úgy tetszett, Ruskóné magával viszi a titkát.

— Mit, hogy? — nógatta Ruskó.

— Hogy... hogy — kásásodott el váratlanul Ruskóné hangja. — I-má... má...

Szája tátva maradt, több szó nem jött ki rajta.

Élt még egy hétig ebben a némaságban, aztán ő is elment — ahogy mondani szokták — minden test útján.

De Ruskó a kőnyára, Feri sírja mellett, sosem talált rá.

ANGELUS SILESIUS

Kerubi vándor

(részletek)

II. 144.

Mi az: üdvözülni?

Az üdv tehát mi is? Megmondom: nem csoda;
Lakja a lelket Jézus akarata.

II. 207.

Benned Isten az élet

Nem te vagy, aki él; a teremtmény halott!
Benned az élet az Úr s tőle adatott.

II. 239.

A belső béke

Ki egy az Úrral s kész, hogy 'magával beérje,
bent; az kell, hogy legyen a békén-túli béke.

III. 27.

Jézus neve

Jézus édes neve a nyelven, mint a méz,
Nászdal a fülnek és örök szívrepesés.

Tatár Sándor fordítása

Kereszténység és politika

I. VÉLEMÉNYEK — ÁLLÁSPONTOK

GÖNCZ ÁRPÁD

Politika és kereszténység

Aki a háború — úgy emlékszem — utolsó két esztendejében a Déliből Székesfehérvár felé vonatozott, az okvetlenül észre kellett hogy vegye a Richards posztógyár épületének homlokzatát díszítő nagybetűs föliratot: **MAGYARORSZÁG EGYETLEN ŐSKERESZTÉNY POSZTÓGYÁRA.**

Ha a kép túljutott a szemén, s behatolt az agyáig, önkéntelenül is elfogta a nevetetnék: lelki szeme előtt megképzett a katakombában rejtőző rendíthetetlen hitű posztógyár, amint a káriját durván hátracsavarják a pogány fogdmegek, hogy — ha hitét megtagadni nem hajlandó — odavessék a kiéhezett oroszlánok elé.

De ha utánagondolt, hogy e nyilván ideológiai töltetű, jóllehet kereskedelmi rendeltetésű felirat valójában mit is jelez — egy húszegynéhány éves folyamat eszmei végtermékét, a kereszténység teljes megcsúfoltatását —, nagyon el kellett szomorodnia. Hiszen a „keresztény” jelző eszmei tartalma majd kétezer éven át, legalábbis Európában, homlok egyenest az ellenkezőjét foglalta magában mindannak, amit e fölirat hirdetett: nem gyűlöletet, hanem szeretetet, nem kirekesztést, hanem befogadást, nem harácsolást, hanem a földi javak igazságos elosztását, nem bundás indulatokat, hanem türelmet és békességet, azaz még szekularizált értelemben is csupa nemes törekvést. Persze, aki *akkor* vonatozott arrafelé, az pontosan tudta, hogy az „őskeresztény” terminus technicus az adott pillanatban mit jelent: Richard úr fölmenői nagyszülőig bezárólag született keresztények. Azazhogy nem zsidók.

Hazánkban a „keresztény” — a szónak mind katolikus, mind protestáns értelmében — másfél viharos évszázadon át a „magyar”-ral volt egyértelmű, s az alkut nem ismerő élethalálharc lelki fegyverével szolgált. Így vált a nemzethez tartozás szinonimájává. Mint Bulgáriában is — még hosszabb ideig — a pravoszláv keresztény. Vagy mint Lengyelországban — szűkebb értelemben — a „katolikus” — szemben a protestáns porosz, az ortodox vagy ateista orosz megszállóval.

Bizonyára ez is hozzájárult (legalábbis tudat alatt), hogy történelmünk egy újabb vészterhes időszakában, a trianoni béke sokkhatásától lázas országban, a rövid életű őszirózsás polgári forradalom és a proletárdiktatúra romjain uralomra jutott dühödten konzervatív „kisúri” jobboldal épp a „keresztény” és a „nemzeti” jelzőt sajátította ki a radikális polgári megújulás — a korszerű polgári demokrácia és liberalizmus — ellen vívott kisszerű, de kíméletlen és következetes harca védjegyéül. Hogy azt szellemileg törvényesítse. Jóllehet a rendszer nem maradt változatlan — megszülte és megtúrte önmaga ellenzékét, a paraszti radikalizmust, a kutyaharapást szőrirel (a német fajelméletet magyar fajelmélettel) gyógyító németellenességet, a Márciusi Frontot, Szárszót —, nem lépett túl önmaga árnyékán. Hogy útja — a „keresztény kurzus” — hova vezetett, pontosan tudjuk: „nemzeti” célokkal igazolt hebehurgya hadbalépéshez, az ország

függetlenségének elherdálásához, a visszacsatolt területek magyarságának keserű csatlódásához. A magyar holocaust okozta pótolhatatlan vérvesztéséhez, a bűnsegédi bűnrészesség letörölhetetlen szégyenbélyegéhez. Az ország trianoni határain belül és az azokon kívül élő magyarság lélekszámának háborús veszteség, deportálás, kitelepítés, menekülés folytán bekövetkezett tragikus csökkenéséhez. Összességében egy második — súlyosabb — Trianonhoz. Következésképpen a határon kívül élő magyarság helyzetének majdhogynem végzetes rosszabbodásához. S tegyük hozzá, mert témánk megköveteli: a két háború közt a hatalomhoz számtalan anyagi és emberi szállal kötődő, s így azzal akár csak erkölcsileg is szembeszegülni képtelen történelmi egyházak súlyos hitelvesztéséhez. Amit azok — mert az új viszonytársaságok között soha igazán szembe nem néztek vele — azóta sem heverték ki. Kétségtelen: a két háború közt *létezett* igazi hitélet, és *létezett* mélyen ható társadalmi kereszténység — volt KALOT, volt KIE, volt Soli Deo Gloria. Voltak katolikus és református népfoiskolák. Volt Pannonhalma, bencés és piarista gimnáziumok, Sárospatak és Debrecen, evangélikus gimnázium. A politikai ellenállásnak is megvoltak a keresztény szigetei — volt Kálló esperes, ott voltak az országúti ferencesek, ott a menekültek sokaságát rejtegető pasaréti ferences kolostor. Menedék volt maga Pannonhalma is. És voltak papok és világi hívek, ismertek és ismeretlenek, az áldozatkész és hősiesszeretet megannyi világító példája. De voltak, akik egyházuk vezetőiként a Felsőházban megszavazták az embertelen törvényeket.

Valljuk be, az egyházak hitelvesztése az elmúlt negyven év során csak fokozódott, az elvesztett háborúval és a kommunista hatalomátvétellel erejüket és talajukat (s részben híveiket is) elveszített, üldöztetésnek és szakadatlan zaklatásnak kitett történelmi egyházak éppúgy képtelenek voltak az új és ellenséges hatalomnak morálisan ellene szegülni, mint annak idején a szövetséges réginek. Immár a tulajdon papjaik és híveik legjava érdekében. Hőseik most is voltak; menteni próbálták, ami a kereszténységből, a keresztény közösségi életből egy kommunista országban menthető. Jobbára börtönnel fizettek érte — vagy kirekesztettséggel még a tulajdon egyházukban is. Hitelvesztésük mértékét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a templomok *nem* a sztálinista diktatúra, hanem a kádári konszolidáció idején ürültek ki igazából. Igaz: a hit tüze egy pillanatra sem aludt ki — az sosem szokott, mert az az emberi lélekben gyökerezik —, csak épp a közöny, meg az állami és egyházi konzervativizmus vastag hamuja alatt parázslott, félig törvényen, félig a történelmi egyházak keretein kívül.

Az összeomlást követő kurta és gátolt, alig négyesztendő, a megszállás körülményei között eleve védekezésbe szorult és már csak az időhiány miatt is kiforratlan demokratikus kísérlet nem tartott addig, hogy az ország — az ország *népe* — képes lett volna megvonni önmagában a hátrahagyott korszak egészében negatív politikai mérlegét. Amit utóbb e mérleg helyett oktrojáltak rá, az inkább nemzeti tudathasadáshoz, a mesterségesen belesulykolt össznépi bűntudat, a maga feloldatlanságában a múlt valóságának ösztönös tagadásához, elfojtáshoz és kompenzációhoz vezetett. Így aztán a történelmi *jelenidő*, a sztálini diktatúra sűrű ködén át a közelmúlt sokkal csábítóbbnak, szebbnek tetszett — és tetszik —, mint volt a valóságban.

Teljesen érthető hát, ha most, mikor a szólásszabadság első pillanatában tetszhalott tudattartalmak kelnek életre, abban a formában támadnak fel, amilyenek akkor voltak, amikor rájuk csapták a koporsófedeleket. A polgárosodás igénye, ami a két háború között mindinkább és mind foghatóbb formában nyilvánult meg, bűvópatakként szorult a társadalmi kényszerfolyamatok felszíne alá és sodorta magával a vízében oldott mérgezőanyagokat — a trianoni Magyarország egykori vezetőrétegének gondolkodását olyannyira jellemző nemzeti türelmetlenséget, a szeretet-tartalmától teljesen megfosztott kereszténység-fogalmat, a társadalmi szolidaritás fájdalmas hiányát —, s ezeket napfény híján nem bomlaszthatta el a meg sem indult társadalom-biológiai öntisztulás. Márpedig az

egység felé tartó Európában, a térségünkben első ízben valóságos megbékélést ígérő közös kelet-európai forradalom idején, mindez így együtt a nemzeti öngyilkosság és nem a magyarság fennmaradásának eszköze; s ezzel a veszélyforrással minden gondolkodó embernek számolnia kell.

Meggyőződésem, hogy a történelmi körülmények — történelmi időmértékkel mérve pillanatok alatt — *rákényszerítik* a magyar társadalmat, az ország politikai közvéleményét e tény felismerésére. Remélhetőleg még azelőtt, hogy nagy árat kéne fizetnünk érte. Ezért nem örülök semmi olyan kísérletnek, amely erőnek erejével valamiféle — bármiféle — „nemzeti tömörülést” próbál létrehozni. E kísérletben — hazai szóhasználatunkat és fogalomkincsünket ismervén — eleve benne rejlik a „nemzetietlennek” vagy éppenséggel „nemzetellenesnek” bélyegzett politikai törekvések — értsd: liberalizmus, szociáldemokrácia, szocializmus *ad absurdum*: a kereszténység — kirekesztése is. Nemcsak az esetleges hatalomból — a közéletből. A közbecsülésből. Ami mindenkinek kijár, még akkor is, ha *másként* szereti ugyanazt a hazát. Az óhatatlanul közöset.

De nem örülök a *keresztény* jelzõt viselő *pártoknak* sem. Mikor Pilinszkyt megkérdezték, hogy keresztény költő-e, azt mondta: keresztény vagyok és költő. Én azt a politikust szeretem, aki ugyanerre a kérdésre, ha politikusra vonatkoztatják, azt feleli: keresztény vagyok és politikus. A pártharcok alkalmatlanok a keresztény eszmerendszer érvényesítésére: minden párt — mint maga a szó is elárulja — *partikuláris* érdeket képvisel. A kereszténység nem partikuláris; ha partikuláris, nem keresztény. A keresztény párt tehát nyilvánvaló képtelenség (akár az őskeresztény posztógyár) — képviselje bármelyik egyház érdekét, épp a kereszténység *lényegéről* — szeretet-eszményének egyetemeségéről mond le. Önként.

Eszem ágában sincs elvitatni egyik egyház erkölcsi jogát sem, hogy politizáljon. Sőt: kötelezném őket minden politika legnemesebbikére; arra, hogy szenteljék meg a politika *közegét*: a társadalmat. Hogy tevékenységük nyomán a türelem, a szeretet, a kölcsönös jóhiszeműség és jóakarát szelleme töltse el a politika hétköznapijait. Amihez mindenk előtt a maguk erkölcsi hitelét kell helyreállítaniok. Az pedig a független és a társadalom közegében szabadon munkálkodó egyházak manapság oly nélkülözhetetlen szociális működése, az elmélyült és bensőséges krisztusi hitélet eszközeivel nagyon is megvalósítható. Tán épp ők, a keresztény egyházak ne tudnák, hogy ebben a beteg és értéktévesztő társadalomban milyen mélyen gyökerezik a hit, a tisztesség, az igazság és igazságosság, a társadalmi szolidaritás vágya?

S ugyan mi más lehetne a jövőnk *politikai* záloga, ha nem épp e vágyak beteljesülte?

Következő számainkból

Németh G. Béla és Benyik György a Szentírásról

Ferdinandy György elbeszélése

Cigány eredetmondák

Körtvélyes Géza: Útjegyzetek Izraelből

Török József: A Szentszék diplomáciai kapcsolatai századunkban

Adriányi Gábor: A katolikus Luther-kép

Keresztes Szent János: A Lélek Éneke

Egyház és politika

„Miként vélekedik az egyház az emberről? Mi minden látszik ajánlatosnak a mai társadalom építésénél?... Ezek a kérdések feleletre várnak. A válaszokból... megmutatkozik majd, hogy az egyház küldetése vallási természetű, de éppen ezért egészen emberi.” (Gaudium et spes 11)

„Politikai katolicizmus!” „Lelkiismereti terror!” „Az állam és az egyház összefonódása.” „Miért nem tiltakozott az egyház, amikor...?” „A politika mindig piszkos dolog. Legjobb, ha a hívő ember messze elkerüli!” — Mennyi indulat van az ilyen jelszavak és szövegek mögött. Az elmúlt évtizedekben jócskán kijutott az ilyen érzelmi „érvekből”. Tévedés és megtévesztés lenne azonban magát az alapkérdést a rövidlátó ideológia számlájára írni. A nézetkülönbségekben ott izzanak az eltérő érdekek, a kereszténység és a társadalom többféle értelmezése és megannyi fájó történelmi tapasztalat. Mind alkalmas arra, hogy félreértéseket okozzon. És hányféleképpen lehet feltenni a kérdést! Jelen legyen-e, részt vegyen-e az egyház a politikában? És fordítva: meg tudja-e tenni, hogy ne vegyen részt benne? Vagy a másik oldalról kezdve: milyen jogosítványai vannak a politikának, hogy az egyházat szabályozza, irányítsa, netán kényszerítse, zsarolja? Elfogadható-e, hogy a politikai hatalom az egyházat ellenőrző és manipuláló Hivatalt és a politikai rendőrségen ügyosztályt tartson fenn? De megfordítva, megteheti-e az állam, hogy egy olyan jelentős intézményre, mint az egyház, ne fordítson külön figyelmet? Melyek a múlt tapasztalatai? Milyennek tervezzük egy demokratikus társadalomban az egyház és a politika kapcsolatát? Mi adja e viszony elvi alapját? És miben állanak a kivitelezés gyakorlati nehézségei?

Egymással homlokegyenest ellenkező tételek ütköznek, amikor az egyház és a politika viszonya szóba kerül. Az első álláspont szerint az egyház és a politika célja, eszköztára, *illetékessége különbözik*; e két valóság elkülönül egymástól; alkalmi összekapcsolódásuk, vagy „*keveredésük*” eredeti hivatásukkal ellentétes és káros. A másik álláspont szerint mindkettő az emberi-társadalmi viszonyokat irányítja, szabályozza; legalábbis alanyuk azonos; emiatt teljes *elválasztásuk lebetetlen*. A harmadik szemlélet a vallás és a politika, az állam és az egyház kapcsolatainak történetét veszi kiindulásul. Ebből jut arra a következtetésre, hogy minél óvatosabban bántik az egyház a politikával, annál jobb. Mind az elméleti-filozófiai, mind a szociológiai-politológiai, mind pedig a történeti-pragmatikus álláspont megfogalmazódik keresztény és profán változatban is.

Az egyház politikai szerepét elutasító keresztények egy-egy kiragadott idézettel érvelnek. Hivatkozásaik között egyaránt szerepel Jézus válasza az adózás kérdésében (Mt 22, 21), vagy a királyságára vonatkozó kérdésre (Jn 18, 36), továbbá a *civitas dei* és a *civitas terrena* szentágostoni megkülönböztetése (De civitate dei) és a protestáns két-országútan (Luther: A világi felsőbbbségről; Calvin: Institutio IV. 20). Mindezek (félre)értelmezése szerint az evilág és a túlvilág, a vallás és a — a gazdaságot, a politikát, a kultúrát stb. is magába foglaló — profán mindennapi élet minden összefüggést nélkülöző, egymástól független területek. Ha pedig összefüggés van, az az ellentét, az *oppozíció* összefüggése: ami nem az Isten országa, az a Sátán országa. A civitas terrena és a civitas diaboli állítólagos

azonossága azután magától értetődő normává teszi a politika és a benne való részvétel elvi elitelését. A manicheus dualizmusra sokféle dolog tehet fogékonnyá. Közéjük tartozik a rosszul viselt társadalmi *jogfosztottság* s a politikából kizártság. Ide tartozik az a tapasztalat, hogy a hatalom és a politika az egyházakat is mennyire *manipulálni* és *korruptálni* tudja. S ide tartozik a *közösségbe lustulás*, a megbújás egy zárt csoport védfalai mögött, kívül hagyva a világot, a politika, a többi ember minden bűjét-baját.

A keresztények és az egyház politikai jelenlétét *profán indokokkal* bírálóknak két típusa van. Ahol és amíg az egyház olyan politikai előjogokkal rendelkezik, amelyek mások jogait sértik, ennek bírálata a demokratikus fejlődés követelménye. Nem kétséges, hogy a lelkiismereti szabadságnak, a toleranciának, vagy a világ öntörvényűségének olyan normáit, amelyeket a II. Vatikáni zsinaton a katolikus egyház ünnepélyesen magáénak nyilvánított, korábbi időkben minduntalan csak az *egyház politikai hatalmával szembeni* harc árán lehetett érvényesíteni. Ez a tapasztalat ma is motiválhat egyeseket. Az elmúlt évtizedekben azonban nem az egyházi befolyás túlburjánzása, hanem éppen fordítva, az elemi jogok megvonása és a *parancsuralom* volt a jellemző. Ezután cinizmus arról beszélni, hogy az egyház „ne avatkozzon bele” a politikába s a közéletbe. Ilyen követelés hallatán ma nehéz feltételezni, hogy az nem a *demokrácia korlátozását* tűzi célul. A politikai arénában ugyanis mindenki számára érvényes játékszabály, hogy tudomásul kell venni mások véleményének létét, és nézetkülönbség esetén vállalni kell a megmérettetést. Semmilyen politikai mozgalomnak *nincs joga* arra, hogy megszabja, rajta kívül kinek szabad s kinek nem szabad politikai szerepre törekednie. Aki pedig bármilyen más, a demokrácia rendjét elfogadó erőt ki akarna tiltani a közéletből, ezzel csak magát nyilvánítaná demokráciaképtelennek. S noha az egyház nyilvánvalóan nem párt és nem közvetlenül politikai mozgalom, sok minden szól amellett, hogy nem is független a politikától.

A kereszténység legalább három szinten találkozik a politikával. A *jézusi tanítás* megfogalmazza az emberi és a társadalmi viszonyok ideális rendjét: életcél, erkölcsöt, életformát rögzít. Vezérértéke a szeretet, ami nem egyezik a profán világ fő értékeivel. *Forradalmi felbúvás* a világ megváltoztatására! A *keresztény közösség*, mint második szint, a társadalom része. Életét egyszerre jellemzi az ideál megvalósítására törekvés és a társadalom rendjének való alávetettség. A kettős meghatározottság éppúgy politikai jelentőségű tény, mint a hívő közösség és a társadalom nem vallásos része közötti viszony. Össztársadalmi törekvéseit (például a családtervezés, a család- és ifjúságpolitika terén) a vallásos közösség csak a nem hívőkkel való *kompromisszumok útján*, a politika közvetítésével tudja — legalább részben — érvényesíteni. A harmadik szint az *egyház*, ami egyszerre a keresztény tanítás képviselőjének s továbbadásának, és a hívő nép összekapcsolásának az intézménye. Ugyanakkor az egyház a társadalom számtalan intézményének egyike. Az azokkal való kapcsolatokban ismét előfordulhatnak *érdeellentétek*, amelyek, immár az intézményrendszer szabályainak megfelelően, ismét csak *politikai kötéltűzésekben és egyezkedésekben* vezethetők le. Mindhárom szintre érvényes, hogy a kereszténység a létéből következően részese a politikának, mint — nemcsak Istenre irányuló, hanem — társadalmi valóság. A keresztényeket és az egyházat ennél is feltűnőbben a politikához kapcsolja *küldetésük*, ami a világ megszentelése, s mindenekelőtt az Örömhír hirdetése — mindenkinek (Mt 28, 19—20).

A társadalom maga sem elégszik meg valamiféle öntörvényű (machiavellista?, vagy technokrata?, vagy pusztán a többségi viszonyokhoz igazodó?) politikával. Az életbe vetett bizalom, az erkölcs, a közrend, a jogszerűség csupa olyan érték, amelynek biztosítását a társadalom igényli. Sőt, a társadalom nemcsak a mindenkori jelen meghaladására, hanem önmaga eredendő tehetetelének és korlátainak — az elidegenedésnek, az emberi kiszolgáltatottságnak, a teljesítmény általi minősítettetésnek stb. túlhaladására, az önzés

leküzdésére, az ember végtelen lehetőségeinek a megközelítésére is törekszik (egyes marxisták a partikularitás meghaladására való vágyról és a nembeliség utáni törekvésekről beszélnek). Rejtett vallásosság? Transzcendenciaigény? Az ennek kielégítését ígérő evilági ideológiák és utópiák egyre-másra rövidéletűnek bizonyulnak. Így érthető, hogy a társadalom egy része, már csak a kultúra s a közélet egészséges egyensúlya érdekében is, fontosnak tartja a vallás és az egyház nyilvános, alkalmasint politikai jelenlétét. Hochhuth drámáját, *A helytartót* éppúgy, mint az általa kiváltott vitát, nemcsak a pápát erő kritikának kell tekinteni, hanem mint egy nemzetközi elvárás megnyilvánulását, hogy az egyház súlyos *erkölcsi kérdésekben a politikai színtéren is hallassa hangját*. Ez az igény biztosítja a Vatikán helyét az ENSZ-ben. S ennek az igénynek is megfelelt az egyház, amikor elítélte a dél-afrikai faji megkülönböztetést, amikor felemelte szavát mindenféle, egyebek között a marxista ideológiájú totális rendszerrel szemben, vagy amikor az USA-ban a szociális igazságosságot kérte számon.

Az egyháztörténet egészében nyomon követhető a politikai szereppel való viaskodás. Az egyház nemritkán tett szert *politikai hatalomra*. Sohasem tett jót neki. Hatalommal nem lehet az Örömhírt hitelesíteni. S nem lehet egyszerre a hatalmat megtartani és a szegényekkel, és a társadalom kivetettjeivel (a „legkisebbekkel”) közösséget vállalni. S végül a hatalom magát az egyházat is bomlasztani kezdi: hivatalaiban a Krisztus-követő elkötelezettséget uralomra vágyó karrierizmus szorítja ki. Az sem ritka, hogy az egyház *a politika játékszerévé*, világi hatalmasok kiszolgálójává vált. Sok kornak voltak siralmas „békepapjai”, akik saját bölcsesséjükben bízva akarták az éppen uralmon levők segítségét hasznosítani. A politikai széljárás szerint forogva, intrikákba belegabalyodva azonban nem lehet Jézusról tanúságot tenni. Ellenkezőleg, aki a mézesszájú hatalom mellé szegődik, egykönnyen önmagát is elveszíti. A csapda, amibe az egyház beleesett, mindkét esetben ugyanaz volt: a politika *öncélként* való elfogadása. Ez ellentétes a keresztény (s alighanem minden vallási) felfogással! De ismételjük meg, kiöntenénk a mosdóvízzel a gyereket, ha emiatt maradéktalanul elutasítanánk a politikát, mint a kereszténységgel össze nem illő gyakorlatot! Ezzel lehetetlen követelményeket állítanánk — és szembekerülnénk a katolikus egyház felfogásával.

A tanítóhivatal és a teológia az egyház politikai szerepéről

„Az a sajátos küldetés, amelyet Krisztus egyházának adott, nem politikai, gazdasági vagy társadalmi jellegű.” (Gaudium et spes 42) Ám tanításával és hívei tanúságtételével az egyház „szorgalmazza az állampolgárok politikai szabadságát és felelősségét”, és „erősíti a békét az emberek között” (Gaudium et spes 76). „Miközben tehát az egyház saját célkitűzéseit követi, az Evangélium fényét a földi valóságra irányítja, hogy az emberi személy nyomorát megszüntesse és méltóságát kiemelje. Ezáltal erősíti a társadalom igazságban és békében való egységét. Az egyház akkor hű küldetéséhez, ha megbélyegzi mindazt a tévedést, rabszolgaságot és kizsákmányolást, amelynek az emberek áldozatul esnek.” (A Hittani Kongregáció instrukciója A keresztény szabadságról és a felszabadításról. 65) Az egyház tehát nem érez elhivatottságot arra, hogy részt vegyen *pártpolitikai küzdelmekben*, de tisztában van azzal, hogy „szigorúan vallásos és természetfölötti” küldetésének *társadalmi és politikai következményei* is vannak. Ezeket teljes felelősséggel vállalja. Ez az első kiindulópont.

A második tétel szerint *az egyháznak nincsen „saját” társadalmi modellje*. Ez a tétel a zsinat újdonsága. Szemben áll mind a hivatásrendi társadalom korábbi egyházi támogatásával, mind a „forradalom teológiája” politikai megváltástanával, mind az Isten országát politikai eszközök révén megvalósítani akaró mozgalmakkal, mint amilyen például a

spanyol Opus Dei. Ugyanez a tétel azt is megkérdőjelezi, hogy elfogadható-e, hogy valamely párt önmagát „keresztény”-nek nevezze s ezzel azt állítsa, hogy más pártok nem, vagy nála kevésbé keresztények. Az egyház mindenestre „küldetésénél és természeténél fogva nincs hozzákötve semmilyen kultúrához, semmilyen politikai, gazdasági, vagy társadalmi rendszerhez.” (Gaudium et spes 42)

Nem kevésbé fontos a tétel második fele. Az egyház „éppen e miatt az egyetemessége miatt lehet a legszorosabb összekötő kapocs a különböző csoportok és nemzetek között.” (Gaudium et spes 42) Mivel nem egyedi csoportokat, érdekeket képvisel, ebben a szétszakadt világban *az egység és a megegyezés közvetítője* lehet. Ebben a szerepében versenytársa sem sok akad.

„Emellett — szükség szerint — az egyház maga is létesíthet a korviszonyoknak és a helyi körülményeknek megfelelő intézményeket mindenki szolgálatára, sőt köteles ilyeneket létesíteni, különösen a nélkülözők érdekében, például jótékonyági intézményeket és hasonlókat.” (Gaudium et spes 42). Az egyház nem absztrakt erkölcsbíró és nem tanácsadó szerv, hanem a világ gondjainak részese. Nem tartja feladatának a társadalmi és politikai cselekvés menetének átfogó meghatározását, de a *szociális problémák megoldásában* közvetlenül is részt vesz. Ez az egyház politikai szerepvállalásának harmadik kiindulópontja.

Az első két tétel: a politikai hatású vallási küldetés és a részérdekeken felülemelkedés kétféle szerepben valósul meg. Az egyház politikai hivatása egyfelől prófétai és utópikus, másfelől társadalomkritikus. A *prófétai-utópikus küldetés* kiindulópontja Dewart szerint az embernek az evangéliumban meghirdetett szabadsága, ami egyúttal egyéni és közösségi cselekedeteiért és műveiért való teljes felelősséget is jelent. Az ember felelős történelméért. Isten aszerint fogja majd megítélni, hogy ennek a felelősségnek egyénként és kollektív módon hogyan felelt meg. *Az emberiség jövőjéről való elszámolás* nem hagyható ki a keresztény gondolkodásból. S ahogyan az egyénnek, úgy „az egyháznak is van politikai küldetése. Az egyházra, a keresztények közösségére hárul az a feladat, hogy a jövő forradalmi kihívásain át ösztönözze és lelkiileg vezesse az emberiséget ... mint egy olyan univerzális közösséget, amely tudatosan választja meg és valósítja meg saját történelmét.” (L. Dewart: Die Kirche und der politische Konservatismus. Concilium 1968. 6–7.)

Az egyház *társadalomkritikai funkciója* Rahner szerint egyrészt a felebaráti szeretetből következik, ami nem magán-rokonszenv, hanem olyasvalami, amit „társadalmi dimenzióban is meg kell valósítani, az igazságosság megvalósítása és intézményes biztosítása útján”. Másrészt „a kereszténység eszkatológiai reménye az adott társadalmi valóság relativálásával és megkérdőjelezésével jár. Ez a remény csak a társadalompolitikai kritika és új evilági társadalmi feladatok és célok kijelölése és közvetítése útján tud realizálódni.” *Társadalomkritika nélkül a kereszténység nem tud a remény vallása lenni!* Annál fájóbb, hogy ez a kritikai funkció az egyházban még nem tudatosodott megfelelően. „A jövő egyházának sokkal jobban rá kell ébrednie erre a feladatára!” „Az egyháznak nemcsak akkor kell tiltakoznia, amikor a társadalom, vagy az állam az egyházat veszélyezteti”, hanem minden, az emberi személyt, a közjót, az igazságosságot érintő kérdésben. (K. Rahner et. al. Handbuch der Pastoraltheologie IV. 756.)

Az egyház politikai szerepének van néhány tartalmi csomópontja. Ezek közé tartozik a *személy méltóságának* védelme — minden hasznossági, vagy teljesítményelvű minősítéssel szemben; a *család védelme* — az individualizmussal szemben; a *társadalom elesettjeinek védelme* — a kapitalizmus farkastörvényével szemben; az emberi sokféleség és a *pluralizmus védelme* — mindennemű centralizmussal, totális rendszerrel és gazdasági elnyomással szemben; végül mindezek összefoglalásaként *az igazságos rend és a béke védelme* — minden erőszakkal és részérdekkel szemben.

Az egyház erkölcsi értékekért s az ember humánusabb életlehetőségeiért emel szót. Szavának politikai jellege annál erősebb, minél határozottabban ütközik egy másfajta gyakorlathoz. Az egyháznak a szegények melletti döntését Latin-Amerika nem egy országa olyannyira politikának ítélte, hogy képviselőit, papokat és világiakat veszélyes ellenségként üldözni kezdte, az egyházat pedig kommunistának bélyegezte. A vértanúk száma egyre nő. Alig néhány hónapja, hogy egy jobboldali kommandó meggyilkolta a San Salvador-i katolikus egyetem jezsuita rektorát s több pap és világi tanárát. A kereszténység képviselőit másutt is politikumnak tekintik. Az Egyesült Államok (majd más országok) püspöki karának a békéről szóló körlevelét számos bíráló azzal próbálta lejártni, hogy a szovjet politika támogatásának minősítette. Végül, amikor a magyar katolikus egyház 1945 után a jogállam és a demokrácia felszámolása és az emberi jogok sorozatos megsértése miatt tiltakozott, azt a hatalom politizálásnak tekintette és ahhoz illő koncepciós perekkel hallgattatta el. *Erkölcsi tanításáról* ellenben az egyház nem mondhat le akkor sem, ha eredeti „műfajától” függetlenül *politikaivá* válik!

A politikai szerepvállalás nehézségei

Az a tény, hogy az egyház küldetése nem politikai, nem segíti elő a politikai szerepvállalást. A világegyházban 1967 januárja óta működik ugyan a *Justitia et Pax* pápai bizottság, de nem egy országban ilyen bizottság legfeljebb papíron létezik. Az egyház eredendően nem rendelkezik *politikai szerepet* bitorozó *struktúrákkal és szakemberekkel*. Emiatt kérdésessé válhat, hogy az egyház tényleges politikai szerepe összhangban van-e Krisztus tanításával s az egyház szándékával. Szakavatott közvetítők híján az a veszély sem kizárható, hogy az egyház tőle idegen politikai erők manipulációjának áldozatává válik. *Négy veszélyeztetéssel* kell szembenézni.

Az első dilemma a politikai cselekvésben *részt vevők és a külső szemlélők eltérő helyzetmegítéléséből* fakad. Az előbbiek a feltételek ismeretében a viszonylag legnagyobb jó, vagy a *legkisebb* rossz biztosítására törekkenek. Az utóbbiak *elvi normákat* fogalmaznak, és ahhoz mérik a politika eredményeit. Az előbbiek olyan mérvű változtatásokat tűznek ki célul, amilyenek elérésére némi remény látszik. Az utóbbiak kívülről olyan maximalizmusnak kedvez, ami a politikai alku-folyamatokban komolytalan, figyelembe sem vehető. Különösen olyankor, amikor a politika jellege nem engedi meg az összes fontos információ nyilvános kezelését, előfordulhat, hogy az elvi kritika jogtalanná válik, s nem segít a politika javításában, hanem ellenkezőleg, annak eredményeit is aláássa.

A második dilemma a *szakértelem és a tájékozottság hiányának* a következménye. Mindkettő rendkívül megkönnyíti a manipulációt. Ha sikerül elérni, hogy az egyház ne észlelje a politikai változások ütemét, talán el lehet hitetni vele, hogy a kis lépések komoly eredmények. Megfelelő szakértelem híján a morális normák gyakorlati következményei s a belőlük fakadó politikai követelmények jóformán meg sem fogalmazhatóak. Ez ellenben nem csupán a politikai szerep elvesztését, hanem *a keresztény tanítás hirdetésének sikertelenségét* jelenti. Sőt, ily módon az egyház egy-egy elnyomó hatalom oldalán *kollaboráns* szerephez is keveredhet.

A harmadik dilemma az egyház *intézményi természete és a politikai változtatási szándék* közötti ellentmondás következménye. Minden intézmény első célja a rögzítés, a stabilizálás, a megőrzés. Társadalmi kategóriákban ez *tradicionáliszmus* jelent. Ebből adódhat fontos, értékes politikai szerep — bárminemű anarchiával, elsietett átalakulással, radikalizmussal szemben. De ez mégis egyirányú szerep. Éppen a *profétai*, az előrevivő, az avantgarde dinamika hiányzik belőle, noha a kereszténységnek az éppúgy része, mint a

megtartás, a stabilizálás. Vannak esetek, amikor az egyház egy vértelen forradalom fő támasztékává válik (így a Fülöp-szigeteken 1987-ben), vagy szociális követeléseivel kerül a társadalmi haladás élére (például az USA-ban 1988 óta). Ilyen gyakorlat csak egy feltétel esetén alakulhat ki. Ha az egyház rádöbben, hogy hivatása szerint sajátos intézmény. Feladata nem *önmaga állandóságának* és biztonságának őrzése, hanem minden helyzetben a *jézusi tanítás* hirdetése. Az pedig igen gyakran *politikai* erejű! És forradalmi! És avantgarde!

A negyedik dilemma az *igazság és az érdek* közötti feszültség. Ez az egyház kettős természetének a következménye. Az egyház egyfelől az Istennel való egyesülés jele és eszköze, másfelől látható gyülekezet. Megnyilatkozásában egyaránt jelen van az *Istenről való tanúságtétel* és az *élő közösségért való felelősség*. Ez nehéz döntések elé állíthatja. Hollandia püspöki karának náciellenes állásfoglalására Hitler a kolostorok feltörésével s a zsidó származású papok és szerzetesek elhurcolásával válaszolt. Az állam és az egyház közötti 1950. évi magyarországi „megállapodás” aláírását az akkori kormány a szerzetesek ezreinek elhurcolásával és a Szibériába deportálás rémével zsarolta ki.

Jogos érdekek védelme esetén is fennállhat az a veszély, hogy a szűkebb közösség óvása megakadályozza a szélesebb közösséget illető szót. Végleg menthetetlen, ha az igazság kimondását az egyházszervezet vagy az egyháziak *személyes érdeke* akadályozza. Pedig a politikai hatalom ebben a vonatkozásban sem tétlen. Az egyháziaknak biztosított apró kedvezmények (például valaha a soron kívüli autó) nyilvánvalóan a lekenyerezés, a hivatalostól eltérő politikai szerep megelőzésének, megakadályozásának eszközei.

Egyházszervezeti követelmények

Az egyház ha akarna, sem tudna megszabadulni politikai szerepétől. Tehát foglalkoznia kell azzal! Ennek első lépése a világhoz fűződő kapcsolatainak új életre keltése. Ebbe éppúgy beletartozik a politika, a gazdaság, az oktatásügy, a tömegkommunikáció szervezeteivel és folyamataival való *kapcsolatok intézményesítése*, mint a szükséges szakértelem, illetve a megfelelő szakértelemmel rendelkező *munkatársak biztosítása*. A Jó hír hirdetéséhez az egyháznak legalább annyira szüksége van politológiai és egyéb társadalomtudományi ismeretekre, mint biblikus szaktudásra. S ahhoz, hogy az erkölcsi tanítás valóban célt érjen, az egyháznak intézményesen is részt kell venni megannyi *országos ügy* gondozásában: a nagycsaládosokat érintő szociálpolitikától a hazai cigány népesség felemeléséig, a demokrácia játékszabályainak kialakításától a tömegkommunikációs rendszer szabályozásáig.

A második lépés az *egyház társadalmi tanításának* (s talán a politikai etológiának) alapos, az eddiginél sokkal gondosabb ápolása. Ennek ma Magyarországon nem sok nyoma van. Sok egyéb hiányhoz hasonlóan az ilyen tárgyú irodalmat, gondolkodást, vitákat is ezután kell megteremtteni.

A harmadik lépés, ami nélkül az előbbi kettő sem lehet sikeres, a *megfelelő szervezeti formák* megteremtése. Az egyháznak szüksége van intézményes kapcsolatokra egyebek között a politikával, viszont saját hitelessége érdekében tiltja papjai politikai funkcióvállalását. Az egyházi részvétel nem papok kirendelését jelenti. Ellenkezőleg, a különböző területek *keresztény szakemberei* bevonásával lehet állandósított összeköttetést teremteni a világ és az egyházi intézmény között. A világiak ilyen szerepének előfeltétele a *papok és a világiak közötti viszony radikális megváltozása*. Sok és egyre több országban világi hívők a Justitia et Pax bizottság vezetői, az egyházi szociálpolitika irányítói, a teológiai főiskolák társadalomtudományi tanszékeinek professzorai, az egyház politikai kérdésekben illetékes szövivői. Sok országban a katolikusok szövetségei, a sokféle

csoportot és mozgalmat összefogó Katolikus Akció, vagy a Világiak Tanácsa képezik az egyház és a politika közötti intézményes összekötő kapcsot.

Végül az egyháznak szembe kell néznie azzal, hogy más a hagyományos *vallási nyelv* és más a politikai nyelv. Ha az egyház el akarja kerülni, hogy tanítását tőle idegen közvetítők magyarázzák (félre), akkor meg kell találnia azt a stílust, a megszólalásnak azon módját és a közvetítés azon eszközeit, amelyek segítségével közvetlenül elérí a társadalmat. Az elvont, elvi, összetett szimbolikájú közlés menthetetlenül félreértéseket szül. A teológiai pontosság alkalmadtán a közérthetőség rovására mehet. Társadalmi és politikai hatású állásfoglalásoknál különösen fontos az egyértelműség, a mindenki számára érthető forma és a széles körű nyilvánosságra hozatal. Nem véletlen, hogy a különféle kultúrákkal és politikai rendszerekkel való együttműködés egyik feltételeként az egyház a tanítás szabadságát jelölte meg — és azt, hogy a kommunikáció eszközeihez hozzájuthasson.

A politika és az egyház szabadsága

Nem csak a kereszténység és az egyház számára probléma a profán világ és a politika autonómiájának tudomásulvétele. Fordítva hasonló a helyzet. A politika újra és újra fel akarja számolni a hit világának és intézményeinek önállóságát. Ennek a próbálkozásnak több útja van. A két leggyakoribb a cezaropapizmus és a jozefinizmus. A *cezaropapizmus* végigvonul Bizánc és az orthodoxia történetén, de az anglikán gyakorlattól sem idegen. Itt a világi uralkodó az egyháznak is a feje. Saját történelmünkben a kegyúri rendszerben jelenik meg valami hasonló. A profán hatalom „gondját viseli” az egyháznak, ám ennek fejében maga alá rendeli azt.

A *jozefinizmusban* az egyházért való felelősségvállalásból már semmi sem maradt, az egyedüli célkitűzés az egyház (rend-)szabályozása és felhasználása. Ettől az a gyakorlat sem igen különbözött, amit a francia forradalom „az állam és az egyház szétválasztása” néven megvalósított. A szétválasztás az egyház önállóságának megszüntetését és az állami ellenőrzés bevezetését jelentette. Ugyanez az értelmezés jelent meg 1945 után a magyar gyakorlatban. Emellett Rákosi előszeretettel hivatkozott II. József politikájára. A magyar egyházpolitika négy évtizedig jellegzetesen jozefinista volt: tagadta, illetve megsemmisítette az egyház autonómiáját.

A politika uralma az egyház fölött többféleképpen mutatkozhat. Semlegesebb és enyhébb formájában a politikai centralizmus csupán „betagolja” az egyházakat saját rendszerébe, az önálló és társadalmilag jelentős vallási tevékenységet lehetetlenné téve. Ez az *egyház politikai semlegesítése*. Az agresszívebb politika *eszközzül* használja az egyházat saját „igazsága”, jószándéka, jogszerűsége bizonyítékaként és nyomatékául. Valaha eszközzé vált az egyház a fegyverek megáldásával. Az elmúlt évtizedekben eszköz volt az egyház, amikor a termelőszövetkezetek mellett szólt, vagy amikor azokat büntette, akik elkötelezett keresztény tevékenységük miatt kellemetlenek voltak a politikai hatalom számára.

Az egyház fölötti befolyást a politika háromféleképpen tudja megszerezni: előnyök biztosítása, azaz lekenyerezés, kényszer és manipuláció útján. Az *előnyök* azt jelentik, hogy a világi hatalom az egyháznak, vagy képviselőinek rangot, előjogokat, anyagi támogatást biztosít. Ez a „hatalommegosztás” persze a legkevésbé sem csökkenti az uralkodó csoportok és a politika feltétlen uralmát, de lekötelezettjévé teszi, korrumpálja az egyházat. A *kényszer* csak ritkán jelent fizikai erőszakot. Ehelyett általában elegendő az erőszakkal való fenyegetőzés, a „példastatuálás”, a mozgástér csökkentése. S ha sikerül félelmet kelteni, az szívósan újrászüli önmagát. Az egyház nem kezdeményez, nem válik politikailag aktívá (vagy éppenséggel önérdéke ellen és hatalom javára válik aktívvá),

hiszen ki tudja, különben mi történhet! A régebbi erőszak ily módon politikai változások után tovább is hatni tud. A *manipuláció* legfontosabb módja az egyházi káderpolitika és előléptetési rendszer állami kontrollja. A manipuláció eszközei az állam által a püspöki kúriákba ültetett megbízottak és titkárok éppúgy, mint az egyházi személyeket rendszeresen kikérdező és tájékoztató minisztériumi munkatársak. Talán ennél is károsabb manipuláció, amikor állami közreműködéssel az elméleti tehetségű ember vezetői megbízást kap, a vezetésre teremt embernek építeni kell, vagy tudománnyal kell foglalkozni és így tovább.

Egyszóval a nem demokratikus társadalomban az egyház önállósága veszélyben van. A demokratikus társadalom egyik lényegi jegye a részautonómiák, közöttük *az egyház szabadságának* biztosítása. Ez nem a hatalom és az egyház cinkos összekacsintása. Ellenkezőleg! Az egyház csak azokat a jogokat igényli, amelyek mindenkinek kijárnak: a lelkiismereti, a gyülekezési, a társulási, a szólásszabadságot. Ezeket viszont, éppúgy, mint másnak, önmagának is követeli. Igényt tart arra az autonómiára, hogy mindaddig teljesen szabadon jelölhesse ki önmaga normáit és gyakorlatát, amíg az mások jogait nem sérti, vagy korlátozza. S igényt tart arra, hogy felfogását nyilvánosan is szabadon hirdethesse. Az pedig, hogy azután a társadalom mennyire igazodik a vallási tanításhoz, az már olyan gyakorlati kérdés, amiről az emberek döntenek, ami — úgy is mondhatjuk — a pluralizmus és a demokrácia játékszabályai szerint tisztázódik. Am ahhoz, hogy ebben a kérdésben a társadalom dönthessen, mindenekelőtt biztosítani kell az egyház szabadságát!

KÁROLYI AMY

Pihe

*Kézenfogva és egy-ütemben
sétálgatunk a végtelenben,
a fele én, a fele te
járjuk a felbőlt felfele.
Majd mindig kevesebb marad,
már megettek a madarak.
Hullunk a kékből zöldbe le,
elvesztett madár-pihe.*

II. BESZÉLGETÉSEK A PÁRTOK KÉPVISELŐIVEL

Magyar Demokrata Fórum*

Dr. Antall József volt piarista diák, középiskolai tanár, levéltáros, muzeológus. A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár főigazgatóbellese, főigazgatója (1984). 1956-ban forradalmi bizottsági elnök. A Magyar Demokrata Fórum alapító tagja, jelenleg elnöke.

Milyen értelemben lehet az MDF-et középpártnak nevezni?

— Kossuth Lajos mondta, hogy a pártok baloldali, jobboldali megjelölésének a parlament padsorain kívül nem sok értelme van, hiszen minden relatív. A változó évtizedek során — a politikai felfogás legkisebb változtatása nélkül — váltak irányzatok, illetve egyes emberek hol „baloldali”, hol „jobboldali”. Ugyanakkor az elmúlt évtizedek során az európai politikai életben mégis kialakult valamiféle hagyományos, bár nem egzakt besorolása a pártoknak, általában a baloldalhoz sorolva a kommunista és a „baloldali” szocialista pártokat, a balközéphez a szociáldemokratákat és a radikálisokat (a liberalizmus „baloldalát”), a jobbközéphez a kereszténydemokrata, nemzeti irányú liberális és konzervatív pártokat, illetve a jobboldalhoz a fasiszta és nemzeti szocialista radikális irányzatokat. A kérdés nehézségeit az is jelzi, hogy más képet kapunk, ha például a szociális kérdések iránti fogékonyságot vesszük figyelembe, akkor a kereszténydemokraták közelebb állnak a szociáldemokratákhoz, mint például a liberálisokhoz, illetve ha a metodikában, a magatartásban, a frazeológiában vizsgáljuk a pártokat, akkor gyakran baloldali irányú pártok tűnnek tévesen jobbra állónak.

Igen jellemző erre az SZDSZ egyik szövivőjének nyilatkozata (Somogyi Néplap, 1989. nov. 1.): „Tölgyessy Péter meglepő módon a baloldalhoz sorolta az SZDSZ-t a magyar politikai palettán.

Az SZDSZ balközép párt. Balra áll például a tipikusan jobbközép MDF-től, amely nemzeti, nacionalista (sic) és keresztény párt. A SZDSZ ettől balra, a szociáldemokrácia és a liberalizmus irányában helyezkedik el.

— A közvélemény mégis a jobboldalhoz sorolja a keményen ütköző és lényegében kommunistaellenes SZDSZ-t.

— Tény, hogy az MDF-nél keményebbek vagyunk a régi állampárttal szemben. Mégis azt állítom, hogy ha itt letisztul a demokrácia és megerősödik az MSZP, mi — bár ettől kétségtelenül jobbra —, ám a középhez képest ugyanazon az oldalon helyezkedünk majd el, közvetlenül a szociáldemokrata párt mellett.”

Nem kívánok most e helyen vitatkozni a nyilatkozónak az MDF-et érintő minősítésével, legalábbis ami a „nacionalizmus” vádját illeti. Ez azok közé az igaztalan vádaskodások közé tartozik, amelyekkel igen sokan éltek — ennél súlyosabb formában is — az MDF-fel szemben a külföldi és a hazai sajtóban. Nem vették észre, hogy ezzel nemcsak bennünket vádolnak, hanem az ország presztízsének ártanak. De azt Tölgyessy helyesen mutatta be, hogy az SZDSZ a jelenlegi magatartás és benyomások ellenére közelebb áll az MSZP-hez, mint az MDF vagy a Kereszténydemokrata Néppárt, ha politikai irányvonal szempontjából vizsgáljuk a pártokat.

* Az interjúk a múlt év végén készültek.

Az MDF-et tehát a „bal” és „jobb” közötti középpárti formációnak azért szokták és szoktuk minősíteni, mert az európai pártpolitikai szóhasználatban „centrum”-pártokról is beszélünk, amelyek bizonyos kiegyenlítődést mutatnak a markáns „bal” és „jobb” között.

Milyen értelemben és hogyan érvényesül az MDF-ben a kereszténydemokrata hagyomány?

— Az MDF abból a szellemi körből alakult ki, amely Illyés Gyulához állt közel, illetve az egykori Nemzeti Parasztpárt (1956-ban: Petőfi Párt) centrumának eszméit (Kovács Imre, Bibó István stb.) vállalta leginkább a politikában. Kiszélesedve, a hagyományos magyar liberalizmushoz és a kereszténydemokráciához húzó írókkal, tudományos kutatókkal és más értelmiségiekkel bővült. Az önálló szervezetté válásakor (1988 szeptember) — a még soraiban található más felfogásúak mellett — már egyértelműen érvényesült a népi-nemzeti (egykori falukutató), a liberális irány (erősen agrár hagyományú orientációkkal, Független Kisgazdapárt), valamint a kereszténydemokráciával azonosulók befolyása. Ez a folyamat a homogenizálódás felé tart és az MDF az Osztrák Néppárthoz és más nyugat-európai néppártokhoz, az Európai Demokrata Unió (EDU) különböző, részben kereszténydemokrata, részben konzervatív liberális pártjainak az irányához közeledett. A liberális, a keresztény és a szociális elem valamennyi nyugat-európai kereszténydemokrata irányú pártnak a sajátja. Természetesen hangsúlyozottan interkonfesszionális, nem világnézeti jellegű programpárt, amelyben az európai kereszténység, a keresztény etika indíttatása meghatározó. Éppen a világnézeti jelleg hiánya különbözteti meg a Kereszténydemokrata Néppárttól. A KDNP is hangsúlyozza interkonfesszionális jellegét, éppen a világnézeti meghatározódottsága, miatt nyilvánvalóan szorosabban kötődik össze a katolicizmussal, mint a protestantizmussal, amit pártpolitikai hagyományai is erősítenek. Megítélésem szerint a kereszténydemokrácia magyarországi képviseletének hasznára válik, ha egymással együttműködik, különösen nemzetközi vonatkozásban akár szervezeti formában is a két szervezet (párt). A magyarországi pártstruktúrában még nem fejeződött be az integrálódás és a differenciálódás folyamata, ez inkább csak a parlamenti választások után fog kialakulni. Az MDF politikai elkötelezettsége egyértelmű a liberális jogállam és a szociális állam szintézisével, a szociális piacgazdaság vállalásával és a keresztény értékek képviseletével, egyensúlyban tartva a nemzeti és az európai, az egyéni és a közösségi emberi jogokat.

Ön családi hagyomány alapján kötődik a Kisgazdapárthoz, a jelenlegi pártállása szerint MDF-es és egyben a kereszténydemokráciát is vállalja?

— Az előző kérdésre adott válaszom alapján már elég világos, hogy nem tekintem egymással szemben állóknak ezeket az irányzatokat és pártokat. Az MDF felvázolt politikai filozófiai elemei — nem ilyen elnevezésekkel — más országok pártjaiban is megtalálhatók; hasonlóan az egyesült holland kereszténydemokráciához, illetve a CDU-hoz. A Független Kisgazdapárt a liberális jogállam és a parlamentarizmus vállalásával olyan időkben, amikor más, korporációs elképzelések voltak divatban, nagy érdemeket szerzett. A kereszténydemokrácia elemei sem hiányoztak soha a programjából, talán nem véletlen, hogy a Demokrata Néppárt éppen a Kisgazdapártból kivált katolikus képviselőkből jött létre 1947-ben.

Személyes vonatkozásban pedig megjegyezhetem, hogy apám révén valóban már kisgazdapártinak szülöttem (1932), ide tartozónak éreztem magam és aktívan tevékenykedtem itt 1956-ban. De szoros kapcsolatban álltam — a falukutató írók is nagy hatással voltak reám — a Petőfi Párttal, személyesen Bibó Istvánnal és Farkas Ferencsel. Ugyanakkor pedig egyik alapítója voltam a kereszténydemokrata ifjúsági szövetségnek (még a fegyveres harcok idején jött létre, Osváth György volt a főtitkára). Akkor is úgy

éreztem, hogy ezeket az irányzatokat integrálni kellene, mert az európai kereszténydemokrácia és a nemzeti demokrácia (a Kisgazdapárt programjában modellje közelíthető egymáshoz, amittől egyáltalán nem állt távol a Bibó szellemiségét vállaló Petőfi Párt sem. Éppen ezért éreztem magamhoz közel állónak az MDF-et, mert azokat a politikai irányokat láttam együttesen jelentkezni, amelyeket mindig integrálandónak éreztem.

Az MDF egyházpolitikai célkitűzései?

— Azt hiszem, hogy nem szükséges most a lelkiismereti szabadság és az egyéb politikai törekvések viszonyát elemezni. A fentiek alapján ezek már evidenciák. De az egyházak szerepét igen nagyra értékelem a történelemben és a jövőben egyaránt. A történelem igazolta, hogy amilyen fontos volt az állam szerepének megfogalmazása az iskoláztatás, a szociális kérdések kezelésében, annyira jelentős az egyházak szerepének megőrzése, bizonyos kiegyensúlyozottság teremtése e téren is. A megváltozott körülmények között most érzem igazán az eljövételét annak az egyházi autonómiának, a katolikus autonómia azon történelmi modelljének, amelyet Eötvös József és az egyház nem egy kiemelkedő tagja vallott a múlt század derekán, és amely akkor nem valósulhatott meg. Magyarországon az egyházak újjászervezésére van szükség az elmúlt évtizedek totális diktatúrája után, amely egyébként egyházpolitikai vonatkozásban igen sokáig tartotta hadállásait. Ez azonban nemcsak szervezeti, hanem erkölcsi, vallási probléma is. Az egyházaknak nem a parlamenti harcok, a pártok csetepatéi állhatnak az érdeklődésük középpontjában, hanem azok felett állva a társadalom egészét érintő nagy kérdések megoldására kell törekedniök, a modern kor gépezetével szemben álló egyes embernek a támaszaként.

Független Kisgazdapárt

Borz Miklós ludovikás tiszt volt, később B-listára került alkalmazott. Jelenleg textil-filmnyomó kisiparos. Az FKGP Pest megyei szervezetének főtitkára és a párt egyházpolitikai ügyeinek intézője.

A Kisgazdapárt plakátjain mindig ez a hármas jelszó olvasható: Isten, baza, család. Olyan, mint a „Bort, büzsát, békességet” ... Vajon a Kisgazdapárt is világnézeti párt?

— Inkább úgy fogalmaznék, hogy vallás-erkölcsi alapon álló párt. A hármas jelszót a következőképpen magyarázom: vallásos szellemben való nevelés és vallás-erkölcsön nyugvó polgári élet, amelyben a hazafias szempontok is jelentősek. Ez utóbbiakba természetesen beleértendő a jelenleg határainkon kívül élő honfitársainkkal és az utódállamokkal való kapcsolat is.

Célunk az, hogy visszaállítjuk a családnak azt a szerepét, amelyet korábban a nevelésben betöltött. Mert csak a család tekintélyének fölemelésével képzelhető el a magyarság létszámának növekedése. Mivel hagyományos formában a nevelés elsősorban az anya feladata, szükséges, hogy a család jövedelemviszonyai úgy alakuljanak, hogy megjelenjen a férfi fizetéséből.

Milyen célkitűzések szerint alakították ki a párt egyházpolitikáját?

— Talán azzal kezdeném, hogy ez mezőgazdasági programunkhoz kapcsolódik, amennyiben a kisbirtokok magántulajdonba való visszaadását szorgalmazzuk. Ezért kezdeményezzük a plébániai földek visszaszámaztatását is. Hiszen ennek, továbbá a

kántor-földeknek jövedelemkiegészítő szerepe lehet. — Egyébként az 1947-es földállapotokból akarunk kiindulni.

A fiatalság erkölcsi nevelése érdekében az államosított egyházi népiskolákat is vissza kellene adni, de ezzel csak távlatilag lehet foglalkozni, mivel az egyháziak egyik napról a másikra nem tudnának megfelelő számú pedagógust állítani. Az egyházi középiskolákkal azonban más a helyzet. Mindehhez természetesen anyagi feltételek megteremtése szükséges. Ha a Kisgazdapárt fog kormányt alakítani, akkor meg fogjuk teremteni az ehhez szükséges anyagikat is.

Ugyancsak szükséges az egyházi műemlékek védelmének dotálása, mert az egyházak, amióta nagybirtokaikat elvették, erre már nem képesek.

Mindezekkel kapcsolatban levélben kérdést intéztünk Paskai László bíboros úrhoz, foglaljon állást, milyen támogatást kíván tőlünk.

Ha ennyire vallás-erkölcsi alapon áll a Kisgazdapárt, akkor hogyan lehetséges, hogy az SZDSZ-nek „kérges kezüket nyújtották”?

— Pusztán egyetlen dologban egyeztünk meg az SZDSZ-szel, s a fentebb idézett kifejezés Freisinger Jenőtől, sajtó- és propaganda-főnöküinktől származik, mint az ő egyéni véleménye. Tulajdonképpen ez egy alkalmi koalíció volt...

Vajon nem terbeli-e a Kisgazdapártot történelme folyamán túl sok alkalmi koalíció, amiért is — külső szemlélőnek legalábbis ilyen érzése támad — nem alakulhatott ki a párt igazi karaktere?

— Mint minden pártnál, itt is vannak különböző irányzatok. Nálunk néha csendesebben, néha hangosabban csapnak össze a különféle felfogások. Annyit azonban teljes felelősséggel kijelenthetek Önnek, hogy személy szerint mindig a vallás-erkölcsi alapon való politizálást fogom képviselni.

A szociálpolitikát részben a családokkal kapcsolatban érintette. Olvasóinkat azonban ez részletesebben érdekelné...

— Vegyük először a nyugdíjasokat. A nyugdíjakat normalizálni kell: az alacsony nyugdíjakat fel kell emelni, ezzel szemben a kiemelt nyugdíjakat ugyancsak erkölcsileg elfogadható szintre kell hozni.

A fiatalokat elsősorban talán a lakás-kérdés érinti. A megoldással kapcsolatban azonban egy rövid történeti áttekintés szükséges.

— A két világháború között nem volt lakás-probléma. A lakáshiány a tsz-esítés és — mondjuk ki nyíltan — a falurombolás következménye. Ezzel üldözték el a falvak népét az iparvidékre. A munkásokért nemegyszer fejpénzt is fizettek. A tsz-be „bepofozott” parasztság gyermekei a városba igyekeztek. Tehát végeredményben a lakáshiány oka a mezőgazdaság szocializálása és a túlzott iparosítás. Ezt a folyamatot akarjuk visszafordítani a földek reprivatizálásával. Az embereknek rá kell döbenniük, hogy jobb lehetőségeket találhatnak falun, mint a túlméretezett iparban.

— Egy ilyen mezőgazdasági adottságokkal rendelkező országnak, mint Magyarország, ki kell használnia a lehetőségeket. A nehézipar leépítésével munkaerő fog felszabadulni, amely egy megfelelő mezőgazdasággal foglalkozó iparban is kamatozódhat. S akkor visszaadhatjuk újra a falu becsületét és nimbuszát.

Magyarországi Szociáldemokrata Párt

Az úgynevezett ellenzéki pártok közül ez az első, amelynek láthattam a székbázát is — széles lépcsősorokkal, portással és a beköltözés izgalmával. No, meg az ajtóra erősített plakáttal, amelynek a közepén szegfű vöröslík, a virág közepén pedig egy nem kevésbé vörös ember, amint éppen kalapácsával kíván lesújtani. Hogy kire vagy mire, azt mégsem illik megkérdeznem egy olyan kedves kétgyermekes édesanyától, mint Petrasovics Anna pártelnök, akinek idősebb leányát a Svetitsben nevelik. De azért valami hasonlót mégis megkockáztatok...

Ön katolikus, viszont a pártja — ismereteim szerint — nem az.

— A Szociáldemokrata Párt tagságának túlnyomó része elfogad engem — a keresztény világnézetemmel együtt. Az idősebbek közül jó néhányan ugyancsak katolikusok. És várjuk a vallásos emberek jelentkezését, hiszen a szociáldemokrata alapeszmék — a kereszténydemokrata elveken kívül — a legszorosabb értelemben is megfelelnek a hívő ember politikai elképzeléseinek. Én minden megnyilvánulásomban utalok a katolikus egyházhoz való tartozásomra. S úgy gondolom, hogy éppen ennek alapján választottak meg... Pusztán 20–30 tagunknak volt — többek között az ellen is — kifogása, hogy a párt a hívő embereket is megszólítsa — ökumenikus lelkülettel. Ők azonban már nem tartoznak hozzánk. Tudomásul kellett venniük, hogy nem leszünk a kommunista párt leányszervezete...

Mégis, milyen feladatokat lát ebben a vonatkozásban?

— Elsősorban azt kell elérnem, hogy katolikus meggyőződésemet profán módon is meg tudjam fogalmazni. A modern katolicizmus ismerői és képviselői világosan látják, hogy az ember hivatása „a nagy mű” tökéletesítésén való fáradozás. Hogy valóban Krisztus munkatársai lehessünk. Amit az elesettek és a társadalom perifériájára sodródott emberek egyedül csak az imáikkal támogatnak, azt a politikusoknak a gyakorlati élet területén konkrét tettekkel kell megvalósítaniuk. Viszont a kiszolgáltatottak megsegítése, érdekképviselése katolikus gyökerű vállalkozás. Amikor a magyar szociáldemokrácia politikáját alakítjuk, a humanizmus, a zsidó—keresztény tanítás szociális elemeire támaszkodunk — ahogy jó néhány külföldi testvérpártunk is. Ha az ember pártvezetőként katolikus, akkor nem a tömegekből kell kiindulnia, hanem az egyénből, aki egyszeri és megismételhetetlen — s ezekből az egyéni vágyakból kell kialakítani a politikai programot.

Önnel beszélve már-már azt gondolnám, hogy a szociáldemokrata párt keresztény világnézetű...

— Nem vagyunk világnézeti párt, s belső meggyőződésünket nem akarjuk ráerőltetni a társadalomra. A katolikus vallás számomra vallás-rendszer, amely szigorú keretbe fogja az életet. De végül is a kereszténység csöndes dolog...

Viszont a pártprogramban kell megfogalmazni az egyházak tekintélyének megerősítését, a lelkiismeret teljes szabadságát, s azt, hogy a vallás legyen független a politikától. Konkrétan foglalunk állást, hogy a történelmi egyházaknak milyen infrastruktúrára van szükségük ahhoz, hogy a keresztény értékek ismét visszakerülhessenek a társadalomba, hogy az ország erkölcsi-szellemi felemelkedését szolgálhassák és szociális tevékenységükkel segíthessék.

A keresztény ember tudja, hogy az élet alapvető kérdéseire végső soron csak a vallás tud választ adni, de annak szociális és kulturális tartalmát a politikában kell megvalósítani, hogy valóban az ember kerülhessen a társadalom középpontjába. Eszerint a szociáldemokrácia programja a szociális felelősségen és lelkiismereten nyugszik, amelyhez egy liberális gazdaság-politika járul.

Hogyan ítéli meg a nők társadalmi szerepét?

— Az összes vallás közül egyedül a katolikus biztosítja a nő méltóságát, amely a Mária-kultuszban fogalmazódik meg. Viszont a női nem meggyalázása a promiszkuitás és a pornográfia. A Szociáldemokrata Párt ifjúsági mozgalma az elmúlt év adventjében kampányt indított a pornográfia ellen, amelynek iszonyatos hatása van a kamasz-fiatalokra is. Ebben a vonatkozásban is igen fontos a pozitív élet-ideál bemutatása, a családi életre való nevelés, amelyben a társadalom nem nélkülözheti az egyházak támogatását sem.

Búcsúzóul még Kalkuttai Terez anyáról beszél — őszinte elragadtatással. Mert nem teológiai érvekkel akarja meggyőzni a világot, hanem tetteivel térít. Mert szavak nélkül is bat. — Ez a csöndes, de tudatosan értékőrző hit irányítja politikai elképzeléseit. Ha elfárad, Lukács evangélista szavával biztatja magát: „Mert aki sokat kapott, attól sokat követelnek, és akire sokat bízta, attól annál többet kívánnak.” (13, 48)

Gicz György

VARGA IMRE

Hadd légy örök

*Ma arra jártam, ahol megbotlottál
egyszer, mert a nyugvó napot nézted,
s nem talált formájába a lépted.
Titok az mindig, hogy ránk milyen sors vár.*

*Ezé a versé itt most beláthatóbb.
Kitölti keretét; épp születik.
Hogy elbomlik majd? Hogy elégetik?
Lesz másforma erő előbb vagy utóbb.*

*Ami változni képes — balhatatlan.
Folyton a formák fölöttit adja —
múltját-jövőjét egybe kavarva.*

*Ha ez a pár sorom sorsod lehetne,
adnám érted én ezt is. Szálljon át nevedre.
Hadd légy örök egy teljes pillanatban.*

1989. január 9.

NEMES NAGY ÁGNES

Kain, Ábel, gimnázium

Amikor átforgattam kamaszkori bibliámat, hogy segítsék memóriámnak valamilyen „legkedvesebb” verset választani, az egyik széttépett oldal maradékán Kain és Ábel históriájára esett a pillantásom. Ez ugyanis afféle szakadt, hiányos, háborút-járt biblia; van szebb is, épebb is, de valahogy ezt kedvelem. Azonnal el is hessegettem a gondolatot: ugyan miért beszélnek Kainról és Ábelről; nézzük csak Ézsaiást, Jánost, a Korinthusbeliekhez írt első levelet. De hiábavaló volt a rügódózásom; addigra már ellenállhatatlanul terjedt szét bennem egy régi, iskolai történet emléke, aminek kétségkívül van valami felszínes köze Ábelhez és Kainhoz, de voltaképpen másról szól, talán a történelem egy szeletéről, talán egy eltűnt, elfelejtett gyerekcsoporthoz, amely Nem, nem igaz. Nem igaz, hogy a kapcsolat felszínes az emlék és az emlékeztető jel között. Van itt valami mélyebb összefüggés, valami lappangó, erős kapocs, csak éppen képtelen vagyok rájönni: mi a titka. S ha már mindenáron szóhoz akar jutni, hadd mondja el a történet önmagát.

Eljutottunk a tananyagban Vörösmarty Mihály költészetéig, abban is „A vén cigány”-ig. Eljutottunk, mégpedig az 1950-es évek valamely pillanatában, a magyar közoktatás Petőfi Gimnázium nevű fiú-tanintézetében. Rám várt, mint tanárra, hogy a szöveg alaposabb ismertetésével szolgáljak a tanulóifjúságnak. Mivel az adott körülmények közt sem tudtam megfelekedzni Vörösmarty iránti heves hódolatomról, igyekeztem gyorsan tülesni a verselemzés előtti szükséges tudnivalókon: a szöveg életrajzi elhelyezésén, nehezebb sorok, szavak feloldásán, az úgynevezett tárgyi utalások tisztázásán. Ez utóbbi körben futólag megemlítettem a „*Gyilkos testvér botja zubanását*” is, s hozzáfűztem mellékesen: ez a sor persze Kain és Ábel történetére utal. És akkor észrevettem valamit.

Észrevettem, amire a tanár aránylag hamar felfülel: valami megváltozott az osztály hangulatában. De mi? És miért? Eddig nyugodtan, legfeljebb némi unalommal vették tudomásul a tanár elkerülhetetlen száj-járatását, de most egyszerre fölemelték a szemüket. Szinte minden padosorból csodálkozó, vagy inkább csodálkozóan üres pillantások meredtek rám. Álltam a katedrán. Szembenéztem az osztállyal. Mi történt? Olyan szélesebben gondolkodtam, olyan képtelen találgatásokkal próbálkoztam magamban, amilyeneket csak az ilyen kényes pillanatok képesek előhívni.

— Ti nem ismeritek Kain és Ábel történetét? — kérdeztem végül. Az osztály azonnal megkönnyebbült. Hááát... mondták egyesek bizonytalanul. Nem... mondták mások határozottan. Szóval: eltaláltam. Nem ismerik Kaint és Ábelt. Most, utólag, bizonyosra veszem, hogy voltak ott jó néhányan, akik ismerték, csak nem merték bevallani, mások viszont valóban nem tudtak semmit. Álltam a katedrán, azon a szálkásra kopott, szomorú kis deszka-alkotmányon, ami a magyar pedagógia helye, és meg kellett támaszkodnom az asztalban. Hiszen tudtam én ezt, hogyne tudtam volna, elvégre az ötvenes éveket írtuk, s minden másodpercünk fogyhatatlanul emlékeztetett a dátumra, amelyben éltünk. De hogy ennyire ... hogy így ... Akkor voltaképpen hol kezdjük az úgynevezett európai kultúra ismertetését? Most talán meséljem el nekik — Vörösmarty egy verssora alkalmából — a Bibliát? Vagy térjek ki a költő nyelvzsépségeire? A művészet lánglelkű hatalmára? A

kultúra pusztulásának kísértete úgy ütött nyakszirten azon a kopott katedrán, hogy szédülten bámultam bele diákjaim — véten — kamaszarcába.

Hogy bonyolultabb legyen a dolog: ott ültek az osztályban a koreai diákok is. Ki emlékszik rájuk? Ki emlékszik arra a ferde szemű gyerekcsoportra? A koreai háborúban összegyűjtöttek egy csomó észak-koreai hadiárvát, elhagyott gyereket és szétosztották őket a közép-európai országok között. Mi is kaptunk egy csoportot; fent laktak a Szabadság-hegyen, egy szép villában, az volt az internátusuk. Némi nyelvi előkészítés után beömlesztették őket különféle iskolákba. Mindez voltaképpen helyénvaló volt. Csak — sajna — gőzölgött belőle az a tökéletesen elhibázott, parancsra-rendelt, agit-prop jószágosság. A koreaiak megjelenésével az iskolában elkezdődött beláthatatlan nehézségeink sora. Hiszen alig gagyogtak valamit magyarul; nekünk — ritka szerencsénk — akadt egy tanártársunk (hadd álljon itt a neve: Sövény Aladár), aki valamikor, hobbiból, foglalkozni kezdett a távol-keleti nyelvekkel, kínaival, japánnal, majd áttért a koreaira. Ő lett az új fiúk pásztora. De pástoroltuk őket mindnyájan, nagy tömegű különórát nyújtva okulásukra. Életkoruk is eltérő volt: akadtak köztük piciny termetű fiúcskák, gyönyörű keleti babák, simogatni való kised-képükkel, és akadtak magas, szikár, fiatal férfiak, koránmegvésett arcuk furcsán komorlott a kamaszfejek fölött.

De nem ez volt a fő baj, ez a pedagógiai nonszensz, nyelvtudásban, életkorban. Hanem az, hogy magyar osztálytársaik utálták őket. Utálták őket csak úgy, infantilis idegengyűlöletből, utálták rejtett ellenállásból — hiszen ittlétük szüntelen politikai propaganda ürügye volt —, és utálták, mert mindig jó osztályzatot kaptak. Mondják, kérem, hogyan lehet osztályozni egy magyarul csak dadogni tudó személyt Szkhárosi Horvát András 16. századi életművéből? Elprédikáltuk mi ezt százszor magyar diákjainknak: értsétek meg, nem tudnak magyarul, árvák, háborúból jöttek — de hát meg bírja-e érteni egy kamaszgyerek azt a flagráns igazságtalanságot, amit naponta lát, hogy a másik fiú egyetlen mukkanásért megkapja a jelet, őt meg komolyan osztályozzák? Azok az örökös torzalkodások, titkos verekedések! Amelyeket mindig a mieink kezdeményeztek. Az a poshadtan izzó légkör! Amelyben megfogja a lerongyolt magyar gyerek a koreai fiú sötétkék, szomorúan-meleg egyenkabátját és azt sziszegi a fülébe: ez is az én apám adójából van.

Közben micsoda életsorsok a keletiek mögött! Az egyik gyerek, véletlenül belekeveredve a tűzvonalba, sebesült öccsét hátára vette, és elküszött vele valami csöndesebb zugba. Mire odaért, öccse — a hátán — halott volt. Ilyenek jártak hozzánk iskolába. A legmeghökkenőbb az volt, hogy ezek a fiúk tanultak. Tanultak és tanultak. Nemcsak diáktársaik, mi, tanárok is tátott szájjal bámultuk, micsoda feszült vas-erővel küzdik magukat előre, nehéz, finnugor nyelvünkben. Dolgoztak éjjel-nappal, mint a megszállottak. Az egyik zseniális kölyök még a Lear királyt is elolvasta, éppen Vörösmarty gyönyörű, de nyelvileg komiszul nehéz fordításában.

— Miért olvastad el, K. O. ? — kérdeztem tőle. — Mondtam, hogy nektek nem kell elolvasnotok. — De azt is tetszett mondani — felelte választékos magyarsággal —, hogy Shakespeare elsörendű európai érték és hogy a fordítás kiváló. Én két európai nyelven tudok: oroszul és magyarul. Gondoltam: magyarul olvasom Shakespeare-t.

Egyetlenegyszer mertem megkérdezni, külön tanulókörben, valamelyiküktől: És nálatok milyen vallás van? Vagy milyen vallások vannak? — A fiú lesütötte a szemét, várt egy picit, aztán szinte kilökte-kiprészelte a szót: Buddhizmus. — Így mondta: buddizmus, *b* betű nélkül. Azonnal megértettem a hangsúlyából, hogy ezt nem lehet firtatni. Nem is firtattam. De akkor, amikor magyar diákjaim nem ismerték Kain és Ábel történetét, nagyon is tisztában voltam nemcsak bibliai tudatunk rendkívül gyors eróziójával, hanem ugyanakkor bele kellett látnom hitek és kultúrák végtelen keresztútjaiba: ferde szemű diákjaim *nem is ismerhetik* Kaint és Ábelt. Kain és Ábel. Ábel és Kain. Nem éppen szívderítő történet;

Vörösmarty Vén cigánya sem szívderítő. Talán Ábel sem volt olyan gáncstalan, mint hinni szeretjük. Hiszen Kain hosszan vitázott vele — „és szól, beszél vala Kain Ábellel, az ő atyjafiával” —, talán sértő volt Ábel, nagy, állatsújtó taglójával fenyegető. Akkor mégis úgy kapdostam gondolataimban Ábel után, mint aki éppen elveszít valami pótolhatatlant, megnevezhetetlent.

(Hogy mi lett a koreai diákokkal? Elég különös história. 1956-ban lerohantak a Szabadság-hegyről, s nemcsak lázasan összeölelkeztek az ifjú felkelőkkel, hanem, harc- ismerők lévén, igen hasznos gondolataik is támadtak. Tőlük származott a „kenőszappant a tankok alá” ötlete, sőt a Móricz Zsigmond körtéri palacsintasütő-hadművelet szintén — legalábbis így beszélt az akkori népszáj. A palacsintasütő fontos eszköz. Ki kell rakni sok-sok palacsintasütővel az utcát, akkor a tank megáll, a tankos kinyújtja hosszú, aknakereső rúdját, úgy tapogatja végig a gyanús tányéraknákat. Mindenesetre a koreai diákokat 1957-ben összeszedték, s bár fegyverük sosem volt, helytelen magatartásuk miatt visszatoloncolták Koreába. Nem láttuk őket többé. Sem a kerek arcú kisdíákokat, sem a lángeszű, elegáns Shakespeare-olvasót. Hogy miért viselkedtek így, keserves iskolai tapasztalataik után? Sejtelmem sincs róla. Talán jobban értettek magyarul, mint mi gondoltuk. Ki tudja? Talán még Kain és Ábel történetét is ismerték — egy csöppet sem gáncstalan Ábel történetét.)

Ezt találtam a Biblia egy szakadt lapján.

VARGA IMRE

Lehullt a hó, erdei sétáimra emlékezem

*Világosul az erdő.
Fehér szikrákkal ég a fák között.
Törzsekbe visszacsurgó nedvek,
most itt lucsognak; él, él a nyirok.
Zöld susogást tudom kibont.
Az volt a beszéd köztünk, de hányszor!
A kormot odabagytam, a széngázt.
Dübeimből, önzéseimből, irigységemből
falánkságomból épült az erdő.
Meggazdult tőlük; bennem hogy élek.
Mert ő vagyok most is;
piros csipkebogyók íze szememben,
tüskéik nem szúrhatnak, mert
óvnak odabent. Ül tűzben a bokor
a téli havon és gondol. Önmagam.
Öröm már van. Szeretet. Várjuk,
hogy tartalomként betöltse
majd a karácsony.*

Az ünnep

Lehet-e megállni. A szeretethez meg kell állni. Kiállni, valahogy megvetni a lábat a sodrásban. Amit alig lehet.

Néhány nap múlva karácsony van. A Károli-bibliában a nagyanyám beírása. Ésaiás 41. 10. „*Ne félj, mert én veled vagyok; ne csüggedj, mert én vagyok Istened; megerősítelek, sőt megsegítlek, és igazságom jobbajával támogatlak.*” Ez alá pedig ezt írta: *Jusson eszedbe a halál.* Kicsit bizonytalan kézírás. A nagymamám 1893. december 24-én született, és 1987. december 24-én halt meg.

Jusson eszedbe az élet.

Remegés. Az izgalomtól, és nem a félelemtől?

„*Mert minden, a ki segítségül hívja az Úr nevét, megtartatik.*” (Pál levele a Róma-beliekhez 10. 13.)

A karácsony a legigazibb, boldog, félelmes, mély, titokzatos izgalmak forrása gyerekkorom óta. Születik valaki tényleg. Csend, havazás, illatok, gyertyafény. Karácsonyi neszezés. Erről az érzésről nem szabad lemondani. Nem szabad elhagyni. „*Minekutána pedig férfiúvá lettem, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat.*” (Pál levele a Korinthusbeliekhez 13. 11.) Estefelé elsétáltunk a Szondy utcai templomba, vagy átgyalogoltunk a Ferdinánd hídon, a Lehel piaci templomhoz. Ropogtattuk a havat. Fehér, érintetlen hó, senki más nem járt ilyenkor arrafelé. A nagyanyám, a húgom, meg én. Otthon pedig készült a karácsony. Délután le kellett feküdni, de a várakozás izgalmatól egy kicsit sem tudtam aludni. Halk hangok. Megreccsen a parketta. Mire is várok. A templomban fenyőillat volt. Tényleg megszületett a Jézus.

„*És lőn azokban a napokban, Augustus császártól parancsolat adaték ki, hogy mind az egész Föld összeíratassék. 2. Ez az összeírás először akkor történt, mikor Síríában Czirénus volt a helytartó. 3. Mennek vala azért mindenek, hogy beíratassanak, ki-ki a maga városába. 4. Felméne pedig József is Galileából, Názáret városából Júdeába, a Dávid városába, mely Bethlebemnek neveztetik, mivelhogy a Dávid házából és háznépe közül való volt. 5. Hogy beíratassék Máriával, a ki néki jegyeztetett feleségül, és várandós vala. 6. És lőn, hogy mikor ott valának, betelének az ő születésének napjai. 7. És szülé az ő első szülött fiát; és bepólyálá őt, és helybezteté őt a jászolba, mivelhogy nem vala nékik helyök a vendégfogadó házábanál. 8. Valának pedig pásztorok azon a vidéken, a kik künn a mezőn tanyáztak és vigyáztak éjszakán az ő nyájok mellett. 9. És ímé az Úrnak angyala hozzájuk jöve, és az Úrnak dicsősége körülvevé őket: és nagy félelemmel megfélemlének. 10. És monda az angyal néki: Ne féljete, mert ímé hirdetek néktek nagy örömet, mely az egész népnek öröme lesz: 11. Mert született néktek ma a Megtartó, ki az Úr Krisztus, a Dávid városában. 12. Ez pedig néktek a jele: találtok egy kis gyermeket bepólyálva feküdni a jászolban. 13. És hirtelenséggel jelenék az angyallal mennyei seregek sokasága, a kik az Istent dicsérik és ezt mondják vala: 14. Dicsőség a magasságos mennyekben az Istennek, és a földön békesség, és az emberekhez jó akarat!*” (Lukács Evangyélioma 2. 1–14)

Megállni, olyan sokáig, amíg csak lehet.

Én egy kicsit félek.

Mert „*most rész szerint van bennem az ismeret...*” (Pál levele a Korinthusbeliekhez 13. 12.)

Budapest, 1989. december 19–20.

A Vigilia beszélgetése

Naszlady Attilával

Naszlady Attila 1931-ben született Budapesten. Szüleit bétéves korában elvesztette. Középiskoláit a budapesti Kölcsey Ferenc Gimnáziumban végezte, cserkész, majd kongreganista a Regnum Marianumban volt. Érettségi után egy évig bivatásos sofőrként dolgozott, mivel „klerikálisnak” minősített magatartása miatt kiűző bizonyítványai ellenére sem vették fel rögtön a budapesti egyetem orvosi karára. 1956-ban az ifjúság egyik választott vezetője, ezért eltávolítják az egyetemről, tanulmányait csak később sikerül befejeznie. Jelenleg az orvostudományok doktora, c. egyetemi tanár, osztályvezető főorvos, számtalan hazai és nemzetközi társaság vezetőségi tagja.

— *Milyen hatással van vérkeringésünk emberi életünkre?*

— Ha csak a vérkeringési rendszer betegének körére korlátozzuk is a választ, akkor is igen sok tényező hatását kellene elemeznünk. Egy könyvre való mondanivaló gyűlnék össze. Ezért csak a legnyilvánvalóbb összefüggéseket vehetjük szemügyre. A szív nemcsak helyét, de szerepét tekintve is központi szervünk: az anyagáramlásban mint elsődleges mozgató, és mint az energiatermelést, valamint -elosztást szabályozó hormonok szállítója is működik. Az érhálózat révén minden egyes sejtünkkel és sejt közötti szerkezeti elemünkkel közvetlen kapcsolatban van. Még saját vérrellátásáról is gondoskodik.

— *Emberi életünk milyen hatással van a szívünkre és vérkeringésünkre?*

— Bármilyen kedvező vagy kedvezőtlen hatás ér bennünket, vérkeringésünk sem marad érintetlen. Az örömtől megdobogó, a meglepetéstől megdobbanó, az ijedségtől „majd” megálló, bánattól megsajduló szívünk viselkedése közismert. Hasonlóan kipirulásunk, elsápadásunk, hevülésünk, akárcsak a pangásos fejfájástól a verőér-szűkületes, vagy visszértágulatatos lábfájdalmak minden változatának oka is ereink tágulása vagy összehúzódása. És megfordítva is igaz: akár a szív, akár az erek bármilyen felépítésbeli vagy működésbeli megváltozása hatással van az egész rendszerre, összes testi, sőt szellemi tevékenységünkre.

— *Mely szellemi és lelki tényezők hatnak a legkárosabban egészségünkre?*

— Magatartásunkat, reakálásunkat egyrészt örökletes, másrészt szerzett tulajdonságaink és értékrendszerünk viszonya szabja meg. Fontos tehát mennél jobban megismer-nünk magunkat, hogy testi-lelki jótulajdonságainkat erősíteni, edzeni tudjuk, illetve a veszélytényezőket — rizikófaktorokat — ellenőrzés alatt tartjuk, befolyásukat csökkenteni, esetleg hatástalanítani törekedjünk. Az öröklött veszélyeztető tényezők közül a leggyakoribbak az anyagcsere zavaraira — érelmeszesedésre (szírfélék), cukorbetegségekre (szénhidrátok), köszvényre (fehérjék) — hajlamosítók. Tehát a mértékletes, célszerű táplálkozás, és ezen anyagokat elégető testmozgás lesz védőhatással szív- és érrendsze-rünkre. A károsító anyagok érfali lerakódását segíti elő az idegrendszer olyan tartós igénybevétele, mely „tehetetlen dühöt” és/vagy „szorongást” vált ki. Hogy ezek mennyire függenek tőlünk (öröklötten vagy szerzetten), illetve mennyire környezeti ártalmak (társadalom munkahely, család), az legtöbbször nehezen tisztázható.

— *Mi a teendő, ha az ember sikeresen föltérképezi az őt érő ártalmakat?*

— Célszerű kitérni előlük. Ha elkerülésük lehetetlen, reagálásunkat érdemes csökkenteni: ez múlhat az egyén megfelelő edzettségén, vagyis az ilyen helyzetek kezelésében szerzett gyakoroltságán. Hogy a nehéz helyzetek kárunkra vagy éppen javunkra válnak-e, az tőlünk is függ: attól, hogy miképpen értékelünk, hogyan reagálunk. Az értékelésben rendszerint hajlamosak vagyunk magunkat, érdekeinket túlbecsülni, s önnön javunkon szorongani. Máskor a körülményeket értékeljük túl, és ezért elnyomottnak, sikertelennek, bosszantóan tehetetlennek érezzük magunkat. Mindkét esetben azért torzul el értékelésünk, mert érzelmileg önmagunkat állítjuk a középpontba. Ha nem folyton azon izgulunk, hogy nekünk mi a jó, hogy nekünk mi a rossz, hanem érzelmileg el tudunk szakadni az állandó önös érdekektől, sőt sikerül felülemelkedni rajtuk, akkor nyugodtan vállaljuk akár az elkerülhetetlen balsikert is, vagy mások velünk szembeni mulasztását, mert akkor függetlenebbnek, szabadabbnak érezzük magunkat, és már nem reagálunk kóros ingerekkel.

— *Reakcióink ilyen csökkentése nem jelenti egyben emberi mivoltunk megszűnését is?*

— Egyáltalán nem. Ez csupán egy módszer a stressz-helyzetek kezelésére. Valódi, vagy vélt önérdekeink érvényesülhetnek úgy is, hogy érzelmeink középpontjába nem önmagunkat, hanem valaki mást, esetleg valami mást helyezünk. Ez a más elsősorban a családunk lehet: házastárs, gyermek, szülő; másodsorban barát, munkatárs, ritkábban eszme. Aki valóban másért tevékenykedik, az nem szorong saját javán, nem dühöng saját tehetetlenségén. Kétségtelen, hogy a másokért végzett munkában is érhet bennünket csaldódás, de ez másképpen érint, hiszen eleve áldozatot vállaltunk, vagyis lemondunk az érdekérvényesítés, továbbá a siker egy részéről. Így ezek részbeni, vagy akár teljes elmaradása sokkal kisebb vagy akár semmilyen érzelmi megrázkódtatást nem okoz. Az e fölött érzett bánat — nemes érzelem lévén — nem úgy hat, mint az önszeretet. Már csak azért sem, mert az előbbi mulandó, míg az önimádat öngerjesztő, jellempusztító hatású.

— *Hogyan lehet kilépni ebből az ördögi körből?*

— A korszerű szabályozás-elmélet szerint a pozitív visszacsatolás úgy hat, hogy a hatás egyre jobban felerősödve annyira igénybe veszi a forrását, hogy az végül tönkremegy. A szabályozott rendszerek stabilitása, kiegyensúlyozottsága éppen fordítva biztosítható: negatív visszacsatolással. Ez azt jelenti, hogy a kívánt hatás többletét maga a rendszer semmisíti meg. A másokért vállalt áldozat ilyen negatív visszacsatolás az önzés szabályozására. Manapság — sajnos — az áldozatvállalást, a szolgálatot legtöbbször idegenül, vagy éppen ellenszenvvel fogadják, hiszen a szociális értékek hangoztatása ellenére az önmegvalósítás lett a program, vagyis a pozitív visszacsatolás. Hogy ez mire vezet, tapasztalhatjuk napjainkban.

Az önkorlátozás az egyéni jellemfejlődés szempontjából is nélkülözhetetlen. Olyan, manapság nem éppen divatos fogalmak tartoznak körébe, mint az önfegyelem. Ez nem elfojtás, magunkra kényszerített akadály, hanem belső szándékból fakadó összerendezett cselekvés. A gátfutás csak kényszerű lábemelgetéssel sikerül, de kinek jutna eszébe ezt kifogásolni? A fegyelmezett jellem csak edzéssel állítható elő. Az edzéstervben legyen áldozatvállalás, de nem egyszeri nagy, hanem kisebb, ám rendszeresen ismétlődő.

— *Ebbez jó példára is szükségünk lenne.*

— Egy jó mesteredző sokat segíthet ebben. Igaz, napjainkban a mester—tanítvány viszony kiveszőben van, mert tekintélyi alapon elfogadni más irányítását — értelmi, akarati, érzelmi ügyekben — szintén nem illik. Érthető, hiszen ebben a században a

tekintély-elvvel annyi visszaélés történt, hogy indokolt az emberek gyanakvása. Ennek ellenére szükség van rá. Nélküle nem juthatunk olyan messzire, mint általa. Érdemes tehát alávetni magunkat a jól megválasztott mesternek, addig, amíg saját erőnkre nem váltunk. Így van alávetve a gyermek a szüleinek, a diák a tanítójának. Ugyan hogyan tanulna meg írni az a tanuló, aki már az „a” betűnél bizonyítást várna el tanítójától, hogy igaz-e, amit tanít. Előbb 27-szer el kell hinnie pusztán tekintélyi alapon, hogy az abc-re tanítják, s csak a végén ellenőrizheti, hogy beválik-e a tudása.

— *Mindez érvényes a tanulásban. Érvényes-e azonban ez az érzelmi és az akarat szférában is?*

— Ahogy az értelem tanításában elfogadjuk a tekintélyt, ugyanúgy kellene elfogadnunk az akarat és az érzelem nevelésében is, vagy még sokkal inkább. A tudást könyvből vagy elektronikus közvetítők révén is megszerezhetjük, de a jóakarat és szépérzék ezek révén kevésbé sajátítható el. Ezekhez jó mesterekre van szükségünk, hogy „iskolázottak” legyünk, kulturáltan viselkedjünk. Mennél jobban megértjük a dolgokat és mennél kulturáltabban reagálunk, annál kevésbé árthat szív-érrendszerünknek mindaz, ami ér bennünket.

— *Hogyan jelentkeznek a magánéletbeli stressz-szituációk a szív- és érrendszeri megbetegedésekben?*

— A környezet és az egyén egymásra hatása — maga az élet. Mennél közelebbi a környezet egy része számunkra, annál fontosabb, annál hatásosabb. A család meghatározó jelentőségű. A családban a közös és kölcsönös jó teljesebbé tételére, a szeretet boldogító légkörének megteremtésére és élvezésére törekszünk. Rossz családi körülmények között, a már előzőekben részletezett reagálás-szabályozás gyakorlására ad alkalmat. Emberi gyarlóságunk folytán a legtöbb esetben a jónak és rossznak érzett periódusok, a pozitív és negatív helyzetek váltogatják egymást. Akár az időjárásban, ugyanaz a jelenség lehet egyszer kedvező, máskor kedvezőtlen. Manapság „szembenézünk” a gondokkal, „találkozunk a problémákkal” — ahelyett, hogy előre felkészülnénk rájuk. Persze ehhez előrelátás és idő kellene, mely utóbbinak rohanó világunkban hűjával vagyunk. Éppen ezért lenne sokszor szükségünk bölcs tanácsokra, figyelmeztetésekre, amit viszont el kellene fogadni, meg kellene szívlelni, s ez az el nem ismert tekintély-elv miatt nehezen várható el.

— *Vajon a családban is a tekintély-elvű alá-fölé rendeltségi viszonyok a feszültségek forrásai?*

— Kétségtelenül. A gyermeknevelésben például nagy különbség lehet attól függően, hogy hány gyermek van, továbbá, hogy milyen idősök. Ha többen vannak és kicsik — nemigen van gond a gyermeki engedelmisséggel, legfeljebb saját türelmünkkel. Egyke esetén, vagy tizenéves korban már inkább, mert a gyermek nem „szót fogadni”, hanem „videót nézni” akar. Modern világunk — miközben csodálatos játékaival tágítja az értelmet — elhanyagolja, vagy éppen rongálja a többi jellemképző hatását, sőt testi kárt okozhat. Utóbbira jó példa a tévéjátékok legtöbbsége, amelyek időbeli sürgetés mellett kényszerítik olyan cselekvésre a játszókat, amelyben csak az időzítés a teljesítmény. Sem a test erejét, sem a mozgás bonyolultságát nem igénylik. Az izgalom anyagai így nem égnek el, pedig jócskán keletkeznek. Mivel a számítógép többnyire kudarcra kárhoztatja a játszókat, a keletkező káros anyagok szív-érromboló hatása még jobban érvényesül. Korlátlan ismételhetségségük pedig szinte hatványozza a nem kívánt hatásokat. A jellemvonások rongálására azért alkalmasak, mert a modern gyermekjátékok egy része már szinte semmi alkotó jellegű közreműködést sem kíván meg a gyermektől.

— *Mi a véleménye az úgynevezett alkotó jellegű játékokról?*

— Vegyük például a LEGO-t. A precizitás finomságai már benne vannak a darabokban. Elég ha a gyerek összerakja azokat, a felszín sima, a szín szép. A befejezés tökéletességéhez szükséges szakaszt hanyagoltatja el a gyermekkel, amire a legnehezebb ránevelni. A gyors összerakás elnagyolható feladata után így meg nem érdemelt siker a jutalma. Őt dicsérik azért a szépségért is, amit a gyár hozott létre. Korábban éppen a fordítottja történt. A játék nagya volt adva: egy fadarab, bodzaág, lúdtoll, s azt a finom többletet — méghozzá pontosan, mert különben nem működött — kellett játszva hozzácsinálnia a gyereknek, amitől az játékká lett: facsiga (ostorral hajtható), bodza-síp, krumplipuska stb. Akkor háromszorosan örültünk: egyszer annak, hogy elkészült a játék, másodszor annak, ahogy játszottunk vele, harmadszor, amikor odaajándékoztuk a kisebb gyerekeknek.

— *A gyermeknevelésen kívül a házastársak egymáshoz való viszonya is családi feszültségforrást jelent.*

— Erre már a kezdet kezdetén gondolniuk kell a feleknek. Ahhoz, hogy bármelyikük alkalmazkodóképessége ne legyen állandóan próbára téve, szükséges, hogy ne egymáshoz alkalmazkodjanak, hanem a közösen elismert normához. A szellem világában nem igaz, hogy az ellentétek vonzzák egymást, ellenkezőleg, szikrázva taszítják. Ha a házastársak között jelentős különbség vagy eltérés van az elismert értékek tekintetében, akkor ez állandó stressz-helyzetet teremt legalább az egyik fél számára, s ez a stressz megteszi a magáét, gyomorfekélyben, magas vérnyomásban, szívinfarktuszban.

— *Mi szükséges az egészséges emberi élethez?*

— Az egészséges emberi élet, amint a magyar nyelvben az „egész” szó kifejezi, a teljes életre vonatkozik. Az ember számára ez testi-lelki jólétet jelent. Jól lenni a tudat számára annyi, mint jól tudni a dolgokat és ez a jól tudás beválik az életben. Minthogy mindennek nem járhatunk utána, nem magunk jövünk rá a nyitjára — információk tömegére kell hagyatkoznunk. Ebben legfontosabb, hogy fogalmaink pontosak, következtetéseink helyesek legyenek. A fogalmak pontosságával sokszor van baj. Ha a szellemi életet félművelt, zavaros fogalmakkal, vagy téves következtetésekkel teli hírközlés uralja, akkor mind az egyéni, mind a közösségi bajok csak halmozódni képesek, mindenki ártalmára. Mintha a gyógyszerárban a címkéket eggyel odébb ragasztanák. Nem lehet a becsapást ügyességnak, a gátlástalanságot felszabadultságnak, a megbízhatatlanságot alkalmazkodóképességnak, a lustaságot kényelemnek, a becsületességet máléságnak, a szexualitást szerelemnek, a hűséget mafláságnak, a körültekintést félelemnek vagy fordítva, a gyávaságot óvatosságnak nevezni. Az a baj, ha a szavak nem fejezik ki a tudást, vagy éppen elrejtteni vannak hivatva.

— *Mit várhatunk egészségünk szempontjából gazdaságunk fejlődésétől, jövőjétől?*

— A gazdaság teljesítmény-célúsága, a verseny mindenek előtt valósága szinte előre programozottan gyártja a sikertelen emberek tömegét. A versenyszellemmel szemben a szolidaritás szellemét érdemes erősíteni, mint olyat, amely szinte csak győzteseket produkál: győztest a legmértöbb ellenfél, azaz önmagunk felett, s győzelmet az összefogással legyőzött nehézségek felett. A szolidaritás által az ember egymás kibontakozását szolgálva teljesíti ki önmagát.

— *Az ember tebát magára marad egy működő világban. Milyen kiutat lát ebből a helyzetből?*

— Régebben a helyettünk dolgozó gépek szerkezete elárulta működésük mikéntjét. Ma egy golyóstoll, egy rakéta, vagy rüzs alakra annyira hasonlíthat egymáshoz, hogy

trükkfilmekben akár helyettesíthetik is egymást. A mikroelektronika pedig egyenesen titkos. Az ismerős világ így válik egyre felismerhetetlenebbé a mindennap emberének, s ez a „tehetetlenség” egyfajta érzését keltheti, még ha nem is tud róla. A gépek csak kezelőpultjukat mutatják s a gombok oly egyformák! Könnyű mellényülni, különösen ha belső gondok zavarják a külső sorrendet. Ugyanakkor a gép szigorúbban ellenőriz, mint a főnök, és nem felejt. Összegezi a tévesztéseket, fokozva a kezelő szorongását vagy tehetetlenségérzését.

Az ilyen civilizációs ártalmak elkerülése vagy kivédése csak humanista munkahelyi struktúrában valósítható meg. Embertelen körülmények közé robotokat kell telepíteni akkor is, ha az drágább. Ez a munkaadó szolidaritása. Különös, de igaz, hogy emberi élet csak emberfeletti erőfeszítéssel tartható fenn. Csak önkorlátozással, önlegyőzéssel teremthet az ember a maga számára olyan körülményeket, melyek nem sértik mások érdekeit. Nem lehetünk teljesen függetlenek másoktól s ez nagy önfegyelmet kíván. Az ókor etikai normája a korlátozott önzés volt, a jelené csak korlátlan önzetlenség lehet. A különbség annyi, mintha egy műkincset érő szobrot egy időnkénti kiállításra kölcsön adnak, mások időnkénti örömeire (mely egy humanistához méltó cselekedet) avagy odaajándékozva egy közösségnek, kiállítják köztéri dísznek mindenki állandó gyönyörűségére.

— *Hogyan viselkedjék ilyen nehéz körülmények között ifjúságunk? Milyen életvitelt tanácsol a számukra?*

— Az új generáció energia-zavarait nem a befektetett energia hiányossága, hanem a felhasználás összerendezettségének zavara okozza. Ez ellen nincs más terápia, mint az igazi tudás, az edzett jellem, a kulturált ízlés és viselkedés, az igazi testnevelő és nem kiuzsorázó sport (3×20 perc hetente szabadtéri harmonikus testmozgás!), a közjó szolgálata, egy szolidáris közösség építése.

Életünk az önmagunkkal és a körülményeinkkel folytatott csatározások és megbékélések sorozata. Az elviselhetetlenségtől a boldogságig ingadozó reagálásunk akaratunktól függ. Ha a környezet uralkodik rajtunk, akkor az ősi szerző-támadó beidegződések tehetetlensége szorongássá válik, és lelket-testet rombol. Ha magunkat helyezzük minden fölé, akkor csak a haszon-éhség vagy a hatalom-éhség kielégíthetetlen dühe marad nekünk, s pusztít bennünk. A kiegyensúlyozott, egészséges élet egyik legfőbb értéke a mérték: annak tudása, hogy kin, miben, mennyire kell uralkodnunk, mit, miben, mennyire szolgálnunk. Mindehhez megfelelően edzett akaratra van szükségünk. Ezeknek az arányoknak a kialakítása életprogram; s ebben elkopni emberfeletti erővel elérhető, emberhez méltó öröm.

Sz. R.

MEGJEGYZÉS a *Vigilia* 1990/1. januári számában megjelent, Három nuncius Kelet-Európából című cikkéhez:

Az angol szerző, Anthony Rhodes pontatlanul fogalmaz, amikor azt állítja, hogy a magyar kormány 1944 májusáig nem tett zsidóellenes lépéseket. Az 1938:XV. törvénycikk (úgynevezett I. zsidótörvény) bizonyos foglalkozás-körökben húsz százalékra csökkentette az izraelita vallásúak számát. Ezt további negatív intézkedések követték. A szerző pontatlansága annak is tulajdonítható, hogy világnyelven nincs hozzáférhető színvonalas szakirodalom a magyar történelem korszakairól.

Ezen szerkesztőségi megjegyzés technikai okokból maradt le a szóbanforgó tanulmány végéről.

TÖRÖK ENDRE

A hatalom kísértésében

A technikai civilizáció embere a hatalom akarásának valóságában él. Az Isten nélküli szabadságot állítva szabadságként, az isteni képmást a gonosz mintegy kiforgatja az emberben azzal a kísértéssel, hogy istenként maga állíthat törvényt magának, és csak az a törvény, ami neki mint önakaratú lénynek megfelel. E metafizikai fordulatot mélységében elsőnek Dosztojevszkij és Nietzsche értette már az öncélúság elvének elszabadulása előtt, mégpedig egymás ellentételezéseként. Nietzsche szerint „el kell jönnie a nagy szeretet és megvetés *megváltó* emberének... A jövőnek ez az embere... felszabadítja az akaratot, visszaadja a földnek célját és az embernek a reményét — ennek az Antikrisztusnak és antinihilistának, Isten és a Semmi legyőzőjének — ennek az embernek egyszer el kell jönnie...” (*Az erkölcs geneológiájához*, 1887). Nietzsche a hősi személyre tette a hangsúlyt, a kivételes emberre, aki képes lesz birtokolni önmagát önmaga által. Ha pedig képes lesz erre, akkor új erkölcsöt tanít: „Mi a jó? — Minden, ami a hatalom érzetét, a hatalom akarását, magát a hatalmat növeli az emberben. Mi a rossz? — Minden, ami gyöngeségből ered... Nem elégedést, hanem több hatalmat, nem békét minden áron, hanem háborút, nem erényt, hanem rátermettséget... A gyöngék és a rosszul sikerültek pusztuljanak el: ez emberszeretetünk első tétele... A cselekvő részvét minden rosszul sikerült és gyöngé iránt — a kereszténység” (*Az Antikrisztus*, 1888). Bár Nietzsche elutasította, sőt lenézte kora jámbor polgári civilizációját, viszonylag kevés kockázattal kimondható, hogy a tudományos-technikai forradalom meghozta azt az embert, aki „Isten és a Semmi” legyőzőjeként próbálja elfoglalni a világot. Az, aminek vonzáskörében élünk ugyanis, már nem polgári civilizáció, legkevésbé pedig keresztény, hanem a technikai *elv* civilizációja, mely a világ leigázásában gondolkodik. Mivel a világ — a józan ész szerint — az emberre van bízva, ismeretei ezt a rábízottságot kellene hogy szolgálják, csak éppen az isteni képmásnak a gonosz által történt megszállása következtében, az ismeret bűneként, a hatalom akarása a világ kihívására irányul. Az ember megalkotja önléte paradoxonát: mennél többre jut az okosságával, annál kevésbé hajlik a lelke felé. Ezért azután az élet ellen fordul az élővilág pusztításával, ami egyben saját s elemi lényegének gyilkolása is. Szabadsága tévképzetéből tevődik össze. Istentől elszakadva a Semmit nem tudja, nem is tudhatja maga alá gyűrt, s ezáltal a *technikai tudat* embere a civilizációjának rabszolgája.

Nietzsche az emberben az isteni képmást Istentől elszakítva tételezte és ezzel valójában — anélkül, hogy sejtette volna — az erkölcsi heroizmust egy erkölcsi katasztrófa jegyében állította. A gonosz éppen ezt, az Istent elhagyó istenség öntudatát „gondolta ki” az embernek, hogy benne az isteni képmás megromoljék. A *Karamazov testvérek*ben az

ördög szava, amely Ivanhoz intézett szó, az isteni képmás megkísértése: „Szerintem semmit sem kell lerombolni, csupán az emberiség Isten-eszméjét, ezzel kell kezdeni a dolgot! Ha egyszer az emberiség általánosan elfordul Istentől (s én hiszem, hogy eljön ez a periódus a geológiai periódusokkal párhuzamosan), akkor magától, emberevés nélkül megbukik az egész eddigi világnézet, s ami a fő, az egész eddigi erkölcs, és valami új jön. Az emberek összefognak, hogy elvegyenek az élettől mindent, amit adni tud, de csakis evilági örömet és boldogságot. Az ember isteni és titáni büszkeségű lesz, valóságos emberisten. Akaratával és tudományával minden órában legyőzi a természetet, s ez minden órában oly nagy élvezetet szerez neki, hogy odaadja érte minden azelőtti mennyei élvezet reményét... Mi több: még ha ez a periódus soha nem jön is el, de Isten és halhatatlanság nincs, az új embernek szabad emberistenné válnia, akár egymagában az egész világon, s ebben a minőségben persze könnyű szívvel ugorhatja át a régebbi rab-ember erkölcsi korlátait, ha szükség van rá. Isten számára nincs törvény! Ahol Isten van — az isteni hely! Ahol én vagyok — az az első hely... -minden megengedve- és kész!” Csakhogy ez, az emberistenség eszméje, a gonosz „önállósulása” a világban egy lehetetlenséghez vezet: megrontása következtében az ember a közös emberi lényeket provokálja. Létrehozza az isteni képmás paródiáját, aki a maga akaratából törekszik uralni a történelmet, miközben e történelem mint ítélet alatt nyög. Az Istentől elfordult ember valójában megbízatásával szakító lény, Isten országa helyett az ember országát akarja, holott, ha „minden megengedve” az emberistenség okán, akkor ez az ország a gyűlölet jegyében fogan, legyen az akár az erő erőszaka, akár a szavak erőszaka. Életünk nyomorúsága végül is ebből az erőszakból, abból az önhittségből fakad, hogy a fejlett és folyvást fejlődő technika segítségével az ember a természetet, világmagyarázataival pedig a történelmet maga alá tudja rendelni, mégpedig megtorlás nélkül. De van megtorlás: a természet kizárja az embert a világban való otthonosságából, míg a történelem a viszonylagos értékek körébe taszítja, főként a politikai élet színterére, amely minden érték közül a legalacsonyabb érték helye.

Kimozdulni a mélypontról *tényleges kimozdulásként* csak egyféleképpen lehet: lelki jóvátétellel. A lelki jóvátétel pedig: igyekezet az isteni képmás helyreállítására, kitörés az emberistenség téves szabadságából. Nem a képmásnak kell a tudományt és a történelmet szolgálnia a gonosz akaratából, hanem a tudománynak és a történelemnek a képmást Isten szándéka szerint. Jóval kell és egyedül csak a jóval lehet legyőzni a gonoszt. „Rosszért rosszal senkinek ne fizessetek. Törekedjete arra, ami jó minden ember szemében. Amennyire tőletek függ, éljete mindenkiel békességben. Ne szolgáltatatok magatoknak igazságot, szeretteim, hanem hagyjatok teret Isten haragjának, hiszen írva van: Ényém a bosszú, én majd megfizetek — mondja az Úr. Sőt, ha ellenséged éhezik, adj neki enni, ha szomjazik, adj neki inni. Ha ezt teszed, izzó parazsat raksz a fejére. Ne engedd, hogy legyőzzön a gonosz, inkább te győzd le a rosszat jóval.” (Róm 12, 17 — 21) *Minden kezdet a személyben van tebát.* A gonoszt nem lehet intézményesen, létesítményekkel legyőzni. A rosszal csak a személy nézhet és képes csupán *valóságosan* szembenézni, ehhez azonban először önmagával kell megküzdenie: a saját maga által elkövetett, érzett vagy gondolt igazságtalanságokat kiirtania a lelkéből. De vajon kész-e az egyén annyira önnön mivoltába hatolni, hogy belássa, milyen mértékben és hogyan él szívében a másik ember iránti igazságtalanság? Többnyire azt gondolja ugyanis, hogy az ő birtokában van a megítélés joga, s így az ember és ember közötti viszonyt a szakadatlan ítélkezés, a másik ember feletti hatalomnak ez a kényszere hatja át. Nincs más út végül is, mint a tanítás útja: „ne szolgáltatatok *magatoknak* (szerzői kiemelés) igazságot, ... hanem hagyjatok teret

az Úr haragjának...” Aki ezt az utat követi vagy legalábbis megpróbálja követni, lehet, sőt nyilvánvalóan ki van téve mások igazságtalanságának, viszont mentesül attól, hogy lelkiismeretét végzetes tévedés, az igazság kisajátításának bűne terhelje. Csak az az ember szabad, aki azon fáradozik, hogy ne sértsen senkit és ne legyen sérthető.

„Ekkor odamenvén Péter, monda: Uram, hányszor lehet az én atyámfiaának ellenem vétkezni és néki megbocsátanom? Még hétszer is? — Monda néki Jézus: Nem mondom néked, hogy hétszer is, hanem még hetvenhétszer is.” (Mt 18, 21—22) De lelki felhatalmazása a megbocsátásra csak annak van, aki először a saját vétkeiért vezekel. Ha tudja, hogy neki is „él” a bűne, nemcsak annak a másiknak. Nem mérlegel, hanem mindenekelőtt önmaga megtisztítását tartja élete céljának. Mert ha ezt gondolja, már az ellene elkövetett vétek megbocsátásában is él. A technikai civilizáció láthatólag bukott szabadságával szemben, amelyben az ész nagysága a lélek ridegségével társul, csak a személytől személyhez forduló kölcsönös megbocsátás teremthet valódi szabadságot. Semmiféle jog és földi törvény nem alkalmazza és nem is tudja — emberi természeténél fogva — alkalmazni a megbocsátást, csak a személyben rejlő isteni képmás. Ezért mindig *a személy az első érték*: esendősége ellenére részben mégiscsak tőle függ, mennyire képes felülmúlni a gonoszt vagy éppen ellenkezőleg, aláadni magát a gonosznak. Mindenesetre a hatalom akarásáról való *szabad* lemondás, mely a szeretetet kiváltképp korunkban felváltó gyűlölet, a gyűlöletben önmagát kiélő gonosz erő levetésének útja, az egyéntől kell hogy kiinduljon. Az élet — Heidegger kifejezésével élve — a „lételhagyás” végső stádiumába került, azaz „egy másik kezdet” szükségességét mutatja. Sokan gondolják úgy, hogy a létesítmények tökéletesítése korrigálhatja az elrontott világot. De e tökéletesítés inkább csak fokozná az élet mint hamisítvány valóságának a képzetét. Az embernek a lelkét kell helyrehoznia. A valóságos valóságot kell önmagában keresnie. Csakhogy e helyrehozás és a technikai tudat ellentéte olyan csapda, amelyből az ember csupán önakaratából nem képes kikerülni. Szüksége van az isteni kegyelemre, hogy elkerülje a bukást a maga által kitervelt önpusztító szabadságban. A kegyelem pedig ingyenes. De ez nem meddő várakozást jelent, valami egészen mást követel az embertől: aktív, szellemi éberséget, amely megváltoztatja alapállását. És akkor lehetséges, hogy az elfelejtett lét újra feltárul előtte. Lehetséges, hogy a kegyelem abban nyilvánul meg, amire a civilizált világ nem is gondol: az ember félelme és rettegése önmagától, amelyből az intézményességig „fejlett” gyűlölet is szerveződik, a technológiában felhalmozódó ismereteket *tudássá* változtatja. A tudás azután — majdan — a *lét megtudásával* jár, és ez a megtudás, már csak azért is, hogy a félelem és a rettegés eltűnjön, a jó által meghaladja, kijátssza a gonoszt. A teremtettség érzését odáig fokozza, hogy teremtmény képességét és akaratát az ember ne a hatalom akarásában, hanem a föld „betöltésében” lássa. S ha ezt látni fogja, látja eredendő isteni célját: mint képmás a megtudás szellemében cselekszik. Talán ez lesz a „másik kezdet” kifejlése.

Elkötelezett egyház — Haitiban

Haitit négy tény jellemzi: munkanélküliség, nyomor, analfabétizmus, terror. A városban lakók háromnegyedének nincs állandó munkahelye. A falusiakat a karib-tengeri ország 1985-ig szabályosan árusította és szinte rabszolgaként adta bérbe a szomszédos Dominikai Köztársaságnak. 1789-ben a lakosság 80 százaléka rabszolga volt. Ma a 6 milliós népességben ugyanekkora a nincstelen proletárok aránya. A gyermekek 60 százaléka betegesen alultáplált. A nyomor és a kiszolgáltatottság elől sokan emigrálnak. A Dominikai Köztársaságban közel félmillió haiti menekült él.

Kolumbus 1492-ben lépett Haiti földjére. Néhány évvel később francia telepesek vették birtokukba a szigetet. A hivatalos nyelv ma is a francia. Az olcsó munkaerőt a rabszolgakereskedelem biztosította. Ma a népesség 85 százaléka néger, 15 százaléka mulatt. A francia forradalom hatására Haiti 1803-ben kikiáltotta a függetlenséget s ezzel a világ első néger köztársasága lett — és az USA után az amerikai földrész második független országa. A gazdasági önállóságot ellenben nem sikerült megteremteni. Államcsínyek, polgárháború, 1915—1934 között amerikai megszállás, majd újra belharc követték egymást. 1957-ben Dr. Francois Duvalier („papa Doc”) került uralomra. A Dunántúl nagyságú Haiti azóta jóformán a Duvalier család magánbirodalma. 1971. évi halálakor „papa Doc”-ot fia, Jean-Claude Duvalier („baby Doc”) követte. Uralmának az általános tiltakozás vetett véget. Elmenekülését követően ellenben előbb a katonaság (1986), majd manipulált választások után „papa Doc” biztonsági tanácsadója, Leslie Manigat vette át a hatalmat (1988 január). Alig néhány hónapig tudta megtartani. Júniusban Namphy tábornok, szeptemberben Prosper Avril tábornok hajtott végre sikeres államcsínyt. Mindez a lakosság zömét alig érinti. Sem a nyomor, sem a terror nem változott. A politikai rendszer létét hatalmas erők biztosítják: az USA és a karhatalom. Az utóbbihoz nemcsak a katonaság és a rendőrség tartozik, hanem 1961 óta a Duvalier-klán magánhadserege, a „tonton macoutes”. Ki ellen kell a fegyver és erőszak? Mindenki ellen, aki szerint „változásra van szükség”, a népoktatók ellen, a bázisközösségek ellen, a falusi önszegély szervezői ellen, a világi keresztény aktivisták ellen, az egyház ellen.

A mintegy 6 milliós népesség 78 százaléka katolikus. Az egyház 461 pap, 281 szerzetes testvér és 932 szerzetes nővér mellett elkötelezett világiak ezreinek tevékenységét koordinálja. Világiak munkájára alapozva sikerült megnyitni a Felnőttnevelési Intézetet és a Menekültek Lelkipásztorkodási Központját. Szinte kivétel nélkül világiak a katolikus Radio-Soleil és a katolikus napilap munkatársai. S legfőképpen világiak tanítják írni-olvasni és összefogásra, közös tevékenységre a falvak és külvárosok népét.

Az emberek öntudatra ébredése mindig ijesztő a hatalmasok számára. Haitiban a kevesek uralma szélsőséges formát öltött. Duvalier a falusi közbirtokokat rokonainak, híveinek adományozta, akik most fegyverrel védik „jogos tulajdonukat”. S a fegyvert mindazok ellen fordítják, akik a jogosságot kétségbe vonják. Az elmúlt két évben több papot és apácát, tucatnyi tanítót és agronómust és több száz parasztot öltek meg — alkalomadtán egy templomot is felgyújtva, egy kórházat is megtámadva. „Békésebben” járt el a kormány 1982-ben, megparancsolván, hogy minden sertést le kell vágni. Azóta sem sikerült bizonyítani, hogy sertésvész fenyegetett volna. Ezután évekig csak US-amerikai

disznókat engedtek tartani. Valaki jó üzletet csinált. A kisemberek pedig egyáltalán nem tudták megvenni a drága és a helyi viszonyokhoz nem alkalmazkodó amerikai állatokat. Ma egyházi akció keretében hozzák be újra a jól bevált régi fajtát — a szomszédos Dominikából, ahol nem fenyegetett „sertésvész”. A haiti katolicizmus az évek során két dolgot megtanult. Egyház csak ott él, ahol a papok és a világi hívek bíznak egymásban, együttműködnek és egyformán nem félnek a munka nehezétől. S ez a munka ugyanannyira szociális tevékenység, sőt politika, mint amennyire hithirdetés és egyházépítés. Ez is, az is az emberek felemelése. Ez is, az is az Evangélium követése és megvalósítása.

A papok és világiak, a „hivatalos egyház” és a közösségekben megvalósuló egyház egysége a közös munkában született. Az egységessé válás néhány útja külön is figyelemre méltó. 1980 és 1988 tavasza között a püspöki kar 53 körlevélben szólt hozzá az ország és az egyház égető problémáihoz. Ezek között vannak toborzó, ébresztő írárok: „Ti vagytok az Egyház!” (1982), „Valaminek meg kell változnia!” (1983), „Felhívás a nyugalomra és megbocsátásra” (1986), „Meggondoltság és elköteleződés” (1986), „Élesszük fel a reményt!” (1987). Vannak átfogó helyzetelemző, a nemzeti újjászületésről gondolkodó, a köz ügyeit felvállaló dokumentumok: „Az egyház küldetése és az előtte álló kihívás” (1980), „Az egyház társadalmi és politikai részvételének alapjai” (1983), „A haiti egyház chartája az emberek felemeléséről” (1983), „A parasztság helyzete” (1986), „A szabadá válás útja” (1986), „A demokratikus társadalomba való átmenet chartája — az egyház társadalmi tanítása talaján” (1986), „A népbe vetett bizalom” (1987). A körlevelek néhány kérdést, mint az alfabetizációt, a társadalomért való elköteleződést, a társadalom életében való részvétel jogát visszatérően tárgyalnak. Évente egy vagy több körlevél a súlyosabb konfliktusokról, törvénysértésekről, emberek elhurcolásáról, gyilkosságokról, választási csalásokról, az általános félelemről szól. A félszáz iratból három foglalkozik kizárólag lelkipásztori vagy spirituális témákkal, a nemzeti Eucharisztikus Kongresszussal (1981), II. János Pál látogatásával (1983) és egy Szűz Mária Triduummal (1986), de mindegyik a keresztény hit és erkölcs szellemében ad útmutatást. A püspöki kar körleveleivel részt vesz a keresztényeket és az országot foglalkoztató ügyekben.

Az egységnek másik eszköze is van, a bázisközösségek találkozói. Esetenként egy közösség saját kezdeményezésére hív meg 20–30 másik közösséget. A találkozók ismerkedések, a közös ima alkalmi és a közügyek megbeszélésének lehetőségei. Az egységteremtés harmadik intézménye az évről évre több száz fő számára megtartott egy- vagy kéthetes „továbbképzés”. Témái: „Éljük meg közösségben az Evangélium radikalizmusát!” (1980), „A szolgálat új formái az egyházban” (1981), „Szociális lelkipászkodás” (1983), majd kétévi előkészület után nemzeti kongresszus „A haiti egyház — a változás hajtóereje” címmel (1986).

Politizál az egyház? „Amint valaki az emberi jogokkal foglalkozik — írja egy körlevél —, megvádolják, hogy -politizál-, hogy valami felforgató tevékenységet folytat. Azt mondják, hogy az egyháznak nincs joga arra, hogy -a politikába beavatkozzon-. Eszerint csak az lenne a szerepe, hogy a spirituálissal, a lélek üdvösségével foglalkozzon, hogy megtestésülés nélküli Evangéliumot hirdessen a társadalom politikai dimenziójától elszigetelten. Ám a politikai dimenzió az emberi létezés lényegi eleme. Átfogó, hiszen célja a társadalmi közjó... Az emberek és egy nép életének ez az átfogó dimenziója, a politika, az igazságosság és a testvériség gyakorlásának megkülönböztetett színtere. Az egyháznak tehát joga, hogy ezen a területen jelen legyen, hiszen kötelessége, hogy az ember egész egzisztenciáját evangelizálja az Úr megtestestülése iránti hűségben.”

M. M.

Az 1950-es egyezmény*

II. rész

Grösz: Újból hangsúlyozzuk, hogy a szerzetesrendek feloszlata és egyes szerzetesházak megszüntetése kizárólag az apostoli szentszék egyedüli joga; sem az egyes püspököknek, sem a püspöki karnak, sem a szerzetesrendek főinek arra hatalma nem terjed ki, és az egyházi rend megsértése nélkül abban közre sem működhetnek. Valahányszor az államhatalom a szerzetesrendek feloszlatásához nyúlt, az egyház mindig tiltakozott ellene, a szabad vallásgyakorlásnak megsértése ellen. Mi sem vehetjük tudomásul a kormánybizottság ama legutóbbi bejelentését, hogy a kormány elhatározott szándéka a szerzetesrendek egy részének megszüntetése, illetőleg működési engedélyének megvonása. Mi beletörődünk az államhatalom közreműködésébe, ennek enyhítésében nyilvánulhat meg működésük. Ennek értelmében teszem meg alábbi javaslatainkat.

1. Ne vonassék meg a működési engedély azoktól a szerzetektől, amelyek egyedüli célja a tagok önmegszentelődése és a lelkipásztori munka. Ezeken sem az állam és kormányforma megváltozása, sem az iskolák államosítása, működési körükön semmit sem változtatott. A népköztársaságban ugyanúgy élnek és működnek, mint az előző évszázadokban.

2. Azoknál a szerzeteknél, amelyeknek működési engedélyt a kormány meg fogja vonni, mindenképpen ragaszkodni kell ahhoz, hogy az ilyképpen Magyarországon megszüntetett rendek tagjainak megadassék a lehetőség, hogy az országot — ahol nem folytathatják az általuk szabadon választott életmódot — elhagyhassák. Mi vállaljuk, hogy ebből kifolyólag az országot semmi különösebb kár nem fogja érni, legalábbis nagyobb nem, mint magának a működési engedély megvonásának tényéből, amelynek híre eljut külföldre is és a külföld természetszerűleg a magyarországi vallásüldözés egyik pontjának fogja feltüntetni.

Legutóbb hallottuk, hogy a Magyar Népköztársaságot a nyugatiak hírverése nem érinti, akkor az eltávozott szerzetesektől sem kell Magyarországnak félnie.¹ Ezek száma nem lesz nagy, részben a nyelv miatt stb. A vallás szabad gyakorlásának elve, az emberi szabadság megköveteli a külföldre való távozás lehetőségének megadását. Kérjük ezt különösen azon szerzetesapok részére, akik itthon a lelkipásztorkodásban nem alkalmazhatók, viszont nyelveket beszélnek.

3. A működési engedély megvonásával sújtott, tehát tényleg feloszlott szerzetek azon tagjainak, akik itthon maradnak, meg kell adni a lehetőséget, hogy tetszésük szerint helyezkedhessenek el a polgári életben, oda mehessenek az országban, ahova akarnak, olyan munkát vállalhassanak, amit akarnak. Meg kell adni a Népköztársaság Alkotmányában mindenki számára biztosított jogokat: a 45. §. biztosítja a munkához való jogot, az 57. §. biztosítja a polgárok személyi szabadságát és sérthetetlenségét, a magánlakás tiszteltetésben tartását.

* A dokumentumokat *Gergely Jenő: Az 1950-es egyezmény* című készülő könyve alapján, az ő jegyzeteivel tesszük közzé. A szövegben az eredeti írásmódot követjük.

Nevezetesen meg kell adni:

a) azoknak, akik plébániát vezettek, nyilvános templomot, kápolnát gondoztak, amelyben istentiszteletet végeztek, és személyük ellen állampolgári szempontból kifogás nincs, meg kell adni, hogy tovább működhessenek világi papi ruhában,

b) a többi felszentelt pap a szerzet lelkipásztorkodásában alkalmazható legyen,

c) a szerzetesek és szerzetesnők családjukhoz visszatérhessenek, egyházközségekben, plébániákon vagy magánháztartásban munkát vállalhassanak,

d) öregekről, betegekről gondoskodás történjék, a szerzetesrendek azon házait, amelyek az öregek és betegek otthonait szolgálnák, a lefoglalásból mentesíteni kell, ha elvették, számukra vissza kell adni és ezen otthonokban elhelyezettek megélhetését biztosítani kell,

e) a püspöki kar nem ellenzi, akik akarnak állami alkalmazást vállalhatnak, de szemináriumtól, politikai pártba való belépéstől, vallás- vagy egyházellenes tárgyú összejövetelektől mentesek legyenek. Munkaidejükön kívül szabadon rendelkezhessenek életmódjukkal, ha többen közösségben akarnak élni, azt megtehessek.

Megjegyezzük és el nem hallgathatjuk, hogy a szerzetesek ha ki is lépnek, fogadalmuk továbbra is köti őket, mert arról csak az apostoli szentszék adhat felmentést. Ez a kormány szerint az egyház belső ügye, de nem fogja megengedni, hogy titkos szerzetesi közösség ne maradjon.² A volt szerzetesek kisebb közösségben együttélni kívánnak, erre az Alkotmány értelmében joguk van, úgy, mint más állampolgároknak is szabad 3–4-en együttlakni. A kormánynak ezeket is módjában áll állambiztonsági szempontból szemmel tartani. Maga a püspöki kar is azon lesz, hogy e tekintetben kifogás ne merüljön fel.

A legutóbbi tárgyaláson a püspöki bizottság ígéretet kapott, hogy a kényszerszertartózkodásra ítélt szerzetesek hazamehetnek, ha nyilatkoznak, hogy a szerzetesi közösséget elhagyják. A fogadalmuk kötelező erővel megmarad. Kérjük ennek foganatosításához a lehetőség megadását. Ez arra a csoportra vonatkozzék, akiknek az engedélyt meg fogják vonni. A másik csoport, akik tovább működhetnek. Az eddigi megbeszélésekből nem elég világos, hogy mik ezekre vonatkozólag a kormány elgondolásai. Teljes működési vagy korlátozott működési engedélyre gondol-e. Teljes működési engedély esetén a szerzetesek az eddigi módon folytathassák életüket és tevékenységüket. Kérésünk, hogy a működésükhöz, életükhöz szükséges szerzetesházak megmaradhassanak, visszaadassanak és a megfelelő utánpótlásról gondoskodhassanak.

Korlátozott működési engedély esetén javaslataink lényegében azonosak a feloszlásra kerülő szerzetesekével. Ha a rendek korlátoztatása miatt nem alkalmazhatók, visszatérhessenek családjukhoz, magánháztartásban alkalmaztassanak, vagy külföldre mehessenek. Az öregekről, betegekről gondoskodás történjék.

Ami végül az esetleg visszaadandó iskolákat illeti, részletesebben nem tudunk nyilatkozni, mert nem tudjuk, hogy hány és milyen fajta iskolákat akar a kormány visszaadni. Ez az ügy összefügg azzal, hogy némely szerzetesrendektől nem vonják meg a működési engedélyt.

Az elmúlt hét folyamán a bizottság szerzetes tagjai a szerzetesrendek vezetőivel megbeszélést tartottak és az ebből kifolyó javaslatokat és előterjesztéseket — amelyek eléggé egyeznek az érnálalám elmondottakkal — Sárközi Pál pannonhalmi apát ismerteti.

Rákosi: Amennyire így első hallásra meg lehet ítélni, az ugrópont tulajdonképpen a II., amelyik elmondja, hogy amennyiben a rendek közül egyesek megmaradhatnak, a mások működési engedélyt a kormányzat megvonja, ehhez természetesen a püspöki karnak lehetetlen hozzájárulnia. Keresni kell tehát a megvalósítás olyan módját, amely lehetővé tenné, hogy a kormányzat ebbeli elhatározását, mint tőlünk kénytelen tényt, legalább tudomásul vehessük és közös megbeszéléssel elviselhetővé tehessek. Ez volna az a kérdés,

amelyről tárgyalni kellene. Ez bizonyos fokig novum, mert a szerzetesrendek vezetői és a püspöki kar képviselői látják, hogy egy olyan helyzettel állanak szemben, amelyben keresni kell a kisebb rosszat. Amennyiben a kormány egy előzetes megbeszélés alapján enyhített formában hajtja végre, akkor a püspöki kar passzívan, vagy tűrően tudomásul venné. Ez a lényeg. Ez a gyakorlatban azt jelentené, hogy mi erről Önökkel, legalábbis kifelé publikálható írásos megegyezést nem köthetünk. Itt megbeszéljük és igyekszünk a rendszabályokat úgy végrehajtani, hogy az a maximális szenvedést, izgalmat vagy sűrűlődséget törölje. Mi kellene a továbbiakra vonatkozólag? Ezekben a rendszabályokban rendkívül fontos a számszerűség. A mi elképzelésünk az, hogy visszaadnánk a katolikus egyháznak annyi iskolát, mint a reformátusoknak és evangélikusoknak együttvéve van. Ez első látásra nem valami megnyugtató, mert a katolikusok száma kb. háromszor annyi, mint a reformátusoké és evangélikusoké, de nekünk annakidején a reformátusok és evangélikusok megmutatták, hogy az ő általuk fenntartott iskolák száma aránylag hasonlóan nagy, mint a katolikusok által fenntartott iskolák száma. Annakidején, amikor szó volt róla ők nagyon tiltakoztak az ellen, hogy a katolikus egyház arányosan kapja az iskolákat, mert a kálvinisták, amikor az állam nyomta őket, kénytelenek voltak több iskolát felállítani.

A papi utánpótlás kérdését eddig sem vetettük fel, mert ez az egyház belső ügye. A reformátusok és evangélikusok tudomásul vették, hogy szeptemberre az egyetemi papképzés is leválik és nem ártana, ha ez a katolikus egyházzal is simán menne.³

Hogy melyik legyen az a hat iskola,⁴ azt majd kitárgyalják, mert ha nem vigyázunk, akkor minden szám automatikusan megduplázódik. A püspök uraknak meg kell tudniok, hogyha meghallják kifelé, hogy visszaadunk 6 történelmi patinás egyházi iskolát, abból igen komoly felhőrdülés lesz. Különösen a pedagógusoknál, akiknek az iskolát át kell adniok, ez nem egyszerű dolog. Mi nem akarunk beleszólni, Önök határozzák el, hogy ezeket az iskolákat milyen szerzetesrenddel — közöttük egy apácarenddel — akarják elláttatni. Nekünk az is lényegtelen, abba se szólunk bele, ha a leányiskolát is szerzetesekkel akarják, mint pedagógusokkal ellátni. Ez egyelőre még csak az én elgondolásom, mert minisztertanács elé még nem mentünk vele.

Hogy ehhez mennyi pedagógus kell és ennek megfelelően az illető szerzetesrend milyen létszámú legyen, azt ki kell számolni, én nem tudom, hogy egy iskolának mennyi pedagógusra van szüksége. Kb. 30–40 emberre.

Ez volna a kiindulás, ezt is azért sürgetem, hogy minden irányban lássák, hogy nem valami generális rohamról van szó az egyház ellen, vagy valami külön rossz elbánásról a katolikus egyház felé. Én nagyon jól tudom, hogy maga ez az iskola bizonyos fokig hasonlít az Archimedes pontjához, hogy „adjanak egy pontot neki és ki fogja fordítani a világot”, Önöknek is jelképesen megvan az iskolájuk és ez igazolása annak, hogy a szerzetesrendeket, mint olyat, amelyet Önök rendkívül szükségesnek tartanak, a kormány nem akarja magától megszüntetni.

Önök megcsinálhatják, hogy a visszakapott iskolákat egyetlen rend vagy két-három rend kezelje. Azért mondom, hogy maximum három, mert minden iskolára egy rendet meghagyni, az nagyon átlátszó dolog. Az úgy nézne ki, hogy egy gombhoz lesz egy szerzetesi kabát. Ebbe mi nem óhajtunk beleszólni, ezt egymás között tárgyalják ki.

Az utolsó kérdésre, hogy Önök tudni szeretnék a kormány konkrét szándékát, csak azt mondhatom, hogy kb. 6 iskolára gondoltunk, amennyi a reformátusoknak és evangélikusoknak együtt van. Meg kell mondanom, hogy itt már jó adag engedékenység van részünkről, mert a reformátusok és evangélikusok külön fel lesznek háborodva, hogy ők jó fiúk voltak⁵ két esztendőn keresztül és most a katolikus egyház, aki annyit borsot tört a népi demokrácia orra alá, ezeket így megkapja.

Most ezen belül a többi rendekre vonatkozólag meg kell vonni a működést. Ezekre vonatkozólag, amiket Önök javasolnak, rendkívül fontos a számszerűség. Látni kellene,

hogy nézne ez ki a gyakorlatban, mennyi az, aki külföldre menne Önök szerint, vagy akiket Önök külföldre akarnak küldeni. Bár ez talán nem megy olyan simán, lehet, hogy a külföldi rend azt mondja, tessék itthon maradni, mert a kormány nem követel semmi olyat, ami lelki vagy katolikus meggyőződésükkel ellenkezik.

Czapik: Még nem tárgyaltunk senkivel, de biztosra vesszük, hogy befogadják őket.

Rákosi: Szíveskedjenek írásban megmutatni, hogy lássuk a problémát konkrétan mennyi az, aki külföldre menne, én nem ígérhetem itt, hogy a kormány elfogadja, hogy külföldre mehessenek. Itt is nagyon óvatos formában benne van, hogy a legjobb kezesség mellett is előfordulhat olyasmi, ha valaki külföldön van, Önök nem garantálhatják, hogy mit csinál. A tömegek 99%-a betartja, mert nem nagyon értik a politikai szereplést, de a nagy számok törvénye alapján lesz egy töredék, amely nem tartja be. Ennélfogva itt nem vállalhatok garanciát, hogy a kormány ezt elfogadja. Az eddigi tapasztalataink alapján, nem akarom részletezni, hogy a rendkívül sok magyar emigráns fasiszta szervezetnél mindennél van hátul egy-két pap, aki Róma felé viszi. Emiatt nagyon viszolyognak a mieink attól, hogy külföldre, mint aktív papok kimenjenek.

A másik dolog, hogy 10% pontossággal tessék közölni, hogy mennyi azoknak a szerzeteseknek száma, akiket, mint papot el akarnak helyezni. Kb. 3—400 lehet.

A 60 éven felülieket és öregeket, betegeket aggod házában helyeztük el, vagy valami másfajta gondoskodás történik velük, ezeknek a száma nem lehet több mint 10%. Ezt is írásban kérjük beadni.

A maradékra vonatkozólag a kormány vállalja, hogy mindenki szabadon vállalhat munkát és a kormány segédkezet nyújt, hogy elsősorban a szakmájukban tudjanak elhelyezkedni. Tehát taníthatnak, tanítónők, ápolónők lehetnek. A kormány ez elé nem gördít akadályt, ha egyéb szempontból nincs ellenük kifogás. Szabad pályára is mehetnek, sőt hajlandók vagyunk átképző tanfolyamot is adni nekik. Ezzel is mutatni akarjuk, hogy nem valami üldözésről, vagy szétnyomásról van szó, hanem igyekeztünk ezt a nehéz kérdést, amennyire lehet minimális súrlódással végrehajtani.

Hogy az állam a népi demokrácia minden polgárának a szabad idejét pontosan regulázza, ezt nem tudom honnan veszik. Amikor szabad ideje van valakinek, azt teszi, amit akar.

Ha valakinek a rendje fel van oszlatva, az apácaruhát nem viselhet. Franciaországban és Amerikában is az utcán nem járhat papi ruhában, hanem csak a sekrestyében veheti fel. Amerikában van egy törvény, amely megtiltja, hogy a szerzetben lévő papok és apácák szerzetesrendi ruhában tanítsanak.

Az együttlakással kapcsolatban: nem szeretném, hogy ha egy feloszlott zárda helyett, ahol 80-an laktak, most 15 zárda keletkezne 5—5 apáca jelenlétével, ahol imádkoznának, egyházi énekeket énekelnének, az öregasszonyok odacsödülnének az ablakuk alá. A szomszédban pedig kommunisták laknak, akik emiatt elkezdenének balhézni. Különben semmi kifogás nem volna az együttlakás ellen, ha politikailag lojálisan viselkednek.

8000 emberről van szó, ahogy most látom, és a nagy számok törvénye alapján lesz néhány tucat, amelyik a pártba is fog jelentkezni. Itt mi nem fogunk senkit sem kötéllal, tavaly tavasszal 200 000 embert zártunk ki a pártból. Nyugodtan írásba adhatjuk, hogy ez a félelmük indokolatlan. (...)

Talán Önök is törjék a fejüket, a normával kapcsolatban látjuk, hogy kb. 6000 foglalkozás van. Egy gyáron belül néhány száz van. Ezrével vannak a foglalkozások, tessék ezek között választani. Az ilyen dolgok, amennyiben lojálisan és a kölcsönös megegyezés szellemében történnek a dolgok, ezek harmadrendű kérdések. Nekünk a számokat kellene látnunk.

A külföldre menéssel kapcsolatban semmi konkrétet nem ígérhetek. Habár látszólag az Önök részére az a legjobb, hogy külföldre menjenek, a gyakorlatban ez nem olyan

egyszerű. Sem azoknak, akik kimennek, sem Önöknek. Az új rendházakban nyelveket kell tanulniok. Hacsak nem olyan átvészelési gondolat van bennük, hogy ezt a pár hónapot majd csak kibírják, mert akkor természetes, hogy hat hónapot Dél-Afrikában, vagy Dél-Amerikában kibírnak. Különbösen úgy hallom, hogy Dél-Amerikában nagy a paphiány, ott is a gyakorlat és az elmélet nem esik egybe.

Ez gyakorlatban hogy lenne végrehajtható? Amennyiben mi ezt a rendezést kihozzuk, szükségünk volna tudni, hogy melyek azok a rendek, amelyeknek az iskolát átadnák. A többi rendeknek sajnos nincsen állami funkciója, az összes kórházak államosítva vannak és ebbe bele vesszük a két nagy kórházat is. 96%-a ennek a szociális feladatnak az állam kezében van, 4% van az egyháznál. 100 évvel ezelőtt ez fordítva volt, de megváltoztak az idők. Mindenféle szempont, ellátás stb. megköveteli az egységesítést.

Azt szeretném tudni, hogy melyik az a szerzetesi rend, amelynek a fenntartását Önök pedagógiai szempontból helyesnek tartják, és melyik az az apáca rend, mert női tagozata is lesz az iskolának.

Czapik: Két női tagozat van, inkább mind a kettőt meg lehetne tartani.

Rákosi: Ha nem vigyázunk, akkor megint mind a 70 rend megmarad. Tessék írásban megmondani. Lefelé a szám minimuma adja a maximális lehetőséget, hogy elfogadjuk.

Nyilatkozat a népi demokrácia mellett, nyilatkozat a béke mellett. Mi olyat nem kérünk, mint amit a lengyel püspökök adtak, az a lengyel püspökök részéről hazafias és férfias magatartás volt, ami nem is annyira a pápához, hanem másokhoz szólt. El tudjuk képzelni, hogy a pápa vagy Róma részéről egy ilyen nyilatkozattal szemben valószínűleg sokkal nagyobb lenne az ellenállás, mint ami a lengyeleknél volt.

Ha egy ilyen megegyezés lesz, akkor egy pozitív megfogalmazást találunk és utána rámennénk a gyakorlati dolgokra, anyagiakra és egy olyan kérdésre, mint a kegyúri jog. Ezeket is rendezni kell és rendezni kell valahogy azt is, hogy a demokratikus meggyőződése miatt senkit se lehessen üldözni az egyházban, mert ez egy olyan kérdés, amiben mi nem engedhetünk.

Az alsó papok között van egy egészséges mozgalom, amely kéri az állam és egyház közti kibékülést és hallottam, hogy aki ebben részt vesz azt fenyegetik.⁶ Mindszenty idejében a világ legegyszerűbb dolga volt, hogyha valaki befújta, hogy ez a pap demokratikus, akkor egyik napról a másikra repült a mostani helyéről. Ezt mi fogjuk kikötni, hogy a népi demokráciában egy lelkeszt azért, mert demokratikus, nem üldözhetnek. Ez azt hiszem loyális követelés.

Czapik: Ott van a baj, hogy azok akik ezt aláírták,⁷ azok az Önök részére nem jelentenek dicsőséget.

Hamvas: Ez fegyelmi kérdés, akkor amikor a püspöki kar tárgyal, akkor ők mint másik tárgyaló fél nem állhatnak oda. Ezt a fegyelmet mi is, nemcsak a kommunisták, megkívánjuk.

Rákosi: Nekünk itt külön véleményünk van. Mi megegyezni a katolikus egyház mostani vezetőivel akarunk. Ami ezt a mozgalmat illeti, mi övelük nem tudunk megegyezni, de úgy gondoljuk, hogy a katolikus egyházon belül, amelyet meg kell mondani Mindszenty és még utána is odakölcsönöztek a régi rend védelmébe, a katolikus egyház hívői között lesznek nagyon sokan, akik úgy tekintik a jövőendő megegyezést és a mostani tárgyalást, mint egy árulást az anyaszentegyház ellen. Hogy Önök ezzel a bandával egy asztalhoz ülnek, az méltatlan a keresztény elgondolással. Külföldön is ezt mondják.

Mi az Önök helyzetét könnyítjük meg, amikor megmutatjuk, hogy az alsó papság, amely a tömeggel kapcsolatban áll, kezdeményezi ezt. Arra, hogy külön ilyen papi mozgalmat

szerveztünk volna, arra nagyon sok mód lett volna, de még a legsúlyosabb időben is az volt az álláspontom, hogy mivel tudjuk, hogy igazunk van és előbb vagy utóbb a katolikus egyház vezetői is belátják ezt az igazat, elutasítottam minden olyan kísérletet, amely szembeállította volna az alsópapságot a felső papsággal.⁸

Az Önök helyzetét könnyítik meg belföldön a fasiszta katolikusokkal⁹ szemben és kifelé azokkal a katolikusokkal szemben, akik azt hiszik, hogy Önök opportunizmusból, vagy azért, mert a kormány fenyegeti Önöket, azért akarnak megegyezni. Lehet, hogy a kezdeményezők között kétes elemek is vannak. Maga a kezdeményezés helyes dolog és Önöknek semmi okuk nincsen abban fegyelmezetlenséget látni. Nem arról van szó, hogy alá akarnák ásni az egyházat, hanem arról van szó, hogy a katolikus egyházat belülről felforgassák, nagyon helyesnek tartom abból a szempontból, hogy hivatkozhatnak mindenfelé rá, hogy amit most csinálnak, az nemcsak a mi, hanem a lelkeskedő papjaink véleménye is. Küldjenek oda olyan embereket, amelyek ezt a vonalat tudják képviselni és akkor nem lesz az a látszata, hogy az egyháztól való elhajlás. (...)

Hamvas: Azok a rendek, amelyek kapnak majd iskolát, azok bennmaradnak. Itt vannak azok a rendek, amelyek tisztán lelkipásztori munkát végeznek és végeztek, ezeknek az eltiltásának nincsen értelme. Domonkosok, ferencesek, kapucinusok, jezsuiták. A nem papokkal, papi tagokkal együtt megközelítik a 700-at, ebből felszentelt pap 400. (...)

Rákosi: Az én benyomásom az, hogy maga az előterjesztés most már konkrétabb, de lényegében egy hátsó ajtón keresztül vissza akarja csinálni a kormánynak azt a javaslatát, hogy a nem foglalkoztatható rendektől vonjuk meg a működési engedélyt.

Ami az I. 1. pontot illeti — amely úgy látszik az elvi dolgokat fekteti le — az nem is képezi itt vita tárgyát, a kormány egy pillanatig sem óhajtott a szerzetesrendek és az egyház belső viszonyaiba belemélyülni. Az a kérdés, hogy valaki milyen módon marad pap, ha otthagyná a szerzetesi életet, ezek belső ügyek.

Grösz: Ezt azért említettük fel, mert a végrehajtók kívánják — nem a kormány —, hogy a szerzetesek írják alá, jelentsék ki, hogy kilépnek a szerzetből és mint világi emberek fognak élni.

Czapik: És ha misézni akar, akkor lefogja a rendőrség és visszaviszi.

Grösz: A rendőrhatalóságok kapjanak valami utasítást, hogy akik a szerzetesi közösségből kilépnek, azok mehessenek szabadon és helyezkedhessenek el úgy, ahogyan tudnak. Ilyen szempontból ne legyen a rendőrhatalóság részéről nehézség. A végrehajtásnál vannak a bajok.

(Folytatását a következő számunkban közöljük)

Jegyzetek: 1. Itt Grösz érsek parírozta ki Rákosi támadását. — 2. 1950 után a titkos szerzetesi közösségben élés miatt sok szerzetes ellen folyt büntetőeljárás. — 3. Ezt az 1950: 23. tvr. kodifikálta. — 4. Rákosi az 1949-ban beígért 16 iskolát (gimnáziumot) most az első konkrét, számszerű javaslatában 6-ra redukálta, amelyből egy leánygimnázium. Ezt alkudta fel a bizottság 8-ra. — 5. Íme Rákosi cinizmusa, és a protestáns egyházak kompromisszum-készségének őszinte minősítése! — 6. A papi békemozgalmak szervezéséről és a püspökök azzal szembeni fellépéséről van szó. — 7. A katolikus papi békegyűlést összehívó 32 tagú előkészítő bizottság tagjairól van szó. — 8. Rákosi itt ködösít, hiszen az első tárgyalási napon éppen ezzel fenyegette meg a püspököket. — 9. Abszurd minősítés ez Rákosi részéről, aki szinte mindent és mindenkit, ami vagy aki nem volt kommunista, fasisztának bélyegzett.

Teológia

Dr. Tarnay Brúnó OSB: Jézus Krisztus — Isten kinyilatkoztatása

A fundamentalis teológia művelése hazánkban igen nemes hagyományokra épül, amelyet első-sorban a nemzetközi hírnévnek örvendő *P. Horváth Sándor OP* munkásságának köszönhetünk. A II. Vatikáni zsinat után a fundamentalis teológia azon szent tudományok közé tartozik, melyektől a megújulás a legnagyobb változásokat várta el. Ennek a változásnak a problematikáját kívánta összefoglalni a *Concilium* folyóirat 1969/7. száma. A megújulás fő kritériuma volt, hogy a fundamentalis teológia szabaduljon meg apologetikus múltjától, „intellektualis becsületességgel” — ahogy ezt K. Rahner ill. W. Kasper megfogalmazta — végezze kutatásait a természetfeletti hit tartalmának és befogadásának alapkérdéseiben. A módszer és a tartalom összehangolására jelentős iránymutatást fogalmazott meg *R. Latourelle* és *G. O’Collins* szerkesztésében gondozott *Probleme und Aspekte der Fundamentaltheologie* (Innsbruck, 1985.) című tanulmánykötet, és ezzel egyidőben jelentek meg a megújult teológiához már alapelveiben is igazodó kézikönyvek (*H. Fries: Handbuch der FTb; H. Wandenfels*). Megismerhetjük már ezek értékelését, mérlegét is (pl. *R. Fisichella*tól: *Gregorianum* 1986/2. és 1988/2.). A magyar teológiai irodalom a fundamentalis teológiának az utolsó negedszázadban végbement bonyolult változásait és kísérleteit nem követhette nyomon, de lehetőségéhez mérten bemutatta részeredményeit vagy problematikájának egy-egy mozzanatát. Ezért is érdemel figyelmet minden idetartozó munka megjelenése.

Tarnay Brúnó jegyzete a fundamentalis teológia egészéhez tartozó témakörökből — tematikájának építkezése szerint — csak néhányat emelt ki módszeresen részletező tárgyalásban,

így a kinyilatkoztatás jelentését, a „történesz Názáreti Jézusát”, a csodák értelmezését, az egyház jézusi alapítását. Ezekről a témákról a megújuló teológia megközelítésében a magyar olvasó már sokat ismerhet, például a csodák üdvtörténeti jelentőségét és dogmatikai tartalmukat *Gál Ferenc* írásaiból, vagy hitbeli elfogadásukra vonatkozó felfogásokról és ezek értékeléséről *Szenyay András*tól, egezetikai problematikájukkal gyakran foglalkozott a *Mérleg* című folyóirat egy-egy tanulmánya.

Tarnay módszerében — ami kiegészítésként járul az említettekhez — kifejezésekhez, fogalmakhoz kötött elemzést, analitikus vizsgálódást végez, teszi ezt úgy, hogy nem kíván „beleragadni” a filológia, a lingvisztika vagy a hermeneutika talajába. A magyar teológiai írások mindeddig nem tartottak (tartanak?) különösebb igényt az ilyen jellegű ill. módszerű teológiai vizsgálódásokra. Az olvasónak meg kell elégedni azzal — reméljük egyelőre —, hogy a szerző az analízisével többnyire csak bejelölt a téma problematikájába. Vitatkozó, nemegyszer vitatható kérdéseket vet fel — olykor vitatható módon —, de ezek önkéntelenül is arra indítják az olvasót, hogy a szakszerűség igényével mélyebben is meg akarja ismerni az adott kérdés összetevőit ill. válaszlehetőségeit. (Pl. egy aramizmus miatt „tehát ipsissimum verbum” 49. old.). *Tarnay* professzor nemcsak bőséges ismereteket közöl, hanem az olvasót mélyebb ismeretek megszerzésére ösztönzi. Módszere az átlag olvasó számára szokatlan, több odafigyelést igényel; figyelmes olvasóját azonban segíti és gazdagítja a fundamentalis teológia adott témáinak analitikus megismerésében. Könyve nyomán még sürgetőbben igényeljük a fundamentalis teológia egészét bemutató hazai kézikönyv megjelenését. (*Pázmány Péter Hittudományi Akadémia Levelező Tagozata*)

Ladocsi Gáspár

Károlyi Amy: Bezárt ház

A *Bezárt ház* vékonyka kötet, meglepődünk, hogy négy ciklusból áll. S bár nem mondható, az előző három arra szolgál, hogy utunkat a negyedikhez megépítse, amely már mindössze két költeményből áll, címük *Requiem élőkért* s *Hittuta*: újra s újra olvasva a kötetet mégiscsak megszilárdul bennünk ez az eleinte tétova fölismerés, még attól az érzéstől sem szabadulhatunk, hogy Károlyi Amy egy ideje ezt a két, pontosabban az egy, a *Requiem élőkért* című költeményt éli, készíti elő gondolataival, följegyzéseivel. Akik könyveit ismerjük, olvassuk, tudjuk, ő sem az a fajta, aki verseket ír, nem is mindig bizonyos, hogy versnek szánja, amit ír, Károlyi Amy a folyamatos töprengésbe, készenlétbe helyezkedő szívek-lelkek-elmék egyike, aki egy-egy gondolatmenet végén velünk megosztható s meg is osztandó eredményre jut, lírai-bölcséleti összegeket tár, ha úgy tetszik, élénk.

A *Requiem élőkért* mégsem efféle összeg, nem egy periódus végének láthatóvá tétele — annál személyesebb, egyszersmind megrendítőbb, tragikusabb. Hadd bontsuk a cím jelentését, nem rekviem ez még voltaképp, s nem élőkért szól — hanem egy tőlünk megváltó még élőről mond irgalmas-irgalmatlan, szenvedtető hírt. „Az ajtó mögött küzdelem. / A szomszéd szoba majdnem szentély. / Ismerkedik a hangtalannal. / Az a haldokló majdnem angyal.” A költeményben az utóbbi sor elérzékenyülése szinte visszaharapódik, ez már a magánszférába hívna; s fontosabb viszont, hogy abban tudatosodjunk, ezt az angyalt egy másik pusztítja, gyűri alá, a birkózás kerete haláltusa, melyben a „másik” angyal: „Kegyetlen angyal, húst eszik, / és visszalöki a csontokat. / Jegyezd meg, végül csont marad, / mikor az angyal jóllakik.”

Károlyi Amy a hétrészes, hosszú költeményt ezekkel a képekkel tágítja, jövőbe-múltba, megindult-tárgyilagosan elvonatkoztatja a megvalósuló eseménytől, egyetemesíti — anélkül, hogy közvetlen szándékot éreznénk a példázattévésre. A megrendültség marad, a példázatbetétek, amelyek vannak, hogy beléjük fogódzni lehessen, csak fölerősítik az egyszerűség tényét, azt, esendőségünk szerint kapaszkodik a „drót-

kerítésbe”, mivel hogy a halódó testvériségben van velünk, közös „neki a menny itt van a kertben”. A gyászoló, a gyásznak elébe tekintő itt a külön, akit most azonosítunk-e vagy sem, a görög tragédia-hősnők hordozatával áll és vár ez előtt a szoba előtt — tudva: „Sírj vagy ne sírj, / itt mit se számít”, tudva: „Sírj vagy ne sírj. / Ez itt a törvény”, sejtve, egyáltalán nem teátrális itt önbiztatásul kimondania: „Légy hős.”

Károlyi Amy, értői, tapasztaljuk, mindig is megrendítő józansággal, emberi fölfogáson színtelül mértékkel tekintti ittlétünket, s ez nem belenyugvás, inkább az élet kivételes, elmélyült „tudásából” fakad. Ez irányítja, vagy „kedvezi” viszonyát az őt körülvevőkhöz, s az azokon túllevőhöz. Az ő bölcsellete szerint „Nem büntet Ő, csak megváltoztat. / Nem bosszúálló, csak könyörtelen. / Isten nem kicsinyes.” Első szóra megdöbbentő gondolatmenet, nem tagadhatjuk. De elmélyülve Károlyi Amy kapcsolódó gondolatköreiben, úgy tetszik, ez nem végzetes szkeptizmus, sőt — Károlyi Amy minden megnyilvánulása, gesztusa, látszólagos hátrálása átszöve bizakodással. Az egyes iránt, a mindenség iránt, a tökéletes s a kezdetleges iránt. Ha ebből derű nem fakad is mindig, gyöngédség, megértés igen. Károlyi Amy nemcsak egy összegbe ágyazva érzi magát, hanem az azt körülvevő hitbe is. Ennek a hitnek az evilági jóságon túl most a „Majd másképp létezünk” a summája.

Ha Károlyi Amy itt-ott *megbotránkoztatónak* érezné magát, nem volna igaza. Verseit olvasva, a *Bezárt ház* bölcsességét igenelve-tanulva inkább az a sejtésünk támad: ő úgy visel, viselkedik, ahogyan már csak réges-régi evidenciákat, mértékeket tudók képesek, ahogyan az eredendő gondolkodók, viszonykeresők, odaadók s befogadók érzékelik, értik s beszélnek ki a világot, véges és örök pályák lényegét. „Istennel találkozni egyszerű / Istennel találkozni bonyolult / vízzel találkozik, aki vizet iszik / vízzel találkozik a vízbefűt” — ennek tanulságában föloldódni, Károlyi Amy értelmezésében, a költészet szféráját elhagyva, az esendően erős ember tanúsága, „túl az ember széteső személyén”.

Kalász Márton

Balassa Péter: Hiába: Valóság

Alighanem merészség, mégis azzal kell próbálkoznunk, hogy belehelyezkedjünk Balassa Péter gondolatvilágába, csak így fejthetjük meg ugyanis azokat az érzelmi, értelmi összefüggéseket, melyeket az általa „civilprózának” nevezett műfaj rejt. Merészség, hiszen a szerző ebben a leszálított igényűnek sejtetett formában is magaslatokon jár, s főként etikai együttérzést kíván olvasójától. Nem vitás, s ezt a maga módján, szemérmesen meg is vallja: az Újhold törekvéseinek egyenes ági örököse, ami azt jelenti, hogy magartatása, igényessége, aggályosan rejtegetett egyénisége bizonyos vonatkozásban Babits Mihályéval is rokon. Nagyon jellemző az a florilegium, amelyet *Kis Babits-olvasó* címmel közöl kötetében. Nem kétséges: Babitsra ma is szükségünk van, sőt, ma van rá szükségünk igazán. Tisztázni kellene, mit akarunk, de higgadt, gondolkodó, európai távlatú elmékben nagy a hiányunk. Ő általa, az ő megfogalmazásaival Balassa Péter voltaképp önmagáról vall, fájdalmas megosztottságunkat panaszoja, indulatainkat és elfogultságainkat kárhoztatja. Neki is olyasfajta érzése van, hogy „amit nemzeti levegőnek hívnak, az nagyon gyakran csak elzárt és dohos pincelevegő”.

A „civilpróza”: kőzírás. Olyan vallomások, tanulmányok, bírálatok gyűjtőneve, amelyeknek napjainkban nagy a kultusza, hiszen a nagy confessiók korát éljük. Sokan abban a tévhitben leledzenek, hogy hajdani önmagukkal felületesen szembesülve megtagadhatják és meghaladhatják azt. A valóság azonban nem ilyen egyszerű. A vallomásnak megszenvedettnek és őszintének kellene lennie, tartalmaznia kellene az önkorrekció magyarázatát. Balassa Péternek szerencsére nincsen szüksége útváltásra, önmentésre, magyarázkodásra. Neki tényleg joga van arra, hogy a folytatás mikéntjéről szóljon, hogy szelíd vagy indulatosabb formában szálljon szembe régi és új legendákkal.

A „civilpróza”: harc. Balassa alkatától pedig mi sem áll távolabb, mint a küzdelem. De szelíd kitarással hűséges volt s maradt önmagához. Nem lehet kellemes elviselnie, hogy akik az imént keményen megleckéztették balfelől, most türelmetlenül sürgetik a másik oldalról. Talán csak ironiával lehetne elviselni ezeket a hirtelen és motiválatlan fordulatokat, amelyeknek sok minden egyéb mellett az a következményük, hogy nemcsak személyek veszítik hitelüket, hanem veszélybe kerül a gondolkodás tisztasága és

az irodalom ügye. Ez ellen vette fel a harcot Balassa Péter. Hangerőben bizonyára alulmarad. De az igazságok sosem kiáltanak: csendesén, kérlelhetetlen szelídséggel is igazságok maradnak, mert nem a jelenbe eresztik gyökereiket, hanem távlatosak, övék az idő. Ki ne emlékeznék még a „vaskorra”? A harcra, amelyet Esterházyért vagy Nádas Péterért vagy Krasznahorkaiért kellett vívni? Ebben a hajdani csatában Balassa olykor egyedül maradt. A hatalom által szentesített értékrend ellenében nem hálás dolog harcra kelní. És ma? Akikért kiállt, elismerést nyertek. Hányan emlékeznek még arra, hogy Balassa volt mellettük a legelső?

Talán nem járunk messze az igazságtól, ha megkockáztatjuk: Balassa Péter most érkezett el a műfajváltáshoz, most szenvedni annak minden nehézségét és bizonytalanságát. A „civilpróza”: a múlt. Egy kor és egy műfaj emlékezte. A *Hiába: Valóság* — melynek címe legalább kétféleképp értelmezhető — talán szerzője mai véleménye szerint is „hiábavalóság”, hiszen az érvek mit sem érnek, elnyomja őket az erőszakos kiáltás. Mégsem lehet vereség. Mert: valóság. Hadd idézzük — kicsit átalakítva ugyan — a kötet egyik legjellemzőbb írásának, a *Szellemi környezetvédelem és belső függetlenségnek* alapvető gondolatát: „Tegyük a dolgunkat — ez jogunk, mely nem engedélyektől függ —, még akkor is, ha a távlati remények sápadtak is. Ehhez kívánok erőt, tisztánlátást, és nem utolsósorban rengeteg humort.” Ami azt illeti, a tisztánlátás és a humor valóban nem napjaink erénye...

Balassa Péter olyan terepen jár, amelyet nem szállhat meg az ellenség: erkölcs és belső függetlenség jelentik a határvonalait. Meggyőződése szerint azért fog szakítani a „civilprózával”, mert nem adhat teljes belső függetlenséget. Aki ezt a műfajt műveli, szükségképpen kiteszi magát külső behatásoknak. Talán ez a magyarázata, hogy mások is szakítanak vele, sőt, igekeznek elmenteszeni azokat a szálakat, melyek a mához kötik működésüket. Mélyen megérttem ezt az elhatározást, de hadd mondjam meg őszintén: szükség van a „civilprózára”, talán sosem volt ekkora szükség rá. És akkor is művelni kell, ha közben sebeket kapunk és le kell mondanunk nagyobb és szebb terveink megvalósításáról. Mert rá kell ébresztenünk minden olvasót, hogy nem hiábavalóságoknak szenteli magát, ha jó könyvet vesz a kezébe, s meg kell tanítanunk, mi is az a valóság, melynek nevében oly ellentmondó információkkal bombázzák az egyszerű embert. Azért van szükség a „civilprózára” (is), mert valóban szinte teljesen elhomályosult „a testvériség-horizont”, s újra veszélybe került „az

Égészre vonatkozó erkölcs". Ezt a közerkölcsöt, magatartást csak alulról lehet felépíteni, s ennek az építkezésnek megvannak az irodalmi következményei és műfajai. Van-e érvényesebb műfaja, lehet-e, mint a „civilpróza”? Amikor a jó irodalomról, amikor a jobbításról beszélünk, az életünkéről van szó — mondja egy helyütt Balassa Péter. Szerintem az életünk minősége romlanék

tovább, ha ő is kilépne erről a területről, vagy ha úgy érezné, hogy a harcot már megharcolta. Félek, hogy az igazi küzdelem csak most kezdődik, s a piciny csapatnak bölcs, távlatosan látó, felelős kapitányokra van szüksége, akik tudják, merre a cél. (*Jelenkor, Pécs*)

Rónay László

Színház

Klasszikusok a mai francia színpadon (II.)

Az évadnyitás másik nagy szenzációját Daniel Mesguich szolgáltatja az Athénée színpadán. Társulatával, a Théâtre du Miroir-al ismét Shakespeare-t játszanak; s nemcsak a rendezés, hanem a francia szöveg is Mesguich munkája. Míg a Célestine esetében egy modern mélységeket is sejtető, klasszikus mű hagyományos színpadi eszközökkel történő színre viteléről volt szó (a „hagyományos” persze itt a Comédie Française legjobb hagyományait jelenti) — addig a Titus Andronicus Mesguich-féle változata egy klasszikus mű újragondolása, új, eddig sosem játszott olvasata.

Shakespeare első, sokat vitatott darabját ritkán tűzik műsorra a színházak. Sok ellene a vád: a cselekmény széteső, a jellemek logikátlanok, a darab maga irreálisan kegyetlen vérfürdők sorozata. A rendező szerint: „A létező legkegyetlenebb, leggonoszabb színmű eljátszásáról van szó. A Titus Andronicus William Shakespeare barbár, szörnyű darabja, az, amelyről Jan Kott azt mondta, hogy -hozzá képest az amerikai bűnügyi regény rózsavizes idill.”

Ez a legkegyetlenebb, legörültebb, legszabadabb Shakespeare tragédia.”

A rendező már a színpadképpel kijelöli a drámai értelmezés mozgásterét, képzeletének irányát. Louis Bercut díszlettervező egy klasszicista stílusú, Pantheon-szerű könyvtártermet vitt színpadra; a terem mennyezete — tehát a kupola — a színpadot hátul lezáró kulissza, a közönség tehát nem oldalnézetből „kukucskál” be a színpadra, mint a „normális” díszletek esetében, hanem mintegy az ábrázolt tér *alatt* helyezkedik el. A könyvtár tehát 45 fokkal elfordult, az

oldalára dőlt: a színészek, a játszó személyek ezer és ezer vaskos föliáns gerincén tapodnak, a könyvek réseiből bújnak elő — akárcsak a semmiből jönnének. Könyvekből épül fel nem egy berendezési tárgy — a szék, az asztal, és a lépcső. Ezek a könyv-hegyek, és a mennyezet, az oldalkulisszák és a padló sűrű könyvoszlopai nem is mesterséges tárgyak képzetét keltik a nézőben, sokkal inkább egy természetes, szerves növekedés eredményeként mutatkoznak meg: egy cseppkőbarlangban érezzük magunkat, ahol az évszázadok, évezredek könyveket izzadnak ki magukból, könyvet könyvre halmozva alakítják ki a játék színterét: a könyvtár-barlangot.

A mű történetiségének ez a hangsúlyozott megmutatása, a klasszikus korok, az ókori Róma Shakespeare korabeli visszaélődésének ez a többszörös (képzőművészeti és irodalmi) jelzése vaskos idézőjelek közé helyezi a Titus Andronicus grand-guignol-szerű, lázalomnak is merész rémdrámáját. Mesguich a művet mint történeti produktumot tekinti — s az intellektuális ironia szűrőin át mutatja meg a közönségnek. Nemcsak a hősök — maga a mű is sajátos metamorfózison megy keresztül. Hogy játékról, mutátványról, sőt: bűvészkedésről és varázslatról van szó, azt a nyitó-mozzanatként feltűnő Bohóc — itt: Chaplin-szerű, keménykalapos figura, a kezén két élő galambbal — figurája is jelzi. A rettenthetetlen és kegyetlen vezér, Titus Andronicus itt kopaszodó, zsakettes-mellényes, gallérjába fázósan sálát gyűrő, kissé szenilis öregúr, Christian Blanc zseniális megformálásában. Fiai tétova, bizonytalan, az élettől elidegenedett entellektuelek: Luciust a kitűnő Xavier Briere, Martiust Marc Saporta játssza. Tamora, a gót királynő Andréa Schieffer hatásos alakításában sokkal inkább mesebeli khiméra, mint emberi lény, égnek meredő, lángvörös hajkoronájával valóban olyan, mint a Bosszú istennője — akinek szerepét, Titus megtevésztésére, eljátssza az ötödik felvonásban. Fiai, Demetrius és Chiron (Jean-Damien Barbin és Frédéric Cuif remek alakításai) imbecilliszadisták, idioták,

akkor élvezik a vért és a szenvedést. Aaron, a mór, Tamora szeretője pedig maga a Gonosz, a Rosz-szaság és a Pokol: Emile Aboosolo M'Bo, a kitűnő fekete színész nemcsak a figura külsőségeit érzékelteti vérfagyasztó hitelességgel, hanem a Gonoszság belső, esszenciális lényegét is. A lázálomszerű, örült történet tehát valódi láz-álomként, valódi örületként jelenik meg a színpadon: úgy, mint a klasszikus mesterek fő-
liánsaiból kilépő szellemek, khimérák és ember-
formájú örültek pusztító, öldöklő játszadozása. A rendezés talán legfantasztikusabb, legmegragadóbb ötlete: a színpad mennyezeti könyves-
polcán, tehát a színészek feje fölött, minden gyilkosság és csonkítás pillanatában lángra gyúl és ellobban egy-egy könyvlap, s lángolva hull alá, hogy üszkös pernyeként érjen földet... A záróje-
lenetben, melynek során egy-két perc leforgása alatt vagy öt gyilkosság is történik, már valóságos máglyák égnek a színpadon, érzékletesen közöl-
ve a nézővel, hogy mindama szenvedély, bosszú és halál, gyűlölet és hatalomvágy, mely a színen kavargog, nem más, mint irodalom — szó, szó, szó... Hiszen a világ maga is egy nagy-nagy könyvtár, életünk egy nagy-nagy könyv lapjai, ahogyan azt a posztmodern irodalom atyja és ihletője, Borges hirdeti, akinek szellemujja ezt az előadást is megérintette.

A rendezés tehát nem törekszik tompítani, vagy bármiféle eszközzel elkendőzni a cselek-
mény szörnyűségeit: naturalista módon mutatja meg a levágott fejeket és végtagokat, a bőven csordogáló emberi vért és a válogatott kínzások-
kat. Igazi horrort csinál tehát a darabból: a levágott kezű, mészfээр arcú Lavinia, Titus boldogtalan leánya (Catherine Rougelin kitűnő alakítása) a legvadabb amerikai horrorban is becsülettel megállná a helyét. A szörnyűségek, az egyre halmozódó és fokozódó borzalmak sora aztán az eredményezi, hogy az előadás egy ponton önmaga groteszk paródiájába csap át: a

tragikusból a komikusba fordul. A rémségek eme halmaza tovább már fokozhatatlan és elviselhe-
tetlen; sírni már nem, csupán nevetni lehet a bosszúra induló Andronicus családon, az apja levágott kezét fogai közt hurcoló Lavinian, s a tébolyt színlelő, önmagát megcsonkító Tituson — akik egy késő romantikus keringő andalító dallamára vonulnak ki a színpadról... Ez a túlsorduló érzelmességű, elvágódást megszó-
laltató dallam csendül fel akkor is, amikor a bosszú beér, s Titus ünnepélyes külsőségek között, szépen terített asztalnál szolgálja fel Tamorának saját fiait, pástétom formájában... Ez a dallam kíséri el a nézőt az előadás végeztével — a nézőt, aki szédülten és lenyűgözve távozik, őszinte csodálattal adózva színésznek, rendező-
nek, díszlettervezőnek egyaránt.

Az előadásnak, a rendezői felfogásnak, úgy vélem, semmi köze a korábban nagy port felvert, „frakkos Hamlet”-szerű, a klasszikus művet modern külsőségek közt eljátszó, a mű lélektani modernségét, gondolatainak aktualitását hangsúlyozó előadásokhoz. Szó sincs itt aktualitásról; s nincs szükség semmiféle „elidegenítésre” sem, hisz a rendező eleve úgy közelít a műhöz, mint történeti jelenséghez, melynek egy olvasatát ajánlja fel a nézőnek. Ez az olvasat nemcsak mint a shakespeare-i mű értelmezése, hanem mint kritikája is funkcionál az előadásban.

Az októberi gazdag programból kiragadott néhány előadás példája talán meggyőzően bizonyítja, hogy a klasszikusok a mai színpadon előbbek, elevenebbek, mint valaha. A művekben felhalmozott tapasztalat, tehetség, szenvedély és gondolat új és új tapasztalatokkal gazdagodva, a mai generáció intellektuális és hangulati él-
ményeként, a mai életérzés és világkép része-
ként szervesül színpadi valósággá, új és eredeti műalkotássá.

Erdődy Edit

A VIGILIA Budapesten az alábbi hírlapüzletekben kapható:

Váci u. 10.
Szabadsajtó u. 6.
Felszabadulás tér 4.
Petőfi S. u. 17.
Párizsi udvar hírlapüzlet
Szent István krt. 25.
Bem u. 9.

Lenin krt. 17.
Baross téri aluljáró hírlapüzlete
Marx téri aluljáró hírlapüzlete
Déli pu. hírlapüzlete
Rákosfalva park 3/c
Hegedűs Gy. u. 24.
Bajcsy-Zs. út 76. Közlönybolt

Vidéken az árusítás változatlan.

Roger nyuszi

A világ feltételezett valósága nem múló problémája a szemlélődő és beszélő embernek. Az érzékek által felfogható és a nyelv által kifejezhető világ kultúránként eltérő módon érintkezik a valósággal, lehet több és kevesebb. A korlátozott racionalitás a kettő azonosításának dogmatikus megoldását választja. A pozitív tudományok embert lealacsonyító és elszemélytelenítő korának technicizmusa és szellemtelensége ellen legeredményesebben a művészetek gondolkodásmódja nyújthat be ellenvéleményt. A művészet sajátos gondolkodásmódja megtanít arra, hogy valóság nincs, mivel semmi mód sincs annak meghatározására, hol kezdődik és hol végződik. A film ennek a kornak sajátos termékeként képes előre gyártani a valóságot azáltal, hogy kiszabadítja a fikciót a nyelv közegeből és látvánnyá alakítja. A sci-fi logikája, akár a krimié, a valóság megalkotására törekszik. Disney-land és Lego-land egy szemléleti átrendeződés készülődéséről tudósítanak.

Robert Zemeckis filmje rendkívül jellemző alkotás, valódi szenzáció; technikailag tökéletes és teljesen szellemtelen. Ugyanakkor felvet egy problémát, amit a filmek egyre gyakrabban kényszerülnek megkerülni: hogy bennük a valóság igényével megkonstruált világ nyelvi vagy képi eredetű-e. Gondolkodást befolyásoló ítékezés ez a létezés eredetéről, és következményeivel egyre inkább számot kell vetni. Az első könyv, az emberek nyelvén beszélő Törvény, a világ valóságának alapjáról mint könyvről beszél: „...ha nem, akkor törölj ki engem könyvedből, amelyet írtál! Az Úr így szólt Mózesnek: Csak azt törölöm ki könyvemből, aki vétkezett ellenem.” (Kiv 32, 32–33) Az ezután következő évezredek során a valóság verbális megragadhatóságának tekintélye töretlen marad. A művészeteknek a valóság megalkotására irányuló szándéka azonban rendkívüli módon megnöveli a fikció tudományos értékét. Mindettől valószínűleg nem függetlenül válik a jövőtervezésben gyakorlati hatóerővé a fikció. Ugyanakkor a művészet kívülről kerülve a jövővel kapcsolatos gyakorlati döntések körén, nem tehet mást, mitikus magyarázatokat dolgoz ki erre vonatkozólag. Ezt

variálja tovább, némi ironiával, a Roger nyuszi storyja: A hétköznapien véletlenszerű események mögött lassan előtűnik a valóság igazi arca, melynek magyarázatát egy ördögi intelligencia feltételezett létezése adja meg. A hős, minden látszat ellenére, nem véletlenül kerül a dolgok közepébe. A szó legnemesebb értelmében kiválasztott erre a feladatra, hiszen a tét óriási. Kevés számú segítőit az áldozatkész szeretet vagy szerelem kapcsolja hozzá. Az ellenfél kollektív érdekekre hivatkozik, szervezett hatalmi, látványosan tudományos-technikai apparátus áll mögötte, de valójában az önmagáért való gonoszság vezérli. A hős az utolsó pillanatban győz, és ez a film utolsó előtti pillanata. — A filmitológia kevés elemmel dolgozik, melyben az állandókon kívül a változók lényegében képi természetűek. És egyre inkább kérdésessé válik, vajon az állandó elemek sem veszítették-e már el nyelvi eredetüket.

A képiség eluralkodása a szemléletet kényelmességre szoktatja. A nyelv közegeből kiszabadított fikció a filmben könnyebben emelhető a valóság rangjára. Az illúzióként működő filmben a valóság és a fikció olyan mértékben keveredik, hogy elmosódnak benne a különbségek. A film immár olyannyira nagykorúnak érzi magát, hogy szeretne a vászon korlátozásán is túllépni. A rajzfilmvilág firkáinak a Roger nyuszi című filmben mindenestre sikerül. Ez a filmek által sugallt gondolkodásmód egyre gyakrabban tesz arra irányuló kísérletet, hogy Mózes kijelentését úgy módosítsa, miszerint a világ alapját képező mű nem könyv, még csak nem is forgatókönyv, hanem film. Ennek a törekvésnek a veszélye az, hogy nélkülözi a szövegbe írt világ valósággá való áttételének gondolkodást fejlesztő tevékenységét, és hajlamos arra, hogy a képiség által szervezett tudat lustaságát kihasználva könnyen veszélyessé válható uniformizáltságot hozzon létre. A világ lényegi szerkezetét filmként érzékelő gondolkodás a megállíthatatlan és megfordíthatatlannak tudott idő illúzióját körülhatárolt valóságként éli meg. A film idejébe lépőt kezdettől fogva a befejezés tartja fogva, számára a film valamennyi képe csupán átvezetés a jövőbe, amely azonban nem idő, hanem a bevégződött események záróképe. Az így mozdulatlaná dermedt világhoz nem tartozik értelmes múlt, amely megváltoztatható lenne, emiatt aztán nem is képes önmagán belül bűnt találni. És amilyen mértékben valósággá teszi önmaga idejét, olyan mértékben változtatja illúzióvá a bűnt.

Borbély Szilárd

Zene

Esztó Zsuzsa zongoraestje a Zeneakadémián

Más öröm támad a hallgatóban egy kibontakozásában nyomon követett művész teljességének hallatán, és más, meglepetéssel párosuló csodálat a szinte előzmények nélkül, a maga érettségének magas fokán megmutatkozó művész „bemutakozásakor”. Esztó Zsuzsa közel-múltban lezajlott hangversenye ez utóbbi érzést keltette nagyszámú, szokatlanul érzékeny közönségében. Bár a szűkebb szakmabeli kör még minden bizonnyal őrzi magában Esztó Zsuzsa zeneakadémiai tanulóéveinek mély muzikalitásáról tanúskodó hangversenyélményeit, mégis az azóta eltelt több mint két évtized, amely előadó-művészi pályájának itthon mégoly csekély teret sem adott, még régi csodálóiban is aligha táplálhatta a reményt, hogy a mostani találkozás egy nagy formátumú, érett előadóművész megmutakozásának élményét adja.

Tehetsége kiérlelődésében a zeneakadémiai tanári és az előadóművészi tevékenység egyenrangú és egymást kiegészítő. S míg zenepedagógiai munkájának gyümölcseiről az évenkénti növendékhangversenyeken lelkesítő képet kaptunk, addig előadóművészi fejlődéséről aligha tudhattunk, hiszen az a maga belső forrásai alapján, rejtekben érlelődött. Jól tudjuk, hiszen nagy előadóművészek és zenepedagógusok életpéldája tanúskodik arról, hogy a tanítás és koncertezés egyidejű művelése milyen összpontosítást igényel, s arról is, hogy csupán e hivatások egyik ágára koncentráló tehetség kibonta-

kozása is a teljes odaadást igénylő életprogramok körébe tartozik.

Amikor hangversenyének sokféle zenei stílus képviselő műsorszámait felidézem, akkor nem sikerül egyetlen mű vagy szerző megszólaltatásához szubjektív kritikai megjegyzéseket fűzöm. Nem volna okom Haydn- vagy Beethoven-interpretálását kiemelni, Liszt- és Chopin-játékával szemben. Ugyanis Esztó Zsuzsa olyan széles körű zenei átérzőkészséggel rendelkezik, amely mondhatni minden stílusban a zeneszerzői üzenetek legmélyére tekint. Meggyőzően érvényesült hivatásbeli kötelezettsége, amely tévedhetetlen biztonsággal kereste a művekben rejlő legfontosabb mondanivalókat. Jól tudta, hogyha Händelt, Haydnt, Beethovent, Lisztet játszik, semmi sem lehet fontosabb számára, mint stílusuk, nyelvük ismeretében zenéjük lényegének tolmácsolása. Ebből a felismerésből táplálkozott felkészülésének és játékának biztonságos sugárzása, és innen forrásozhatott az egész est feszültségmentes légköre is.

A belső forrásaiból rendkívüli erőt merítő művészsalkatban a muzikalitás és a tudatosság jelentős talentumai párosultak. E két készség ötvözetében érlelődtek szuggesztívvá a legkülönbözőbb zenei stílusok: a barokk, a bécsi klasszicizmus és a romantika. A részletezés igénye nélkül említésre méltó megoldásaiból csupán egy-egy példát idézünk: a Haydn-variációk szólamszerű megformálásának elragadtató voltát, a Beethoven-szonáta belső párbeszédeit, hangvételének nemes tónusát, továbbá a Liszt-szonáta tragikus-romantikus átélését, belső energiáinak szuggesztivitását. De hasonló belső meggyőződésről adtak bizonyosságot az est Händel- és Chopin-interpretációi is.

A széles spektrumú műsor olyan természetes hangváltással, olyan belső muzikalitással szólalt meg, amely mindnyájunkat legörömtelibb zenei élményeinkre emlékeztetett.

Berlász Melinda

Képzőművészet

Bakallár József mikrorealizmusa

Ueumura, a tokiói modern múzeum igazgatója jellemezte úgy Bakallár József művészetét, hogy benne „a színek a képek hormonjai”. Könnyű

ennek igazságáról meggyőződni, ha tüzetesen szemügyre vesszük táblaképeit, miniatűrűit. Az utóbbi műfajnak mostanában ugyanis nagy figyelmet szentel.

Sokszor úgy tűnik, a költészetnek az a művészi elve (ars poetica-ja) érvényesül szemléletében, amely szerint „nem az énekes szüli a dalt, hanem a dal szüli énekesét”.

Kedveli a tájképeket; gyerekkorának meghatározó emlékeit, környezetét, tárgyait ábrázolja, amelyek legtöbbször transzcendens értelmezést kapnak; arról győző meg, hogy a XX. század legvégén is lehet hinni a „szent valóságban”, annak egységében, s csak az emberen múlik, hogy ne hulljon elemeire a világ. Bakallár ennek az egységnek vallója, ezért figyel ritka pontossággal a legkisebb részletekre is. Ezeket mikrovilágnak, a hozzájuk kötődő művészi szolgálatot pedig mikroréalizmusnak nevezhetjük.

Különös, ahogyan a kisvilág jelenségei és tárgyai egymás mellé rendeződnek egy-egy képén; a kert alá osonó Nap mintha beköszönne a kerítésen, hogy oldja sötét gondjainkat, a vadludak mintha sorsunk-életünk tovaszálló esztendeire figyelmeztetnének. Folytathatnók a példákat, amelyekből kiderül: a kis méretek a nagy valóság dimenzióit, az alapvető életkérdéseket hordozzák.

Titkos időjáték tanúi lehetünk valamennyi képén. A mozdulatlan pillanatokat ugyanis az a különös belső érzés mozgatja, amely a romantikus európai szemléletben például (Keats angol költő lírájában) a szép nosztalgiát hordozza. Ott így áll: „A szépség is csak mulandó, mert halni tér.” Bakallár utánakap a szépnek, de nem „beme-revít”, hanem egymás mellé rendezi, megsok-szorozza részleteit. Ebből következik, hogy a

képeken a sík- és térmetszetek szinte valamennyi szöglete — éppen a színek említett hormon-szerepe miatt — él és világít.

E kiegyensúlyozott lírai magatartásnak manapság azért van nagy jelentősége, mert a Baudelaire által megvalósított ideálteremtést visszatérít eredeti útjára: nem a rútban (a romlás virágaiban) mutatja meg a szépet, hanem az arányokban, harmóniában, mint például a gótika tette. A megfáradt ember, aki alig-alig nyílik meg manapság a művészet üzenetére, csöndes figyelmeztetést kap e mester munkái által: a művészetben jóllehet lehetetlen a visszarendeződés, mégsem vesznek el a klasszikus értékek, sőt az „ősi törvényekhez” történő makacs ragaszkodásával Bakallár azt bizonyítja, hogy meghaladhatjuk és meg is kell haladnunk a rosszul értelmezett modernizmus nyomán kialakult torzító szellemiséget.

Bakallár József képei az igazi, a tiszta fényességet sugározzák, melyet a műalkotás önértéke sugall, és saját törvényeinek szellemében valósít meg. Világa ezért is olyan kiegyensúlyozott, ezért sikerül egységbe fognia az ellentéteket, s ezért érezzük vele együtt, hogy a lét misztériuma az igazi és felelős művészeti alkotásokban lesz megragadható és megközelíthető.

Tóth Sándor

Kulturális krónika

A könyvtár lángban áll címmel jelentek meg **René Char** francia költő válogatott versei **Parancs János** nagyszerű fordításában. Időszzerű cím. A szürrealizmuson nevelkedett, a francia ellenállásban nagykorúvá lett, majd a végső egyszerűségben kiteljesedő, aforisztikus tömörséggel fogalmazó költő aligha gondolta volna, hogy a századvégen szokatlanul aktuális tartalmakat hordozhatnak művei. A könyvtár valóban lángban áll, legalábbis nálunk, ahol nincs pénz a könyvtárakra sem, a könyvekre sem, az irodalomra sem, s az utóbbi iránt tanúsított érdeklődés is megkopott. Pedig a vers is kifejezheti korunk szomorkás, bölcsességet szomjázó életérzését. Bizonyáságul kimásolom René Char egyik sokatmondó jegyzetét: „Látom az embert, akit tönkre-

tett a politikai romlottság, s összetéveszt cselekvést s bűnhődést, s hódításnak nevezi megsemmisülését.” Ezeket a jegyzeteket egyébként kötelező olvasmányul ajánlanám a politikusoknak. (*Európa*)

Még ebben a nehéz, az irodalmat prés alatt tartó helyzetben is akadnak felfedezések, meglepetések. Ilyennek érzem **Nemeskéri Erika: Cholnoky Lászlóról** írt könyvét, amely az Irodalomtörténeti füzetek újdonsága. Sajnos Cholnoky élete is időszzerű gondolatokat kelthet: a szorongató anyagi gondok elől az alkoholizmusba és az öngyilkosságba menekült. Jó magyar módon a halála után mindenki lelkifurdalást érzett. Életében azonban nem sok siker és elismerés jutott osztályrészül e kitűnő novellistának, aki igazi „ködlovag” volt: előkészítője a modern irodalomnak és áldozata annak az élet-szemléletnek, amely nem az emberre, hanem a haszonra figyel, s azért tesz meg mindent. Nemeskéri Erika könyve igazi felfedezés, alapos, komoly filológiai teljesítmény, általa nemcsak a

választott modellt ismerhetjük meg életszerűen, alapos analizisek révén, hanem ezt a szorongató kort is, melynek gondolkodásmódja olykor-olykor mintha ismétlődne.

Nagyra értékelem Dér Zoltán működését. Nemcsak azért, mert a jugoszláviai magyar irodalom színvonalának emeléséért rendkívül áldozatos munkát végez, mint az *Üzenet* című szabadkai folyóirat egyik organizátora s az *Életjel* könyvsorozat szerkesztője, hanem azért is, mert hallatlan ügybuzgalommal és szorgalommal gyűjt egybe minden anyagot, mely segíthet alaposabban megismernünk Szabadka két nagy szülöttjének, Kosztolányinak és Csáth Gézának életútját és működését. *Perben a pusztulással* (*Forum*) című kötetében nekik is szentel értékes tanulmányokat, de egyben arra is következtetünk írásaiból, hogy mellettük kik formálták leginkább ízlését és szemléletét. Nem rossz névsor: Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Németh László... A „sorskérdéseket” természetesen merőben másképp, más környezetben éli át s értelmezi. A felelőssége és a komolysága azonban tényleg e nagy példaképeivel rokonítja munkásságát.

A *Perben a pusztulással* igazi nyeresége a magyar irodalomtudománynak, amelynek azonban Dér Zoltán még mindig adósa a megíratlan Kosztolányi-életrajz.

Szentkuthy Miklós Dürer-regénye, a *Saturnus fia* (*Magvető*) bizonyára igaz örömet szerez az író növekvő számú olvasóinak. Ezek az életrajzi regények talán nem érik el az Orpheuskönyvek magaslatát, de a sodrásuk, váratlanságuk, a kaján iróniájuk ugyanolyan, mint a fő művéké. Ahogy haladunk előre az időben, úgy erősödik bennünk a meggyőződés: Szentkuthy a modern magyar próza egyik legérdekesebb jelensége, bizonyos vonatkozásban újítója. Ezt azért is el kell mondani, mert a nyomában epigonjainak lelkes serege lohol, s e had sokat árt a kezdeményező tekintélyének. Szentkuthy iróniája és hihetetlenül gazdag tudása persze hiányzik belőlük. Ha másért nem, a Saturnus fiát ismeretszerzés okából is érdemes végigolvasni, nem beszélve arról, hogy hasonlóan a Händel, a Haydn s a többi életregényekhez, ez is nagyon szórakoztató.

Kissé rebegve, némi riadalommal szólnék Szalay Károly *Bikakolostor* című regényéről (*Magvető*). Ennek a hatalmas terjedelmű alkotásnak — mely az író trilógiájának befejező

része — ugyanis két jellemző eleme van. Az egyik: rendkívül érdekes és jellemző kortörténeti dokumentum 1956 utánról; a másik: ebben a dokumentumban hatalmas szerepe van a szexnek, ott és akkor is, amikor meglehetősen fölösleges, s inkább csak írói kedvtelésnek érzik bemutatása. Szalay Károly ezekkel a szervetlen betétekkel lerontja könyve tényleges értékeit. Kitűnően ábrázolja, ahogy uralomra jutott a dilettantizmus és a karrierizmus, s külön érdekessége regényének az anyagszerűség: aki szeret és tud vitorlázni, bizonyára örömet leli az érzéketes leírásokban. Szép és félelmes balatoni képek, alapos jellemzések bizonyítják, hogy a próza hagyományosaknak mondott eszközei fölötte nem járt el az idő. Kár, hogy ezeket az írói erőnyeket olykor elnyomják a már említett jelek.

Kedvenc zenei olvasmányaim a *Grove-lexikon* önállóan megjelent fejezetei. Ezúttal a *Bach-családról* olvashatunk, a nagy Johann Sebastianról és kisebb gyermekeiről. Ha a sorozat eddigi kötetében az angol irónia volt az uralkodó, ebben az alaposság és a filológiai hűség a megragadó. Persze Bachról is lehetne ironikusan szólni, már-már szürke élete és ragyogó művészete olyan ellentétet képez, amelynek megfigyeltése kínálja is ezt a fajta megközelítést. Lehetne, de nem illik. Johann Sebastian Bach fölötte áll az iróniának és általában fölötte áll minden hétköznapi napnak. S ez talán azért van így, mert a hétköznapiakból emelkedett a zene magaslataira, a kifejezésnek olyan tökéletességére, ahol már jelzéseket kapunk egy másik és teljesebb világrend létezéséről. A pályakép, a műelemzések és a Bach-reneszánsz bemutatása izgalmas, érdekes fejezetei e kitűnő munkának. (*Zeneműkiadó*)

Mi sem jellemzőbb mai kulturális horizontunkra, mint hogy minden hónapra jut egy életrajzi regény, egy sikerkönyv. Ezúttal *Daniel Snowman: Plácido Domingo*ról írt életrajzát jelentette meg a nagy kelendőség reményében a *Zeneműkiadó*. Az európai ember mindig kételkedik egy kicsit, amikor a hangos reklámozással körbehordozott világsztárokkal találkozunk, hiszen az amerikai imázs-alakításnak szerves része a zajos reklám, de nem mindig hordoz értékeket. Domingo azonban tényleg ragyogó énekes, s életrajzírója szerencsére elkerüli az ilyen jellegű könyvek buktatóit, nem idealizálja, hanem okosan, kedvesen cseveg az emberről, a művészről, fellépéseiről, sikereiről és kudarcairól. Kellemes kikapcsolódás.

Rónay László

1990
ANNÉE LV.

vigilia

MARS—MÄRZ
MARCH

Revue mensuelle — Monatsschrift — Rédacteur en chef — Chefredacteur: LÁSZLÓ LUKÁCS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr 25 US dollar

SOMMAIRE

László Rónay: Sorts ecclésiastiques '90

Stanley Jáki: La science catholique

Poésies de Amy Károlyi, Angelus Silesius et Mileta Donović

Nos rencontres avec l'Écriture Sainte (Ágnes Nemes Nagy, Endre Kukorelly)

Le christianisme et la politique

Point de vue Miklós Tomka et Árpád Göncz

L'attitude des partis Plate-forme Démocrate Hongroise, Parti Indépendant Agraire, Parti Social-Démocrate de Hongrie

Méditation d'aujourd'hui Endre Török: La tentation du pouvoir

INHALT

László Rónay: Pfarrenschicksal '90

Stanley Jáki: Katholische Wissenschaft

Gedichte von Angelus Silesius, Amy Károlyi, Mileta Donović

Begegnungen mit der Heiligen Schrift — von Ágnes Nemes Nagy und Endre Kukorelly

Christentum und Politik

Ansichten und Standpunkte — von Miklós Tomka und Árpád Göncz

Gespräche mit Repräsentanten der Parteien Forum der Ungarischen Demokraten, Unabhängige Landwirtenpartei, Ungarische SDP

Meditation Endre Török: Die Verführungen der Macht

CONTENTS

László Rónay: The Fate of Priests '90

Stanley Jáki: The Catholic Science

Poems of Angelus Silesius, Amy Károlyi, Mileta Donović

The Bible and Me by Ágnes Nemes Nagy and Endre Kukorelly

Christianity and Politics

Meanings — from Miklós Tomka and Árpád Göncz

Attitude of Parties Hungarian Democratic Forum, Small Holders' Party, Hungarian Social Democratic Party

Meditation Endre Török: The Temptation of Power

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: BALASSA PÉTER, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, RÓNAY LÁSZLÓ,

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, TILLMANN JÓZSEF

Szedte: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató
Készíté: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 90/92224 Index szám: 25 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 177—246. 173—933, Postacím: 1364 Bp. Pf. 111.
Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37—343—VII. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H—1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,— USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest) a Kultúra 024—7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 480,— Ft, 1/2 évre 240,— Ft, 1/4 évre 120,— Ft, egyes szám ára 40,— Ft. Megjelenik havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12—2-IG. KÉZIRATOT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

HÚSVÉTI KÖNYVAJÁNLATUNK

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 1174-890; 1180-567

KÉPES BIBLIA I—II.	690 Ft
Herbert Haag: BIBLIAI LEXIKON	620 Ft
SZENTEK ÉLETE II.	340 Ft
Mindszenty József: EMLÉKIRATAIM	200 Ft
SZENT ISTVÁN EMLÉKKÖNYV	600 Ft
Moody: A FÉNYEN TÚL	120 Ft
Jack Higgins: IMA A TERRORISTÁÉRT	90 Ft
Robert Bolt: A MISSZIÓ	80 Ft
D. Lapierre: AZ ÖRÖM VÁROSA	100 Ft
R. Bourgeon: BEN HUR FIA	85 Ft
Határ Győző: GÖRGÖSZÍNPAD	160 Ft
Michel Quoist: SZERESS! DANI NAPLÓJA	58 Ft
E. Porter: AZ ÉLET JÁTÉKA	80 Ft
Juszt Béla: HAJNALI KETTŐ	98 Ft
Fésüs Éva: MINIBOCS	145 Ft
KAMILL TESTVÉR KALANDOZÁSAI A XX. SZÁZADBAN	123 Ft
B. S. Aldrich: ÉS LÁMPÁST ADOTT KEZEMBE AZ ÚR	110 Ft
B. S. Aldrich: SZÁLL A FEHÉR MADÁR	90 Ft
B. S. Aldrich: CSALÁDI KÖR	90 Ft
B. S. Aldrich: ELLA KISASSZONY	90 Ft
B. S. Aldrich: A MÚLT DALA	120 Ft
Bálint Sándor: KARÁCSONY, HÚSVÉT, PÜNKÖSD	148 Ft

VIGILIA

1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1

Hamvas Béla: SILENTIUM, TITKOS JEGYZŐKÖNYV, UNICORNIS (válogatott írások)	75 Ft
FOHÁSZOK, VALLOMÁSOK (a világirodalom legszebb imái)	165 Ft
Sík Sándor: KERESZTÉNYSÉG ÉS IRODALOM (válogatott írások)	130 Ft
KÜLDETÉSBEN (teológiai tanulmányok)	120 Ft
RÉGI MAGYAR SZENTSÉG (ötvenöt magyar szent és boldog)	120 Ft

A kötetek a Szent István Társulat és az Ecclesia könyvesboltjában kaphatók és megrendelhetők a kiadóhivatalokban